

RAO 1

Aanvullend Archeologisch Onderzoek
en
Bouwhistorische Verkenning
Noordwest Epse, tussenrapportage 1
Sector 2

Rapportage Archeologie Deventer I
5 juni 2000

RMW/VHMZ

Michiel Bartels, Françoise Appels en Wijnand Bloemink
m.m.v. Michael Klomp

Rapportage Archeologie Deventer I
5 juni 2000

RMW/VHMZ

Michiel Bartels, Françoise Appels en Wijnand Bloemink
m.m.v. Michael Klomp

Inhoud

- 1 Inleiding
 - 1.1 Opdracht; archeologie en bouwhistorie
 - 1.2 De betreding van de terreinen
- 2. Methodiek
 - 2.1 Werkvolgorde archeologie
- 3 Archeologie, het vooronderzoek in Epse-Noord
 - 3.1 Het natuurlijke landschap in Epse-Noord
 - 3.2 Het Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO)
 - 3.21. Methode en werkwijze
 - 3.22. Resultaten
 - 3.2.2.1 Perceel 1452
 - 3.2.2.2 Perceel 2974
 - 3.2.2.3 Perceel 2975
 - 3.2.2.4 Perceel 2367
 - 3.2.2.5 Perceel 3151
 - 3.2.2.6 Perceel 2566
- 4. Bouwhistorisch onderzoek, de Bouwhistorische Verkenning
 - 4.1 Bouwhistorische verkenning van de boerderijcomplexen 1, 3 en 5
 - 4.2 De historische bronnen
 - 4.3 De boerderijen; typologie, materiaalgebruik en ouderdom
 - 4.4.1 Waterdijk 1
 - 4.4.2 Waterdijk 3
 - 4.4.3 Waterdijk 5
 - 4.5 Besluit bouwhistorie
- 5 Aanbevelingen archeologie en bouwhistorie
 - 5.1 Archeologie
 - 5.2 Bouwhistorie
- 6. Dankwoord
- 7. Literatuur

Bijlagen

- 1. Ligging Epse Noord binnen de gemeente Deventer
- 2. Onderzoeksgebieden en sectoren in Epse Noord
- 3. Kadastrale kaart met perceelnummers (stand 2000)
- 4. Kadastrale kaart met grondposities pachters
- 5. Kaart van proefsleuven
- 6. Plattegrond gebouw Vroege IJzertijd,
- 7. Plattegrond grafveld
- 8. Bouwhistorische opnameschets Waterdijk 3
- 9. Bouwhistorische opnameschets Waterdijk 5
- 10. Foto's waterput
- 11. Kaart met locaties aangeraden vervolgonderzoek
- 12. Historisch kaartmateriaal
- 13. Veldnamenkaart (© Oudheidkundige vereniging De Elf Marken)
- 14. Gunningsbrief

Rijksdriehoeks Coördinaten en ARCHIS-nummer (nog niet ontvangen)

Hoek Deventerweg/oprit A1;	209.550/471.900
Hoek A1/Molbergsteeg	210.440/472.080
Hoek Molbergsteeg/Kruklandseweg	210.580/471.570
Hoek Kruklandseweg /Deventerweg	209.770/471.57

I Inleiding

Epse-Noord maakt deel uit van het esdekgebied in Oost-Nederland. Esdekken zijn door de mens opgebrachte lagen cultuurgrond die de oude, vaak prehistorische lagen, afdekken en beschermen. Onder het esdek zijn, in tegenstelling tot andere landbouwgronden, zeer veel archeologische resten bewaard gebleven. Onderzoek in Deventer en omliggende gebieden heeft reeds vele malen aangetoond dat hier sprake is van een omvangrijk en waardevol bodemarchief¹.

Sinds 1 januari 2000 is het samengaan van een gedeelte van de gemeente Gorssel met de gemeente Deventer een feit. Dit gedeelte heet Epse-Noord en bestaat uit de noordgrens van de voormalige Marke Epse en Dommer en het oostelijk deel van de Marke Joppe. Dit 118 ha tellende gebied wordt gekenmerkt door een tweetal grote esdekken, 'Dijkman' en 'Azink' en een kleiner esdek 'Olthof'. Gezamenlijk maken de esdekken 40% van het totale gebied uit.

Het ligt in de bedoeling van de Gemeente Deventer om in dit gebied een bedrijvenpark te vestigen. Hiervoor is een wijziging van de bestemming als agrarische functie nodig. Voor deze wijziging dient een MER-procedure te worden doorlopen, waarin onder andere de cultuurhistorische aspecten van deze voornemens worden getoetst. Op aanraden van de sector Ruimte Milieu en Wonen en op initiatief van de trekkers van het project, de sector Werken en Vastgoed (W&V), is Archeologie Deventer in september 1999 verzocht om een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) van het gebied te maken. Deze AAI is samengevat in de notitie 'Nieuwe ruimte op oude grond'. In deze notitie wordt uitgesproken dat er een zeer hoge kans bestaat dat het gebied archeologische waarden bevat². Vermoedelijk beperkt zich dit niet tot enkele structuren, maar is er sprake van een redelijk tot goed geconserveerd prehistorisch en middeleeuws landschap, onder de es.

1.2 Opdracht; archeologie en bouwhistorie

Op 3 maart 2000 kreeg Archeologie Deventer de opdracht tot het uitvoeren van een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) en een Bouwhistorische Verkenning (BhV) in het westelijk deel van Epse-Noord. Voor het oostelijk deel is geen opdracht verleend. Het onderzoek in het westelijke deel kon na de noodzakelijke voorbereidingen starten op 3 april 2000.

Het hele gebied van Epse Noord is archeologisch in vier sectoren verdeeld:

1. Waterdijk-west & Eekhorst
2. Waterdijk-oost en 't Hoge
3. Azinkkamp en 't Krukkeland
4. Olthof

Alleen de eerste twee sectoren vallen binnen de huidige opdracht. Binnen deze opdracht is overeengekomen dat begin juni 2000 een AAO-rapportage van de resultaten tot dan toe (sector 2 en een deel van 1) en eind augustus een rapportage van het overige deel (sector 1) zal verschijnen. In totaal, mits het oostelijk deel van Epse Noord zal worden onderzocht, zullen vier deelrapportages verschijnen, die samen het AAO-eindrapport vormen.

1.3 De betreding van de terreinen

Binnen het project was het regelmatig lastig om de archeologisch interessante percelen te kunnen betreden voor onderzoek. Dit werd veroorzaakt door een aantal zaken:

1. de grond is in eigendom van projectontwikkelaars en niet van de Gemeente Deventer
2. de pachters hebben moeite om mee te werken wegens de gederfde inkomsten
3. de verhouding tussen pachter en eigenaar is slecht en er is geen inschikkelijkheid t.b.v. derden

¹ Verlinde & Erdrich 2000

² Bartels, 1999,

4. archeologie moest haar werk gedurende, de lente, het groeiseizoen uitvoeren
5. na een schriftelijk akkoord trokken pachters hun toezegging weer in

Het is niet mogelijk gebleken om een aantal voor het onderzoek belangrijke percelen te onderzoeken. Dit zijn de percelen:

Nummer	Pachter	Eigenaar
31	Van Schooten	Inter Parochiale Caritas, Zutphen (IPC)
60	Van Schooten	IPC
64	Van Schooten	IPC
2559	Van Schooten	IPC
2560	Van Schooten	IPC
3232	Van Schooten	IPC

Voor een aantal andere percelen is van de pachter toestemming gekregen om na de oogst het onderzoek uit te voeren (3235 en 3521). Dit valt echter buiten het huidige budget en tijdsplanning. Daarnaast zal de terp van boerderij Dijkman dient ook nog te worden onderzocht. Wanneer dit gaat plaats vinden hangt af van de plaatsing van het vee.

Het verkrijgen van betredingstoestemming en het overeenkomen van een gewasschaderegeling heeft Archeologie Deventer ongeveer 10-12 werkdagen gekost. Of dit een taak voor de sector RMW-VHMZ moet blijven of dat deze verantwoordelijkheid bij W&V moet komen te liggen, dient bij een vervolg van het project in het oostelijke deel te worden bezien.

2 Methodiek

2.1 Werkvolgorde Archeologie

Het archeologisch onderzoek in Epse-Noord wordt in een beproefd en vaststaand schema uitgevoerd. Dit ziet er als volgt uit:

1. Standaard Archeologisch Inventarisatie (SAI) waarbij bureaugegevens worden geïnventariseerd. Voor heel Epse-Noord bestond dit uit een *quickscan* van de bestaande gegevens in de literatuur en vondstmeldingen in de archeologische databank ARCHIS van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), aangevuld met informatie van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) en metaaldetectoramateurs.
2. Een Algemene Archeologisch inventarisatie (AAI) is uitgevoerd, waarbij de bekende vondstlocaties samen met de geofysische omstandigheid werden bekeken. Hierbij is een veldverkenning op de geploegde akkers in het hele gebied uitgevoerd. Daarnaast zijn op veelbelovende plekken, bijvoorbeeld op esdekken ongeveer 190 grondboringen gezet. Daarnaast is door studenten Bouwhistorie van de Hogeschool van Utrecht een Bouwhistorische Inventarisatie (BHI) uitgevoerd voor de boerderijen in het hele gebied. Deze onderzoeken zijn samengevat in het onderzoeksplan.³
3. Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO). Op de locaties die tijdens de veldverkenning en het booronderzoek veelbelovend bleken, zijn proefsleuven gegraven om vast te stellen of het werkelijk om een vindplaats gaat en wat de waarde hiervan is. In deze deelrapportage wordt dit besproken. Indien de vindplaats de moeite waard blijkt, zijn er twee opties. Beide zullen worden samengevat onder de paragraaf 'Aanbevelingen' in dit rapport. Deze twee opties bestaan uit:
4. Allereerst bescherming volgens aanpassingen in het ontwerp, ten tweede het integraal of gedeeltelijk definitief opgraven (DO) van de vindplaats. Het beleid van de gemeente Deventer is er op gericht om zoveel mogelijk vindplaatsen *in situ* te behouden. Dit is zowel het goedkoopste als de beste bescherming van het eigen bodemarchief. Opgraven van de vindplaats is een uiterste middel, dat veel kosten met zich mee brengt.

³ Bartels, 1999.

3 Archeologie: het vooronderzoek in Epse-Noord

3.1. Het natuurlijke landschap van Epse-Noord

Het te onderzoeken gebied behoort tot het jonge dekzandlandschap. Dit landschap wordt gekenmerkt door een dik pakket zand dat alle oudere geologische lagen afdekt. Het jonge dekzand is in de laatste fase van de Weichsel – IJstijd (120.0000-11.000 BP) afgezet en bestaat uit wat grover en minder lemig zand dan het Oudere Dekzand. In dit Jonge Dekzand hebben zich in de loop van de tijd bodems ontwikkeld. De meest vruchtbare, de moderpodzolbodems (gY21 en gY30), zijn ontstaan op de hoge en droge delen in het dekzandlandschap.⁴ De veldpodzolbodems (Hn 21, Hn 23) hebben zich in de minder hoge en vochtiger delen, op bijvoorbeeld de flanken van een dekzandrug ontwikkeld. En in de lage, zeer vochtige delen, bijvoorbeeld in de beekdalen hebben zich beekerd- en gooreerdgronden gevormd.

Uit ouder archeologisch onderzoek blijkt dat de hoge, vruchtbare gronden, de favoriete bewoningsgronden in vroegere tijden waren. Op deze plekken zijn in de Middeleeuwen de essen aangelegd. Essen zijn veelal omvangrijke complexen landbouwgrond. Kenmerkend in bodemkundig opzicht is het dikke, door bemesting met plaggen ontstane, cultuurdek/esdek. Door de dikte van de essen hebben ze eeuwenlang de onderliggende archeologische grondsporen beschermd⁵. Het onderzoeksgebied Epse-noord bestaat voor ca. 40% uit deze essen.

3.2 Aanvullend archeologisch Onderzoek (AAO)

3.2.1 Methode en werkwijze

Het te onderzoeken gebied is ongeveer 45 hectare groot. Met behulp van een hydraulische graafmachine zijn op verschillende percelen ononderbroken proefsleuven aangelegd. Aanvankelijk waren deze sleuven ca. 3-4 m breed, maar na ongeveer twee weken is gekozen voor 2 meter brede proefsleuven. De proefsleuven zijn waar mogelijk met een tussenliggende afstand van 20 meter aangelegd (zie bijlage 5).

De keuze van de onderzochte percelen werd op grond van de archeologische verwachtingskaart bepaald⁶. Uit de archeologische verwachtingskaart die door RAAP is uitgevoerd wordt duidelijk welke terreinen een hoge, middelmatige of een lage archeologische verwachting hebben. Het onderzoeksgebied is een dekzandlandschap dat is opgebouwd uit drie landschappelijke eenheden, namelijk:

- 1) Dekzandruggen- en koppen met een esdek. Deze gebieden hebben een hoge archeologische verwachting voor alle perioden.
- 2) Dekzandlaagten. Deze gebieden hebben een lage archeologische verwachting voor alle perioden.
- 3) Dekzandwelvingen- en vlakten. Deze gebieden hebben een middelmatige archeologische verwachting voor alle perioden.

De proefsleuven zijn met name aangelegd op percelen die volgens het RAAP-Rapport een hoge verwachting hebben.

Er moet nog worden vermeld dat het aanleggen van proefsleuven tot een bepaald aantal percelen werd beperkt aangezien een aantal economische eigenaren geen toestemming wilden verlenen om op hun percelen te graven. Het onderzoek is gestart op de terreinen met een hoge archeologische verwachting.

⁴ Die hogere delen in een dekzandlandschap bestaan uit dekzandhoogten, -ruggen en -koppen. De lagere delen in een dekzandlandschap bestaan uit dekzandlaagten, -welvingen en -vlakten.

⁵ Speerpuntenprogramma 'essen' van de ROB.

⁶ RAAP-RAPPORT 305, 1998, p.27-38.

Uitgangspunt voor een proefsleuven onderzoek is dat de aangetroffen archeologische grondsporen alleen in het vlak worden gedocumenteerd. Bij het onderzoek is gebleken dat het niet nodig was om meer dan één vlak aan te leggen. Om een beter inzicht te krijgen in het karakter van de grondsporen is af en toe een grondspoor gecoupeerd, en waar nodig is de proefsleuf uitgebreid tot een proefput. Tot nu toe zijn er 23 proefsleuven aangelegd met een totale lengte van 2,6 km en een totale oppervlakte van ca. 6500 m².

3.2.2. Resultaten

De archeologische onderzoeksgegevens zullen per perceel worden besproken en hebben de naam van de pachter. De perceelsnummers die zijn gebruikt staan op de kadasterkaart van 1999 (bijlage 3).

3.2.2.1 Perceel 1452 (In 't Hof)

In de eerste proefsleuf (P1) is op ca. 0,80 m onder het maaiveld het eerste vlak aangelegd (zie bijlage 4 en 5). Direct aan de Waterdijk werden de archeologische grondsporen (5 kuilen en 1 greppel o/w) zichtbaar die qua vorm en kleur zeer recentelijk oogden. Ze zijn gedocumenteerd en daarna is het vlak dieper gelegd.

In de eerste 20 meter van (P1) vanaf de Waterdijk gemeten is het esdek zeer massief (ca. 1,18 m). Richting het zuiden wordt deze laag minder dik, ca. 0,80 – 0,90 m. Het huidige maaiveld oogt vlakker dan het eronder liggende oude bewoningsvlak, waarin meer reliëf is waar te nemen.

Het esdek is in drie lagen te verdelen. De eerste laag is ongeveer 0,20-0,30 m dik en bestaat uit donkerbruin zand (in eerste 20 meter van P1 is deze laag ca. 0,70 m dik). De tweede laag bestaat uit bruin/lichtgrijs zand en is tussen de 0,50 en 0,70 m dik. In deze laag kan nog een onderverdeling worden gemaakt in een laag van lichtbruin zand of een laag van lichtbruin/lichtgrijs zand.

Onder dit esdek is een lichtgrijs/bruin/geel gevlekte zandlaag te herkennen. Deze laag wordt ook wel als de 'mollenlaag' aangeduid⁷. Deze 'mollenlaag' wordt niet in de hele proefsleuf aangetroffen. Het lijkt op te gaan dat als de 'mollenlaag' aanwezig is er grondsporen in het vlak te zien zijn en is de 'mollenlaag' niet aanwezig dan kunnen we soms nog een restant van de oude podzolbodem in het bodemprofiel herkennen⁸. Bovenin de esgrond worden laat- en post- middeleeuwse scherven gevonden. De onderste laag, die gekenmerkt wordt door mollengangen herbergt prehistorisch aardewerk. Daarnaast is er een vuurstenen schrabber in aangetroffen. Verder van de Waterdijk verwijderd, richting het zuiden, loopt het terrein op en het lijkt alsof we met een oost-west georiënteerde dekzandrug te maken hebben die overigens ook in het huidige landschap nog waarneembaar is. In dit zuidelijk deel van P1 neemt de schervenconcentratie toe en hier worden ook de eerste prehistorische grondsporen zichtbaar. De prehistorische grondsporen die in P1 zijn aangetroffen bestaan meestal uit bruin/lichtgrijs/geel gevlekt zand. Het zijn mogelijk afval-, voorraad-, en paalkuilen. In de paalkuilen zijn geen structuren van gebouwen te herkennen. Aangezien de proefsleuf maar 4 meter breed is, is het niet uit te sluiten dat ze deel uitmaken van een gebouw.

Twee grondsporen zijn gecoupeerd en ze herbergden veel aardewerk scherven maar waren in het profiel vaag en gingen niet dieper als 0,20-0,30 m. Het verzamelde aardewerk vertoont kenmerken uit de Late Bronstijd (900-700 AD); een scherpe knik en grove kwartsmagering. Maar ook kenmerken uit de Vroege IJzertijd (700-500 AD); vinger- en nagelindrukken op de rand en besmeten⁹. Het feit dat de grondsporen nog maar 0,20-0,30 m diep zijn kan erop wijzen dat het terrein in het verleden is afgetopt/geëgaliseerd. De gecoupeerde grondsporen zijn waarschijnlijk afvalkuilen of voormalige voorraadkuilen. P1 is verder richting het westen aangelegd maar in dit deel zijn geen grondsporen aangetroffen.

⁷ Met name in vruchtbare bodems (onder veel oude essen) heeft een intensieve bioturbatie plaatsgevonden, waardoor de zogeheten 'mollenlaag' ontstaat.

⁸ Kenmerk van een podzolbodem is dat er een in-en uitspoelingslaag aanwezig is.

⁹ Deze datering is een voorlopige.

3.2.2.2 Perceel 2974 (Derks)

In Proefsleuf 2 (zie bijlage 5) is een aantal duidelijke grondsporen te zien die mogelijk uit de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd zijn, getuige het aangetroffen aardewerk, waaronder een versierde scherf die mogelijk tot het type Kalenderberg behoort en daarmee in bovengenoemde periode is te dateren. Tot de grondsporen die zijn aangetroffen vormt een viertal paalkuilen de restanten van een spieker, dit gebouwtje diende als opslag voor o.a. granen.

We kunnen concluderen dat we tot nu toe te maken hebben met overblijfselen van bewoning uit de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd die zich lijkt te concentreren op de hogere delen van een oost-west georiënteerde dekzandrug. De grondsporen worden beschermd door de ca. 1,20 m dikke esgrond, waardoor ze eeuwenlang goed zijn beschermd.

3.2.2.3 Perceel 2975 (Derks)

Op dit perceel zijn twee proefsleuven gegraven (zie bijlage 5). In P4 ligt onder het esdek een aantal duidelijke grondsporen. P3 is op een paar vage grondsporen na leeg. De vermoede dekzandrug is ook in deze twee proefsleuven waar te nemen.

De grondsporen in P4 bestaan uit mogelijke afval-, voorraad-, en paalkuilen. Één van deze kuilen is verder onderzocht en is derhalve gecoupeerd. De doorsnede van de kuil was 1,30 m en in het profiel was te zien dat de kuil uit één bruinigrijze zandlaag met houtskool partikels bestond. Van de kuil is de onderste 0,30 m nog bewaard gebleven. De kuil was onderin rechthoekig uitgegraven. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat het vermoedelijk een voorraadkuil/silo is geweest. Er kon uit deze kuil opvallend veel vondstmateriaal worden geborgen. Zeer veel aardewerkscherven, een klopsteen, twee spinsteentjes en verbrand vuursteen. Nadat de kuil als voorraad- of opslagplaats voor bijvoorbeeld graan had gediend is er vervolgens afval in gegooid. Het deponeren van nederzettingsafval geeft aan dat er in de nabije omgeving sprake moet zijn van bewoning, want om afval kwijt te raken zal men vermoedelijk niet al te ver hebben gelopen. Het aardewerk is goed te dateren aangezien er vele versierde scherven zijn gevonden. Deze versieringen bestaan o.a uit nagel- en vingerindrukken en de kamstreek. Verder valt op dat er relatief weinig besmeten scherven zijn geborgen en dat de randfragmenten in de halssectie een scherpe knik vertonen. Al deze kenmerken zijn typisch voor de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd.

In P4 wordt tevens een aantal kleine depressies aangetroffen. Hier heeft in de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd vermoedelijk water gestaan en ze zouden als veedrinkplaats kunnen hebben gediend. Dat er menselijke activiteit rondom deze vochtige plekken in het landschap heeft plaatsgevonden moge duidelijk zijn getuige het aardewerk dat in de depressies is aangetroffen.

De bewoningssporen uit de Vroege IJzertijd zetten zich in oostelijke richting voort. In het tot nu toe onderzochte gebied (ca. 70 x 150 m) is duidelijk sprake van menselijke activiteit. De aard en de dichtheid van de grondsporen doet vermoeden dat het onderzochte terrein de rand van een nederzetting uit de Vroege IJzertijd laat zien.

3.2.2.4 Perceel 2364 (Derks)

Er zijn 5 proefsleuven (zie bijlage 5) aangelegd op dit perceel. Ook op dit perceel is een massief esdek aanwezig. In proefsleuf 5 worden niet veel grondsporen aangetroffen. In het begin van P5 is een loopgraaf uit de WOII blootgelegd.¹⁰

Ook in P6, P7 en P8 stuiten we op delen van loopgraven. De ca. 1,5 m brede loopgraven zijn no-zw georiënteerd en zijn vanaf ca. 0,35 m onder het maaiveld in het vlak te zien. De onderkant van de loopgraven is niet onderzocht maar ze zijn tot in het gele dekzand gegraven. Vermoedelijk gaan ze meer dan een meter diep om zo de nodige bescherming te kunnen bieden. Er wordt overigens nauwelijks munitie of ander vondstmateriaal uit deze periode aangetroffen.¹¹

Aan het einde van P5 is een ca. 0,40 m brede oost-west georiënteerde greppel blootgelegd die eveneens in P6 te zien is. Verder liggen in P5 meerdere grondsporen, mogelijke kuilen en

¹⁰ Omwonenden vertellen dat op perceel 2975 tegen de Waterdijk aan een Duits afweergeschut heeft gestaan.

¹¹ Behalve een deel van een fles en een fragment van een blikken gasmasker.

paalkuilen. Er is op dit moment echter geen structuur in de grondsporen aan te brengen. De proefsleuf heeft ook duidelijke lege delen waar geen grondsporen voorkomen.

In P6 werd in eerste instantie in het begin van de sleuf twee keer een tweetal paalkuilen en een greppeltje aangetroffen, waardoor het vermoeden ontstond dat deze sporen tot een huisplattegrond zouden kunnen behoren. Om hierover zekerheid te krijgen is de proefsleuf richting het oosten vergroot. Al snel werd duidelijk dat we met een complete gebouwplattegrond uit de Vroege IJzertijd te maken hadden. De plattegrond van Gebouw I (bijlage 6) bestaat uit een op regelmatig afstand van elkaar gelegen wandpalen (buitenstijlen) die worden geflankeerd door een standgreppel (0,15 m breed) waar de wand in heeft gestaan. De buitenstijlen hebben vrijwel allemaal een doorsnede van ca. 0,50 m en liggen ca. 0,75 m uit elkaar. Deze hebben waarschijnlijk het dak gedragen. Gebouw I is oost-west georiënteerd en heeft een lengte van ca. 17 m en een breedte van ca. 9 m. De binnenruimte meet 6,5 m x 15 m. Deze binnenruimte wordt gekenmerkt door het ontbreken van duidelijke binnenstijlen. Er liggen een aantal paalkuilen die er voor in aanmerking komen, maar duidelijke paarsgewijze binnenstijlen zijn niet waar te nemen. Debet hieraan is de loopgraaf met schuttersputjes uit WOII die de plattegrond doorsnijdt. In de aangetroffen grondsporen in de binnenruimte kan geen structuur worden herkend, zodat er geen uitspraken kunnen worden gedaan over een binnenindeling en functie van het gebouw. Het gebouw heeft in de noord- en zuidwand twee tegenover elkaar liggende ingangen, die ca. 2 m breed zijn. Aan de buitenkant van het gebouw in de zuidoost hoek is een merkwaardige kuil herkend die dezelfde vulling heeft als de sporen van het gebouw, namelijk lichtgrijs/lichtbruin gevlekt zand. De betekenis van dit spoor is onduidelijk. Het onversierde aardewerk dat uit de paalkuilen en het wandgreppeltje werd geborgen is van hetzelfde soort aardewerk dat wat we tot nu toe in de andere proefsleuven hebben aangetroffen. Dit aardewerk is in de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd gedateerd. De plattegrond lijkt op de gebouwtypes die in de jaren tachtig in Colmschate zijn opgegraven. Deze plattegronden worden door Verlinde (1989) in de Vroege IJzertijd geplaatst¹². Er zijn geen aanwijzingen dat het gebouw is afgebrand.

Aan het einde van P6, zo'n 110 m van het gebouw verwijderd, liggen twee no-zw georiënteerde greppels. De meest zuidelijke greppel is reeds hierboven besproken. De tweede greppel is ca. 1,5 m breed en heeft dezelfde vulling als de smallere greppel namelijk lichtgrijs/bruin gevlekt zand. De twee greppels kunnen als erfpercelering van het gebouw worden gezien.

Rondom het gebouw wordt in de volgende proefsleuf (P7) een aantal paalkuilen aangetroffen, die mogelijk tot de restanten van een spieker of een ander bijgebouw horen.

Voorts is in deze proefsleuf een cluster van sporen aangetroffen, waarin zich veel aardewerkscherven en één wetsteen uit vermoedelijk de Vroege IJzertijd bevonden. Het zijn waarschijnlijk voorraadkuilen die later als afvalkuilen werden gebruikt. Wanneer deze sleuf in de vorm van een opgravingsput nog een keer door de graafmachine wordt aangelegd zullen de scherven die aan de oppervlakte liggen verdwijnen of raken zeer waarschijnlijk beschadigd, daarom zijn ze geborgen. In deze proefsleuf zijn wederom de twee greppels uit P5 en P6 te zien.

In P8 en P9 zijn relatief minder grondsporen aangetroffen dan in de voorgaande proefsleuven. Behalve de reeds hierboven besproken loopgraven uit de WOII is er een rond spoor (grijsbruin gevlekt zand) met een doorsnede van ca. 3 m aangetroffen. Uit het spoor komt Late Bronstijd/Vroege IJzertijd aardewerk¹³. Het betreft mogelijk een waterput hoewel dit spoor gezien de functie dan relatief ver van Gebouw I verwijderd ligt. Misschien behoort de mogelijke waterput wel tot een gebouwplattegrond die nog niet is blootgelegd. De afstanden tussen de proefsleuven bedraagt 20 meter. Gebouw I heeft een lengte van 17 m zodat het theoretisch mogelijk is dat hier meer gebouwplattegronden onder nog niet opgegraven delen van perceel 2975 liggen.

Aan het einde van proefsleuf 8 zijn wederom de twee no-zw georiënteerde greppels blootgelegd. In proefsleuf 9 zijn deze greppels niet te zien vandaar dat P8 ter hoogte van de greppels is uitgebreid om de loop van de greppels te vervolgen en om zo meer inzicht in de grootte van het erf van Gebouw I te krijgen. Het blijkt dat de twee greppels samenkomen en als één ca. 0,75-1 meter brede greppel richting het noorden verder loopt. Aan het begin van P8 en P9 is deze greppel niet te zien, waarschijnlijk loopt de greppel verder in noordelijke richting.

¹²Groenewoudt, B. & A. D. Verlinde, 1989. Ein Haustypus der NGK und eine Vorratsgrube aus der frühen Eisenzeit in Colmschate, Gem. Deventer. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 39 : p. 269-295.

¹³ Het aardewerk wordt gekenmerkt door grove kwarts magering.

Tussen P5 en P6 is eveneens een uitbreiding aangelegd om te kunnen vaststellen waar de bredere greppel afbuigt, aangezien deze niet in P5 is te zien. Het blijkt dat de twee greppels samenkomen en als één smaller greppeltje in zuidwestelijke richting verder loopt. Dit betekent dat het erf rondom Gebouw I zich in zuidwestelijke richting uitbreidt en dat we deze mogelijke grens van het erf net als de noordoostelijke erfgrans nog niet kunnen vaststellen.

In P9 is naast de zandweg, die de Epser es in het zuiden begrenst, een minimaal 3,5 m breed grondspoor met een zeer homogene donkerbruingrijze vulling blootgelegd. Uit het spoor is een aantal baksteen brokken en een pijpenkop uit de 18de- of 19de- eeuw geborgen. Het gaat hierom een oost-west georiënteerde sloot, die aan de noordzijde door meerdere ca. 0,20 – 0,35 m brede paalkuilen wordt begrensd. De vulling van deze paalkuilen bestaat uit donkergrijs zand.

3.2.2.5. Perceel 3151 (Derks)

P10, P11, P12 en P13 zijn met de graafmachine op dit perceel aangelegd (zie bijlage 6). In P10 en P11 wordt wederom een aantal loopgraven uit WO II aangetroffen. Ze zijn oost-west georiënteerd en bevatten behalve een recent knoepje geen vondsten. Verder is er een cluster van sporen aangetroffen, maar na het couperen van enkele mogelijke paalkuilen bleek dat het slechts om de onderkant van waarschijnlijk zeer recente sporen gaat. De vulling bestond uit zeer homogeen donkergrijszwart zand. De vulling van de sporen is anders dan wat tot nu toe hebben aangetroffen. Aardewerk is in deze sporen niet aangetroffen.

P11 is ter hoogte van Gebouw I ten noorden van de Waterdijk aangelegd. In de eerste 40 meter richting het noorden zijn behalve een aantal individuele paalkuilen geen grondsporen aangetroffen. In het noorden van de proefsleuf liggen meerdere clusters van kuilen met scherven uit de Vroege IJzertijd. Er is echter geen structuur in deze kuilen te herkennen. Voorts zijn in P11 een negental no-zw georiënteerde ontginningsgreppels blootgelegd.¹⁴ Ze zijn ca 0,30–0,35 m breed en hebben een donkerbruinezwarte zand vulling. Ter hoogte van de 200 meter is een kuil van ca 0,5 m in doorsnede aangetroffen. De kuil werd gekenmerkt door een vulling van bruingrijs gevlekt zand en de aanwezigheid van veel verbrand bot. Of hier sprake is van een crematie is in deze fase van het onderzoek nog niet duidelijk.

In P12, dicht tegen de Waterdijk aan, liggen de restanten van een mogelijk zespalige spieker of een ander klein gebouw. Verder is een aantal roodzandplekken aangetroffen. Of ze natuurlijk of antropogeen zijn is nog niet duidelijk. Het vermoeden bestaat dat deze roodzandplekken verband houden met de oudste ontginningsfase.¹⁵ In deze roodzandplekken zou hout zijn verbrand. In de blootgelegde roodzandplekken in P12 zijn echter geen houtskoolresten aangetroffen. In het middelste deel van de proefsleuf is een drietal paalkuilen aangetroffen die mogelijk tot de resten van een vierpalige spieker behoren. In het noordelijke deel ligt nog een tweede spieker en een cluster van kuilen waarin geen structuur is te herkennen. Bovengenoemde spiekers zouden nog tot het erf van Gebouw I, ten zuiden van de Waterdijk, kunnen horen. De Waterdijk waarvan de oudste vermelding uit 1458 stamt, is een landschappelijk element uit veel latere tijd¹⁶. De dekzandrug waarop Gebouw I ligt zet zich voort ten noorden van deze dijk. Blijkbaar was het gebied ten noorden van de Waterdijk in de IJzertijd nog droog genoeg om te wonen en te akkeren.

In P13 is de dichtheid van archeologische grondsporen beduidend groter dan in P10-P12. Ook worden er aanzienlijk meer vlakvondsten gedaan ten opzichte van voorgaande proefsleuven op perceel 3151. In het begin van de proefsleuf liggen een aantal grondsporen. Ze bestaan uit lichtbruingrijs zand en zijn nog vaag te herkennen. In de proefsleuf zijn in de volgende tientallen meters geen grondsporen aangetroffen, maar daarna zijn er meerdere clusters grondsporen gevonden, waaronder een aantal greppeltjes die uit bruinlichtbruin gevlekt zand bestaan en ca. 0,25-0,40 m breed zijn (zie bijlage 7). De greppeltjes vormen mogelijk kringen en vierkanten en daarmee ontstaat het vermoeden dat we met een grafveld te maken hebben. Een duidelijke vorm is moeilijk waar te nemen, aangezien de proefsleuven maar twee meter breed zijn. Verder wordt in deze proefsleuf onder andere een kuil (ca, 0,5 m in doorsnede) met verbrand bot aangetroffen wat het vermoeden van een grafveld nog doet versterken. Het aardewerk uit

¹⁴ Ontginningsgreppels hadden vermoedelijk grondverbetering tot doel. Ze bevinden zich vooral in de jongere essen (op minder gunstige bodems) en in uitbreidingen van de oude essen.

¹⁵ Groenewoudt, 1998, p.79-80.

¹⁶ Slicher van Bath, 1972 (herdruk), deel II, p. 208.

deze sleuf behoort tot de Vroege IJzertijd. Voorts is er nog een opmerkelijke vlakvondst in de vorm van een ca. 0,10 m grote vuurstenen kling, gedaan.¹⁷

3.2.2.6 Perceel 2566 (Lensink)

Direct aan de Molbergsteeg, in de noordoost hoek van het perceel ligt een akker bezaaid met bouwpuin.¹⁸ Dit doet vermoeden dat er een gebouw heeft gestaan. Voorafgaand aan het aanleggen van de proefsleuven, is een veldverkenning uitgevoerd. Het verzamelde vondstmateriaal bleek voornamelijk uit de 15de tot en met 17de- eeuw afkomstig te zijn. Het vondstmateriaal bestond uit aardewerk-, steengoed-, en glasscherven, munten en baksteen-, mortel-, dakpan- en plavuisfragmenten.¹⁹ De vondsten zijn op het hoogste deel van het perceel aangetroffen.

Direct grenzend aan de Molbergsteeg is een proefsleuf (P14) aangelegd (zie bijlage 7). De aangetroffen grondsporen liggen op ca. 0,50 m onder het maaiveld, beduidend minder diep dan in de voorgaande proefsleuven.²⁰

In de eerste 40 meter van de proefsleuf zijn behalve twee n-o georiënteerde sloten, twee puinbanen te zien die parallel lopen aan de Molbergsteeg. Of dit de uitbraaksleuven van muren zijn is nog niet geheel duidelijk.

P15 is 10 m ten westen van de bovengenoemde proefsleuf aangelegd. In deze sleuf zijn in het noorden wederom twee sloten te zien, waarvan de meest noordelijker aansluit op één van sloten in P14. Verder is in P15 een muurrestant te voorschijn gekomen. Het gaat hier om een uit bakstenen opgetrokken poer met een breedte van ca. 1 m. De poer bestaat uit 9 lagen bakstenen van verschillend formaat.²¹ Het gebruik van verschillende maten baksteen kan op hergebruik duiden. Op de poer kan een houten staander hebben gestaan, maar het is tevens mogelijk dat er een boog op heeft gerust. Doordat men bouwde met spaarboogconstructies bespaarde men kostbare bakstenen en men had toch degelijke bouwelementen.²²

Het overige deel van de proefsleuf laat een aantal vierkante kuilen en een ronde kuil met bouwpuin zien. Tot nu toe is niet duidelijk of deze sporen iets met de afbraak van het gebouw te maken hebben of dat er sprake is van dichtgegooide kelders. Er zijn aanwijzingen die doen vermoeden dat het gebouw is verwoest. Aan het einde van de proefsleuf bevindt zich namelijk een laag met stukken bouwpuin en zeer veel houtskool. Tevens worden er tientallen musketkogels aangetroffen. Misschien is het gebouw belegerd en is het in brand gestoken, waarna de restanten zijn opgeruimd.

P16 is tien meter ten westen van P15 aangelegd. De twee sloten uit P15 zijn wederom in deze sleuf aangetroffen. De sloten zijn respectievelijk 2,5 en 3,5 m breed. De vulling is zeer homogeen en er wordt geen vondstmateriaal in aangetroffen. Het zouden afwaterings- en of perceleringsloten kunnen zijn geweest.

In P16 wordt op dezelfde hoogte als de hierboven beschreven gebouwrestanten, op het hoogste deel in het landschap, restanten van een bakstenen vloer aangetroffen. Naast dit vloertje liggen de restanten van een bakstenen waterput (zie bijlage 10). Het is een waterput die voor driekwart deel nog intact is, alleen het noordelijk deel mist. De eerste twee nog aanwezige baksteenlagen van de waterput bestaat uit een dubbele rij bakstenen die een kleiner formaat hebben dan de tot nu toe aangetroffen stenen²³. Eronder ligt een baksteenlaag van hele bakstenen met een formaat van 25,5 x 12,5 x 6 cm. Het muurwerk van de waterput bestaat uit 10 lagen baksteen met een totale hoogte van 0,77 m. De waterput is gevuld met bouwpuin en aardewerk/steengoedscherven. Bovendien is er een zilveren munt uit de 15de- eeuw in aangetroffen. Rondom de waterput en het vloertje is een aantal grondsporen te zien die ongetwijfeld iets met de aanleg en afbraak van de bouwstructuren te maken hebben, maar waarover in deze fase

¹⁷ Dit vuurstenen werktuig is nog niet gedateerd.

¹⁸ Dit is bijzonder omdat bouwpuin in de rest van Epse-noord nagenoeg ontbreekt.

¹⁹ Er heeft een eerdere veldverkenning plaatsgevonden, waarbij bewerkte vuurstenen uit het Meso- en Neolithicum zijn aangetroffen.

²⁰ Dit verklaart ook dat er zoveel bouwpuin bovenop de akker is gevonden. De archeologische resten zijn deels verploegd.

²¹ Baksteenformaten zijn: 28 x 15 x 7 cm en 29 x 14 x 7 cm.

²² De spaarboogconstructie is zeer degelijk en zelfs gebruikt voor het bouwen van stadsmuren (in Zwolle) en lijkt typerend te zijn voor de 15de-eeuw.

²³ Het waren hele bakstenen die in tweeën zijn gehakt.

van het onderzoek nog geen duidelijkheid bestaat. Wel duidelijk is de insteek van de waterput die uit lichtgeel/grijs gevlekt zand bestaat.

In de drie hierboven besproken proefsleuven zijn opmerkelijk veel metaalvondsten gedaan²⁴ In totaal zijn er 18 munten gevonden, waarvan zes zilveren, twee biljoen en tien koperen²⁵. Drie munten dateren uit de 15de- eeuw²⁶, zes uit de 16de- eeuw en negen uit de 17de- eeuw. Een aantal is gedetermineerd.²⁷ De overige metaalvondsten zijn meerdere laken- en eigendomsloodjes, musketkogels, knoopjes, gespen, vingerhoedjes, een mes, een boekbeslag, en een bijzondere vondst in de vorm van een loden vogelfiguurtje op een pin.

Tot nu toe is er nog onvoldoende inzicht over de grootte en structuur van het gebouw, daarvoor zal eerst meer van het terrein moeten worden blootgelegd. Het is in ieder geval wel duidelijk dat we met een belangrijk gebouw te maken hebben getuige de vele metaalvondsten. Het gebouw zou in het midden of derde kwart van de 15de- eeuw kunnen zijn gebouwd, getuige de zilveren Groot die in het gele ongeroerde zand is gevonden. Er zijn meerdere munten uit het midden van de 16de- eeuw aangetroffen, waar uit kan worden afgeleid dat het gebouw toen nog in gebruik was. Of het gebouw verwoest is en of dat tijdens de Opstand is gebeurd zijn tot nu toe gissingen.²⁸

In de historische bronnen, met name een tweetal kaarten uit respectievelijk 1612 en 1668, is een aantal interessante vondsten gedaan die informatie geven over de functie en de locatie van het gebouw.²⁹ Op de kaart uit 1612 (zie bijlage 12) is ten zuiden van het klooster Ter Hunnepe en de Dortherbeek een huis aangegeven met de naam "Tolners huys". Als we de locatie van dit Tolhuis vergelijken met de huidige kaarten komen we dicht in de buurt van perceel 2566 van Lensink. De kaart uit 1612 heeft geen schaal dus helemaal exact is deze vergelijking niet. Maar een vergelijking met de huidige, en de kadasterkaart van 1832 laat zien dat het perceel nog dezelfde vorm heeft als in 1668 en de weg die nu Molbergsteeg heet toen de Tolhuisstraat werd genoemd.

Belangrijk zijn verder twee vermeldingen in de bronnen. In de rekening van de markedag van 1573 wordt vermeld dat men van buurman Adolf Berentsen alias "den Tolner" die woonde op het tolhuis "Wisboem" of "Vysboem" een kan wijn heeft gehaald³⁰. Een andere vermelding uit 1577 in het archief van Ter Hunnepe maakt duidelijk dat den Wijsboem dichtbij het land met de veldnaam Alsmaet lag³¹. Uit het veldnamenonderzoek, uitgevoerd in 1984 door de vereniging De Elf Marke, ligt De Elsmoat of Alsmaet op de hoek van de Molbergsteeg en de Dortherbeek (zie bijlage 13).

Hiermee is vastgesteld dat de aangetroffen gebouwresten toebehoren aan het tolhuis "Wisboem" dat in ieder geval in 1573 bestond en was gelegen in de buurt van het perceel de Elsmoat, en dat deze plek overeenkomt met het perceel 2566.

Voorts zijn op de percelen 2566 en 39, P17 tot en met P23 aangelegd. In deze proefsleuven zijn weinig tot geen grondsporen aangetroffen.

²⁴ Er moet worden opgemerkt dat er minutieus met de metaaldetector is gezocht.

²⁵ Biljoen is een legering van koper en zilver, die voornamelijk in de 16de-eeuw werd toegepast.

²⁶ De zilveren munt is een Groot of een dubbele Groot en is te dateren tussen 1423 en 1473.

²⁷ Een aantal munten is gedateerd. Een halve stuiver (Zwolle) uit 1488. Twee Plakken (1Plak en een 3Plak) uit 1556 van de drie steden Deventer, Zwolle en Kampen. Een Korte uit ca. 1560. Een stuiver uit West-Friesland gedateerd 1599. Een Duit geslagen in Stevensweert uit ca. 1630. Een Duit uit Utrecht gedateerd 1676. Een stuiver uit Zeeland gedateerd 1685.

²⁸ De tachtigjarige oorlog (1568-1668)

²⁹ Kaart van Ter Hunnepe van Joh. Van der Wijck uit 1668; rijksarchief Overijssel.

Caerte der Over-Ijsselsche limiten bove(n) Deventer van d'Ijssel aff tot voorbij 't Clooster ter Honnep, beschreven door Thomas Berendtsch landtmet(ter) van Over-ijssel A(nn)o 1612; stadsarchief Deventer

³⁰ De Graaf 1955/56, 67

³¹ Wubbe 1931

4. Bouwhistorisch Onderzoek, de Bouwhistorische Verkenning (BhV)

4.1 Bouwhistorische verkenning boerderijcomplexen Waterdijk 1, 3 en 5 in Epse-Noord

In het kader van de Milieu Effectrapportage is in het gebied Epse-Noord een tweetal boerderijen bezocht. De derde boerderij, in eigendom van de familie Van Schooten, Waterdijk 1, kon tot op heden niet worden betreden. De overige opstallen in het noordwestelijke plangebied vallen buiten de te bebouwen zone of zijn conform de richtlijnen van de Rijksdienst Monumentenzorg (RDMZ) niet van historische waarde en zijn daarom niet in dit onderzoek opgenomen.

4.2 De historische bronnen

Veel land rond de stad Deventer was in de middeleeuwen bezit van talrijke geestelijke instellingen die in Deventer of de directe omgeving daarvan waren gelegen. Na de verovering van de stad door Prins Maurits van Nassau in 1591 werden deze katholieke instellingen ontmanteld, maar bleven als institutie vaak tot de Franse tijd (1795) bestaan. Sprekende voorbeelden zijn het Kapittel van Lebuïnus en het stift Ter Hunnepe. Het laatste bezat onder andere de huidige boerderij Waterdijk 5³².

Afhankelijk van de eigenaar kunnen de oudste gegevens dan ook in de archieven van de diverse geestelijke instellingen worden gevonden. De archieven van Ter Hunnepe bevinden zich momenteel in het Rijksarchief voor Overijssel in Zwolle. Zoals gezegd werden met de komst van de Fransen in 1795 deze kerkelijke instituties ontbonden en werd het bezit beschouwd als domeingood. De archieven die op deze periode betrekking hebben bevinden zich in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag. Vanaf 1815 kwamen veel landerijen en boerderijen in particuliere handen. Na de Franse tijd werd het grondbezit vastgelegd door het Kadaster. Vanaf deze tijd is met behulp van kadastrale informatie de ontwikkeling van de verschillende boerderijcomplexen goed te volgen. In de 19de eeuw werd het gebied onderdeel van de Gemeente Gorssel. Het historisch archief van deze gemeente wordt beheerd door het Streekarchivariaat Gorssel, Lochem, Vorden en Warnsveld. Voor de recentere periode is, zeker wat betreft betrouwbare bouwtekeningen, bronnenmateriaal aan te treffen in de semi-statische en dynamische archieven van de Gemeente Gorssel. Daarnaast is bevindt zich informatie in de verschillende notariële archieven.

Op basis van de historische bronnen kan nu reeds worden gesteld dat Waterdijk 5 met grote waarschijnlijkheid een boerderij uit de 17de, mogelijk zelfs 16de eeuw is. Ook in het licht van wat de rekeningen van het Kapittel van Lebuïnus vertellen over hoe een boerderij bij Deventer er in het begin van de 17de eeuw uitzag kan deze conclusie worden getrokken³³. In de jaren 1602-1603 werden een drietal boerderijen nieuw gebouwd³⁴. Alle drie gebouwen waren 'huijsen van 5 gebondt', boerderijen van vijf gebinten groot. Ter vergelijking: Waterdijk 5 is een boerderij van vijf gebinten, Waterdijk 3 heeft er drie. Van twee in de rekeningen genoemde boerderijen is bekend waar deze zijn vervaardigd: in respectievelijk Eefde en Borculo. Dit gegeven is van groot belang omdat het duidelijk maakt dat voor een datering van de gebouwen aan de hand van kenmerken als houtsoort of telmerken, onderzoeksmatig niet uit kan worden gegaan van wat toen in het nabijgelegen Deventer gebruikelijk was. Alle genoemde boerderijen hadden bijvoorbeeld nog wanden van vlechtwerk, iets wat in die tijd voor stedelijke bebouwing ondenkbaar was.

³² Vriendelijk mededeling Teun Kloosterboer. Zie ook: Herweijer e.a. *Zusters tussen 2 beken*. Deventer, 1998.

³³ Stadsarchief Deventer. Kapittelrekeningen 1600 - 1609. Rep. I inv.nr. 166 B. De vermelde informatie is nog niet gepubliceerd.

³⁴ Op de erven Rattink, Bovendorp en Groot Swormink.

4.3 De boerderijen; typologie, materiaalgebruik en ouderdom

De boerderijen in Oost-Nederland, dus ook in Epse-Noord, behoren traditioneel tot het hallenhuistype, waar wonen en bedrijfsuitoefening onder één groot dak plaats vonden. In Salland bezaten de meeste boerderijen een schilddak, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Twente waar de boerderijen vaak een zadeldak tussen houten topgevels hadden. Het dak werd gedragen door een reeks ankerbalkgebinten waardoor, in de breedte gezien, een driebeukige indeling ontstond. Deze was met name bepalend voor de indeling van het bedrijfsgedeelte; een breed middenlangsdeel tussen de gebintstijlen met aan weerszijden potstallen in de kubbingen (zijbeuken).

De twee in Epse-Noord onderzochte boerderijen bezaten een constructie van ankerbalkgebinten. Dit is geen scherp dateringskenmerk, ankerbalkgebinten werden tot de Tweede Wereldoorlog nog vervaardigd³⁵. Het materiaal waarvan de houtconstructie werd vervaardigd is wel van betekenis. De gebinten van Waterdijk 5 zijn allen nog van eikenhout, in Waterdijk 3 werd uitsluitend grenenhout gebruikt. Gedurende de 17de eeuw valt in de kapconstructies van Deventer woonhuizen waar te nemen dat een combinatie van beide houtsoorten wordt toegepast. In Zutphen echter werd in dezelfde periode voor enkele kappen nog uitsluitend eikenhout gebruikt. Dit maakt het waarschijnlijk dat boerderijen pas na verkoop in onderdelen naar hun uiteindelijke bestemming werden vervoerd. De bestudeerde bronnen wijzen uit dat de onderdelen vaak door dorpstimmerlieden werden vervaardigd om later ter plaatse te worden opgebouwd. In de gehele 17de en mogelijk ook de 18de eeuw zal voor de constructies eikenhout zijn gebruikt. Een houtsoort die nog lang in ruime mate op het platteland voorhanden zal zijn geweest³⁶.

Oorspronkelijk werden nog geen harde bouwmaterialen als baksteen en dakpannen gebruikt; het dak was van riet, de wanden van vlechtwerk³⁷. Voskuil maakt ten aanzien van de verstening van de wanden aannemelijk dat in onze streken het proces van verstening al vroeg heeft ingezet. Mogelijk vond dit al in de tweede helft van de zestiende eeuw plaats. Het proces van verstening was in ieder geval in de tweede helft van de achttiende eeuw voltooid³⁸. Deze ontwikkeling is goed in de onderzochte boerderijen te herkennen.

Wanneer eenmaal in de constructie gebruik werd gemaakt van baksteen, dan is er geen reden aan te nemen dat de steenformaten afweken van wat in de stad gebruikelijk was³⁹. Dit in combinatie met gebruikte metselverbanden en hoekoplossingen geeft zeker voor de jongere periode, zeg 18de eeuw en later, enig houvast met betrekking tot de datering van het bouwwerk.

Telmerken zijn vaak belangrijke dateringselementen. Het gebruik van gesneden of gehakte telmerken als nummering van de diverse prefab onderdelen van de balkconstructie worden zowel in stedelijke als rurale context aangetroffen. In de stad Deventer komen na de 16de eeuw geen gesneden telmerken meer voor, alle telmerken zijn gehakt. Echter ook hier kunnen tradities, die hun wortels op het platteland hebben, in de tijd gezien veel langer doorlopen. In de boerderij Waterdijk 5, waar duidelijk twee bouwfases in de houtconstructie zijn te onderscheiden, is al het bouwhout nog van eiken en zijn alle telmerken gesneden. Het is zeker niet uit te sluiten dat de jongste van de twee nog in de 18de eeuw moet worden gedateerd.

³⁵ Zie L.A. van Prooije *De vakleu en et vak*. Arnhem 1984.

³⁶ Alleen dendrochronologisch onderzoek kan hier definitief uitsluitel geven.

³⁷ In tegenstelling tot de vlechtwerkwand bleef het rieten dak in Oost-Nederland zeer algemeen.

³⁸ J.J.Voskuil *Van vlechtwerk tot baksteen*. Arnhem, 1979. Blz. 43.

³⁹ De relatie met stedelijke ontwikkelingen wordt hier nadrukkelijk naar voren gebracht. Immers, het bouwen en wonen in stedelijke context is inmiddels veel beter gedocumenteerd dan de ontwikkelingen die op het platteland plaatsvonden.

4.4.1 Waterdijk 1

a. Historische gegevens

In de voorgevel bevindt zich een gevelsteen met daarop de volgende tekst:

G.J.W. A.J.zn
W.C. K.B.
7-5-1894

Deze steen is een aandenken aan het huwelijk van Gerrit Jan Wiltink en Willemina Christina Kloosterboer, die op die datum in Bathmen trouwen. Waarschijnlijk is de boerderij toen nieuw gebouwd.

b. Ligging

De boerderij Waterdijk 1 is nog niet in het onderzoek opgenomen. Betredingstoestemming wordt verwacht in juni-juli 2000, waarna de gegevens in het tweede rapport zullen worden verwerkt.

4.4.2 Waterdijk 3

a. Historische gegevens

De boerderij Waterdijk 3 is nog niet onderworpen aan een historisch onderzoek.

b. Ligging

De boerderij ligt aan de noordzijde van de Waterdijk en dus buitendijks. Historische bijgebouwen zijn niet aanwezig. Het boerderijgebouw zelf is oost-west georiënteerd met het woongedeelte aan de westzijde.

c. Korte beschrijving van het gebouw

De indeling

Momenteel heeft het gebouw een T-vormige plattegrond, het woongedeelte is naar beide zijden breder dan het stalgedeelte. Alle bouwdelen bestaan uit één bouwlaag met een kap onder een rieten dak. Zowel de binnen- als buitenmuren zijn in baksteen uitgevoerd. In het woongedeelte zijn van zuid naar noord: de keuken, de gang van de voordeur naar de deel, de woonkamer en de slaapkamer ondergebracht⁴⁰. In het bedrijfsgedeelte is nog goed de brede middenlangsdeel tussen potstallen te herkennen. In dit bedrijfsdeel, dat momenteel als woonkamer in gebruik is, zijn een keldertje met opkamer, naast de keuken, en een moderne badkamer, tegenover de slaapkamer, uitgespaard. Op zolder zijn nog een tweetal kamertjes aanwezig. Eén boven de keuken, een slaapkamertje dat oorspronkelijk via een luik vanuit de keuken bereikbaar was, en een recent getimmerd kamertje boven de deel. Het laatste is zonder enige cultuurhistorische betekenis.

De constructie

De draagstructuur van het huis wordt gevormd door drie ankerbalkgebinten die in het bedrijfsgedeelte staan. De nummering maakt duidelijk dat we hier met een oorspronkelijke situatie van doen hebben. Alle onderdelen zijn van grenenhout en de telmerken zijn gehakt. Merkwaardig is dat de noordelijke gebintplaat een halve meter hoger ligt dan de zuidelijke. De boerderij is daardoor in feite vier balkvakken diep, waarvan het meest westelijke vak ter hoogte van het woongedeelte een slag groter is dan de andere drie. Eén van beide gebintplaten loopt hier nog door tot het dakvlak boven de voorgevel. De daksporen worden gevormd door sparretjes. Haanhouten zijn afwezig. De sporen boven het

⁴⁰ Huidige functies.

oostelijk deel van de deel, tussen het meest oostelijke ankerbalkgebint en de achtergevel zijn van machinaal gezaagd naaldhout. Ook de gebintplaten zijn hier jonger en met lussen boven de stijlen aan de oude platen verbonden. Alles wijst er dus op dat hier de situatie ingrijpend werd verbouwd. In de vorige eeuw werden alle gebintstijlen ter hoogte van de potstallen afgezaagd en vervangen door een stalen constructie. Ook de kappen boven het woongedeelte zijn opgebouwd uit sparretjes. In ieder geval in het noordelijk deel zijn wel haanhouten aanwezig.

Deel en woonkamer worden van elkaar gescheiden door een bakstenen brandmuur met een gemetseld schoorsteenkanaal boven de grote schouw in de woonkamer.

Alle balklagen en vloeren zijn van grenenhout en veelal onversierd. Alleen de balklaag in de huidige slaapkamer heeft een simpel kwartbol-profieltje.

De gevels

Met name in de voorgevel laat zich de ruimtelijke indeling van het woongedeelte goed aflezen. Van links naar rechts: een deur met bovenlicht en negenruits schuifvenster ter hoogte van de huidige slaapkamer, een negenruits schuifvenster van de woonkamer, de voordeur met bovenlicht die toegang geeft tot de centrale gang en tenslotte een zesruits schuifvenster van de keuken. Alle openingen hebben strekken. De noordgevel van het woondeel is op een klein vast venstertje na blind. Het schuine linkerdeel van het muurwerk is met vlechtingen uitgevoerd. Op overeenkomstige plaatsen in de boerderij zijn geen vlechtingen toegepast, een aanwijzing dat de laatste jonger zijn, zoals verderop wordt betoogd. Links in de gevel was vroeger een deur die nu is dichtgezet.

Om de hoek, aan de oostzijde zijn drie vensters met draairamen en in de gevel van het aansluitende stalgedeelte nog een die in de huidige badkamer uitkomt. Aan de bovenzijde voorzien van rollaagjes.

De zuidgevel van het woondeel heeft twee vensters die bij een (zeer) recente verbouwing zijn aangebracht op de plaats van een twee oudere vensters. De strekken zijn nog origineel. Om de hoek zit een deur die in een ruimte tussen keuken en opkamer uitkomt en in de gevel van het aansluitende stalgedeelte bevindt zich een kelderlicht en een venster met draairaam van het opkamertje, de dakvoet van de rieten kap is hiertoe iets opgetild.

In het stalgedeelte zijn alle oorspronkelijke deuren en deurtjes nu van glas voorzien, zoals dat bij bijna alle tot woning verbouwde boerderijen het geval is. In de zijgevels van de stal bevonden zich aan elke zijde twee deurtjes van de potstallen. Later, waarschijnlijk jaren vijftig van de twintigste eeuw zijn daar nog een drietal venstertjes met ventilatiespleet aan toegevoegd: aan de noordzijde twee, aan de zuidzijde één. De achtergevel is niet meer oorspronkelijk en vormgegeven zoals al in het algemene deel beschreven: een centrale dubbele deeldeur met twee venstertjes aan weerszijden, daarboven een hooiluik, links en rechts twee deurtjes naar de potstallen. De laatste twee nu van glas rechts, en verbouwd tot voordeur links.

Het interieur

In het interieur zijn nog een aantal elementen van cultuurhistorisch belang bewaard gebleven. In de woonkamer is de grote schouw, met machinaal vervaardigde tegels met gedrukt motief uit de late 19de eeuw, nog intact. Ook de prachtige vloer van machinale plavuizen uit dezelfde tijd, versierd met zwarte geometrische patronen op een okergeel fond is nog vrijwel gaaf aanwezig. Alle binnendeuren zijn paneeldeuren uit de 19de eeuw.

d **Bouwgeschiedenis**

De oorspronkelijke opzet

De oorspronkelijke boerderij laat zich op grond van de aangetroffen bouwsporen in grote lijnen goed reconstrueren. De lengte van het gebouw kwam vrijwel overeen met het huidige. Alleen was het woongedeelte aanzienlijk smaller dan dat van tegenwoordig; de noordelijke en zuidelijke aanbouw waren nog niet gebouwd. Het oorspronkelijke woonhuis bestond uit niet veel meer dan de woonkamer met de grote schouw tegen de brandmuur. Aan de noordzijde van de kamer waren waarschijnlijk de bedsteden. De huidige gang is origineel en aan de zuidzijde zal zich ook nog een klein vertrekje hebben bevonden. Het bedrijfsgedeelte was drie vakken diep en kwam vrijwel overeen met het huidige. De oorspronkelijke draagstructuur in de vorm van ankerbalkgebinten is nog vrijwel geheel aanwezig. De indeling van het bedrijfsgedeelte kwam geheel overeen met wat in deze streken gebruikelijk was: potstallen aan weerszijden van de deel met daarboven de hooizolder. De voorgevel uit de bouwtijd is waarschijnlijk

nog redelijk origineel aanwezig. In hoeverre het keldertje met opkamer tot de oorspronkelijke opzet behoren laat zich op grond van de huidige gegevens slecht beoordelen.

De ouderdom van de boerderij is problematisch. Eikenhout is niet toegepast en alle telmerken zijn gehakt zodat het gebouw in ieder geval van na de 17de eeuw zal dateren. Ook steenformaten en metselverbanden zijn te traditioneel om scherp te dateren. Indien het schuifvenster van de woonkamer zijn originele indeling heeft behouden lijkt het dat boerderij in de eerste helft van de 19de eeuw is gebouwd.

De noordelijke aanbouw

Niet lang na de bouwtijd zal aan de noordzijde van de woonkamer een vertrek zijn bijgebouwd, de huidige slaapkamer. Alle dateringskenmerken van deze aanbouw komen sterk overeen met het originele gebouw. De aanbouw was min of meer tweebeukig; aan de oostzijde liep nog een gang. Merkwaardig is dat het vertrek met zijn eigen voordeur in de voorgevel een zelfstandige woning lijkt. Anderzijds ontbreekt een schouw en er zijn ook geen aanwijzingen dat die er ooit is geweest.

Het verfraaien van het interieur

In de late 19de eeuw kreeg de woonkamer een nieuw uiterlijk door het aanbrengen van tegels in de schouw en nieuwe plavuizen op de vloer. Het valt niet helemaal uit te sluiten dat deze verbouwing samen met de hierna te behandelen werd uitgevoerd.

De zuidelijke uitbouw en de achtergevel

Het vergroten van het woongedeelte in zuidelijke richting en de verbouwing van de achtergevel zijn beide door middel van machinaal vervaardigde baksteen uitgevoerd. Reden om zij hier samen te behandelen. In de nieuwe zuidelijke uitbreiding is nu de keuken ondergebracht en dit is waarschijnlijk altijd zo geweest. In de balklaag is nog een schoorsteenraveling aanwezig. Ook dit deel is min of meer tweebeukig. Ook hier loopt aan de oostzijde een gang. Wat betreft de achtergevel is aan het muurwerk te zien dat hij op de plaats staat van de oorspronkelijke achtergevel. Waarschijnlijk werd de nieuwe gevel echter hoger opgetrokken dan de oude. Van het oorspronkelijke dakschild bleef niet veel meer dan een wolfseind over. Deze hogere gevel was nodig om boven de deeldeuren een hooiluik te kunnen maken. Deze hogere gevel maakte het ook noodzakelijk de gebintplaten verder door te trekken en nieuwe daksporen aan te brengen zoals eerder betoogd. Deze verbouwingcampagne vond waarschijnlijk begin 20ste eeuw plaats.

Momenteel is de boerderij als woonhuis in gebruik waardoor het interieur van de oorspronkelijke deel en potstallen is verdwenen.

e Waardstelling

Waterdijk 3 is een boerderij van geringe ouderdom en derhalve uit wetenschappelijk oogpunt minder uniek. Wat echter in de 19de eeuw werd gebouwd en nadien uitgebreid bleef wel relatief gaaf bewaard. Ook de verbouwing tot woonhuis, waarbij veel deuren tot glasvlakken werden omgevormd, hebben het karakter van het gebouw maar weinig aangetast.

Voor de originaliteit van de voorgevel, de voor een belangrijk deel nog oorspronkelijke indeling van het woongedeelte en het gave interieur van de woonkamer met zijn grote schouw en de nog aanwezige wand- en vloertegels verlenen het gebouw een grote charme.

4.4.3 Waterdijk 5, boerderij Dijkman, voorheen Klein Bussink

a. Historische gegevens

De boerderij Waterdijk 5 met de bijbehorende landerijen was eigendom van het stift Ter Hunnepe, en waarschijnlijk voordien van het klooster. De boerderij, nu Dijkman geheten, heeft in het verleden verschillende namen gekend. De oudste vermelding, in de rekening van 1622/23 noemt 'Olde Bussinck, nu Nulandt'. In de rekening van 1626/27 is sprake van 'Nulandt off Cleine Bussinck', een omschrijving die sindsdien gebruikelijk blijft. In 1811 wordt in een taxatie het bedrijf omschreven als: huis, schuur, schaapskot, berg en bakhuis, groot 21 morgen en 92 roeden.

b Ligging

Van het oude boerenbedrijf zijn nu nog twee gebouwen van enig cultuurhistorisch belang bewaard gebleven; het oude boerenhuis en een bakstenen schuur uit het eind van de 19de eeuw. Alle andere bedrijfsgebouwen zijn na-oorlogs en soms zelfs zeer recent en vertegenwoordigen daarom geen cultuurhistorische of bouwhistorische waarde.

Beide gebouwen liggen naast elkaar en zijn oost-west georiënteerd. Zij zijn gescheiden door een mestvaalt, de schuur ligt aan de noordzijde. Het boerderijcomplex ligt op een duidelijke verhoging in het landschap. De Waterdijk loopt, van het westen komend recht op deze verhoging aan om hier vrijwel onder een hoek van 90° naar het zuiden te knikken. Opvallend is dat de oude boerderij op de uiterste zuidelijke grens van de verhoging (terp?) is gelegen, de schuur ligt meer naar het midden. De boerderij Waterdijk 5 ligt nu buitendijks.

Aan de westzijde van de boerderij staan twee volwassen lindebomen die hun pendant hadden in twee leilinden aan de oostzijde, voor het woondeel. Van deze laatsten is alleen de zuidelijke linde over.

c Beschrijving gebouwen

De boerderij - de indeling

Momenteel heeft het gebouw een L-vormige plattegrond, het woongedeelte aan de oostzijde steekt aan de zuidzijde iets uit ten opzichte van het stalgedeelte. Alle bouwdelen bestaan uit één bouwlaag met een kap onder een rieten dak. Zowel binnen- als buitenmuren zijn in baksteen uitgevoerd. In het woongedeelte zijn van zuid naar noord: de huidige keuken met daarachter (vanuit de voorgevel gezien) twee slaapkamers, de centrale gang van de voordeur naar de deel, de grote woonkamer, een keldertje met daarboven een opkamer en daarachter een klein vertrekje met de trap naar de bovenverdieping. Recentelijk is op de oude deel, grenzend aan het woondeel een sanitaire ruimte afgescheiden met douche en toilet. Op de verdieping zijn een drietal slaapkamertjes getimmerd op de oude hooizolder, bereikbaar via de genoemde trap. Zowel de trap als de kamertjes zijn na-oorlogs en zonder enige cultuurhistorische betekenis.

De boerderij - de constructie

Evenals Waterdijk 3 heeft nummer 5 een constructie van ankerbalkgebinten, vijf in getal, geheel in eiken uitgevoerd. Het huis is dus zes balkvakken diep waarvan de oostelijke twee het woonhuis vormen. Wat betreft de nummering van de gebinten wijkt het gebint in het woongedeelte duidelijk af: de windschoren zijn hier apart genummerd terwijl zij bij de andere gebinten zijn meegenummerd⁴¹. Het eerstvolgende gebint dat momenteel in het bedrijfsdeel staat, tegen de brandmuur is 1 genummerd, en de gebinten nummeren zo door tot nummer 4, het meest westelijke. Dit maakt het vrijwel zeker dat het oostelijke gebint een latere toevoeging is. Wat betreft de sporengespannen is iets vergelijkbaars aan de hand. Deze zijn geheel van eiken, met de hand gezaagd en bestaan uit twee sporen met een haanhout. Zijn nummeren van west naar oost, dus juist omgekeerd als de gebinten. Het gespan nummer 1 staat ter hoogte van het meeste westelijke gebint en ook hier zijn de sporen tussen gespan 1 en de achtergevel duidelijk jonger en in de vorm van sparretjes uitgevoerd. Ook hier is de situatie dus in later tijd verbouwd. In 1870 om precies te zijn als we De jaartalsteen dateert uit 1870, een aanwijzing voor de bouwdatum rond die tijd. Het systeem van de gespannen is te volgen tot de brandmuur. De gespannen boven het woongedeelte zijn weliswaar ook van eiken en met de hand gezaagd maar de onderdelen zijn niet genummerd en behoren klaarblijkelijk bij het jongere gebint⁴².

Daar waar het woongedeelte later werd verbreed, zijn oplangers op de oorspronkelijke sporen gelegd waardoor de dakvoet werd opgetild om zo de verbreding mogelijk te maken.

⁴¹ Lang niet alle telmerken konden worden geïnventariseerd omdat ruimten niet bereikbaar waren door aftimmeringen of door de opslag van hooi.

⁴² Een aanwijzing voor het bij elkaar horen van gebint en sporen van het woondeel blijkt uit het voorkomen van een ingesneden letter W, waarschijnlijk een eigendoms- of vlotmerk dat zowel op een tweetal gespannen voorkomt als op een windschoor van het gebint.

De boerderij - de gevels

De gevel heeft vlechtingen aan beide zijden waar hij aansluit op het dakvlak.

In de voorgevel bevindt zich van links naar rechts een groot modern venster ter hoogte van de keuken beëindigd met een strek, de voordeur met bovenlicht voor de centrale gang, het venster in de woonkamer met eveneens een strek en tenslotte het venster in de opkamer met een draairaam en strek, waaronder het kelderlicht dat met een rollaagje wordt afgesloten. Het venster in de woonkamer is van een merkwaardige constructie: het wordt door een vast kalf in tweeën gedeeld, daarboven bevindt zich een vast raam, daaronder twee draairamen.

De noordgevel van het woondeel vormt een eenheid met de zijgevel van het stalgedeelte. Het deel van het muurwerk dat aan het keldertje grenst heeft opvallend grotere stenen dan in de rest van de gebouwen zijn verwerkt. In het woondeel bevindt zich nog een venstertje met draairaam in het kamertje met de zoldertrap, het bedrijfsgedeelte heeft drie deurtjes die in de potstal uitkomen en vier later ingebroken vensters met ventilatiesleuven. In de gevel van de zuidelijke potstal bevinden zich maar twee deurtjes en drie ongelijksoortige vensters. Aan deze zijde is van alles verrommeld. In de zuidmuur van het woondeel zitten twee vensters met (dubbele) draairamen in de slaapkamers en een venster in de keuken met een vast en een draaibaar deel. De achtergevel kwam in 1870 tot stand en is van het al vaker genoemde type: dubbele deeldeur met venstertjes aan weerszijden en kleine deurtjes voor de potstallen. Een hooiluik is niet aanwezig.

De boerderij - het interieur

Van het interieur van Waterdijk 5 dat ongetwijfeld veel ouder is dan dat van Waterdijk 3 is helaas door aftimmeringen weinig te zien. In de woonkamer bevindt zich tegen de brandmuur een enorme schouw met daarnaast (rechts) een tot kast vertimmerde bedstee. Van de drie in het vertrek aanwezige deuren, naar respectievelijk de gang, de opkamer en de trap is vooral het laatste interessant. Het gaat om een gaaf 17de-eeuws opgeklampt deurtje dat mogelijk nog op zijn oorspronkelijke plaats zit. Het houtwerk van de schouw, de deuren en het hout van de kozijnen is nog prachtig 'gehout'. In de andere vertrekken is van een historische afwerking vrijwel niets te zien. Wel heeft het bedrijfsgedeelte nog zijn historische sfeer behouden. De potstallen zijn weliswaar niet meer als zodanig in gebruik, maar nog wel behouden. Aan de noordzijde zijn alle gebintstijlen ter hoogte van de potstal afgezaagd om meer ruimte te creëren.

De schuur

De schuur is op een vergelijkbare wijze opgezet als het bedrijfsgedeelte van de boerderij: een brede middendeel met links en rechts stallen. Van deze laatste elementen is overigens niets over gebleven. In later tijd waren hier varkenskotten ondergebracht en voor een deel zijn er nu paarden gestald. Het gebouw is van baksteen met een schilddak dat met eternietplaten is gedekt. Aan de oostzijde bevinden zich een tweetal vierkante vertrekken met een stookplaats. Het zuidelijke vertrek, dat van buiten bereikbaar was, was tot voor kort nog als bakhuis in gebruik. De functie van het tweede, dat alleen vanaf de deel bereikbaar was, is onduidelijk. De schuur is vijf balkvakken diep en de constructie wordt gevormd door 'ankerbalkgebinten' van machinaal gezaagd grenen en met ijzeren bouten in elkaar gezet. In de langgevels zitten deurtjes en later ingebroken vensters. De zuidgevel heeft, grenzend aan de mestvaalt, vier deurtjes, de noordgevel heeft er minder. Ter hoogte van de beide vertrekjes zijn in de zijgevels vensters aangebracht.

De westgevel heeft grote dubbele deeldeuren met flankerende ronde venstertjes, links is nog een deur aanwezig, rechts alleen een venstertje. De oostgevel heeft een vergelijkbare opzet, zij het dat de openingen van de deeldeuren zijn dichtgemetseld en vervangen door een normale deuren met vensters links en rechts. In het linker bakhuis heeft in deze gevel een deur en een venster met draairamen, het rechter alleen een venster.

De schuur zal uit het laatst van de 19de eeuw dateren en verder bij de bouwgeschiedenis buiten beschouwing blijven.

d. Bouwgeschiedenis, samenvatting

Waterdijk 5 heeft een lange en rijke bouwgeschiedenis die echter nog maar voor een deel te lezen valt. Veel is ongetwijfeld in de loop van de tijd verdwenen, nog veel meer werd verstopt achter betimmeringen en behang.

In grote lijnen kan de geschiedenis van deze boerderij echter wel worden geschetst.

De oorspronkelijke boerderij was maar vier gebinten groot. De eiken ankerbalkgebinten van deze boerderij zijn nog aanwezig. De gesneden telmerken wijzen op een datering in de 17de, mogelijk zelfs 16de eeuw. Over de bouwfases voor de 16de-17de eeuw is nog niets bekend.

Waarschijnlijk werd nog in de 17de eeuw het woongedeelte vergroot door een gebint toe te voegen. Aan de noordzijde kreeg het vergrote woondeel een keldertje van grote stenen, waarschijnlijk sloopstenen van het in 1578 verwoeste Klooster Ter Hunnepe. Dat deze stenen elders in het gebouw niet voorkomen maakt het waarschijnlijk dat de rest van de boerderij nog steeds in vlechtwerk was uitgevoerd. In de 18de eeuw werd het woonhuis aan de zuidzijde verbreed en versteend, het huidige woonhuis kwam tot stand. In 1870 werd het bedrijfs gedeelte uitgebreid en kreeg de achtergevel zijn huidige vorm.

e. Waardstelling

Waterdijk 5 zal tot de oudere boerderijen rond Deventer behoren en is derhalve uit wetenschappelijk oogpunt van groot belang. Een belang dat des te sterker weegt omdat nader onderzoek waarschijnlijk voldoende bouwsporen aan het licht zal brengen om niet alleen de oudste fase, maar ook een belangrijk deel van de later bouwgeschiedenis in kaart te brengen. Ook hier heeft de woonkamer nog een 19de-eeuwse uitstraling doordat veel interieurelementen behouden bleven. Het exterieur werd echter in het verleden groot geweld aangedaan doordat, waarschijnlijk in de periode na de Tweede Wereldoorlog veel historische vensters door moderne werden vervangen, waardoor het totaalbeeld, zowel uit historisch als uit architectonisch oogpunt geweld werd aangedaan⁴³.

4.5 Besluit bouwhistorie

Het onderzoek van de twee boerderijen in het westelijk deel van Epse-Noord, aangevuld met wat inmiddels bekend is van de boerderijen in het oostelijk deel hebben duidelijk gemaakt dat geen van de gebouwen zijn oorspronkelijke vorm heeft behouden. Naast het individuele verhaal dat elke boerderij over zijn eigen geschiedenis vertelt, kunnen ook een drietal ontwikkelingslijnen worden vastgesteld die algemener zijn:

- a. Voor wat betreft de oudere boerderijen is dit de verstening van het oorspronkelijke vlechtwerk. Vlechtwerkwanden worden in Epse-Noord niet meer aangetroffen, toch zijn er een aantal boerderijen die deze stellig wel hebben gehad, zoals Waterdijk 5. Jongere boerderijen werden uiteraard gelijk in baksteen opgetrokken.
- b. Het vergroten van het woongedeelte. Dit kon plaatsvinden in de lengte van het gebouw door bijvoorbeeld het toevoegen van een gebint (Waterdijk 5) of door het woonhuis te verbreden waardoor een L- of zelfs T-vormige plattegrond ontstond (Waterdijk 3 en 5).
- c. Een verbouwing van de achtergevel. De achtergevels van de meeste boerderijen in de regio Deventer bezitten vrijwel altijd een overeenkomstige indeling: een bakstenen gevel met in het midden de grote dubbele deeldeuren, aan de bovenzijde geflankeerd door twee venstertjes. Links en rechts twee kleinere deuren die in de potstallen uitkomen. Soms is boven de deeldeuren nog een hooiluik aanwezig. Ook de beide onderzochte boerderijen vertonen dit beeld en in geen van beide gevallen is het oorspronkelijk.

Het gevolg van deze drie ontwikkelingen is dat door de combinatie van vergroting en verstening veel boerderijen vaak veel jonger lijken dan ze van oorsprong zijn, waardoor het grote cultuurhistorische belang van deze gebouwen op het eerste oog wordt onderschat.

43

5. Aanbevelingen archeologie en bouwhistorie

5.1.1 Archeologie

Uit het bovenstaande is gebleken dat er in sector 2 van Epse Noord sprake is van drie zkere vindplaatsen en een mogelijke vindplaats..

1. Op perceel 1452 zijn onomstotelijk resten uit de Late Bronstijd- Vroege IJzertijd (900-500 n. Chr.) gevonden. De aangetroffen kuilen behoren tot een nederzettingstructuur die in de directe nabijheid ligt. De resten van de hier gevonden potten zijn zowel gaaf als volledig te noemen. De vondstcomplexen hebben een grote waarde qua samenstelling. Het sterke vermoeden bestaat dat onder aangrenzende percelen een vergelijkbaar kwalitatief hoog bodemarchief aanwezig is. Aangezien dit perceel en de gebieden eromheen niet binnen de groenbuffer of een anderszins beschermende zone liggen, is de bedreiging van het bodemarchief hier reëel.
2. Onder het perceel 2975 en 2364 liggen in elk geval de resten van een gebouw met erf uit de Vroege IJzertijd. Het zuidoostelijk deel van perceel 2364 ligt in de geplande groenzone. Dit deel is echter het minst boeiende stuk van de vindplaats. Het interessantste deel ligt direct ten zuiden van de Waterdijk en in de te bebouwen zone. De bedreiging is ook hier reëel.
3. In het midden van perceel 3151 zijn resten verbrand bot en haaks en gebogen lopende greppels gevonden. Mede gezien de vondsten te Colmschate, waar veel resten van menselijke crematies zonder verdere verpakking in potten binnen greppel-grafheuvelstructuren zijn geplaatst, is het zeer wel mogelijk dat het hier om een Bronstijd-IJzertijd crematiegrafveld gaat. Deze locatie ligt midden in het te bebouwen plangebied en is zeker gezien de kwetsbaarheid van de vermoedelijke crematies slecht *in situ* te behouden. Crematiegraven zijn in de regio Deventer niet uniek maar wel van hoge waarde voor de interpretatie van de nederzettingstructuur, cultusplaatsen en demografische vraagstellingen.
5. Op perceel 2566 is in het oostelijk deel langs de Molbergsteeg het restant van een 15de-16de eeuwse Tolhuis aangetroffen. De resten in de bodem hiervan zijn overtuigend, mede gezien de complementaire historische bronnen en vondsten van munten. De teruggevonden resten bieden niet voldoende houvast om met zekerheid uitspraken te doen over het uiterlijk van het gebouw en de functies hierbinnen. Gezien de voorgenomen plannen is behoud van deze laatmiddeleeuwse locatie *in situ* geen optie. Dit is ook niet billijk omdat de resten te mager zijn om te worden behouden, maar ook weer te duidelijk om niet verder te onderzoeken.

De aanbeveling voor de onderzochte locaties:

1. Perceel 1452 e.o. Behoud *in situ* door middel van vermijden bodemverstoring of definitief opgraven
2. Perceel 2974, 2975 en 2364, deel in groenzone behouden, overige delen behouden *in situ* d.m.v. vermijden bodemverstoring of onderzoeken op structuren d.m.v. opgraven.
3. Perceel 3151 midden, behoud *in situ* vermoedelijk zeer lastig.. Uitbreiden proefonderzoek en onderzoeken op structuren d.m.v. opgraving.
4. Tolhuis Molbergsteeg, het betreft hier een overzichtelijke goed afgebakende vindplaats, die gezien de landschappelijke ligging t.o.v. de voorgenomen plannen moeilijk te behouden zal zijn. Met behulp van een bescheiden integrale opgraving is dit op te lossen.

5.2 Bouwhistorie

De twee onderzochte boerderijen zijn verschillend van waarde.

De boerderij Waterdijk 3 is op zich niet bijzonder maar bevat te veel bouwhistorische waardevolle elementen om ongezien tot amovering (sloop) over te gaan. Hier wordt dan ook een Bouwhistorische Opname aanbevolen, waarbij de nadruk moet liggen op een volledige fotodocumentatie en het 1:50 tekenen van de boerderij.

De boerderij Waterdijk 5 is bouwhistorisch dermate gaaf en van een relatief hoge ouderdom dat het hier om een waardevol monumentwaardig gebouw gaat en een verdere bestudering noodzakelijk is. Hiervoor bestaan twee opties:

Indien het bouwwerk binnen de plannen niet kan worden gespaard is een volledige documentatie en Bouwhistorische Opname en Bouwhistorische Ontleding inclusief rapportage aan te bevelen.

Echter wanneer het bouwwerk in de plannen kan worden behouden, en wordt gerestaureerd, dan zal voorafgaand aan de restauratie een verder non-destructief onderzoek moeten plaatsvinden

Bij eventuele restauratie treden echter een drietal complicerende factoren op

- a. veel achterstallig onderhoud aan het bouwwerk
- b. architectonisch zwakke kanten door het aanbrengen van nieuwe elementen in de 20ste eeuw
- c. bouwkundig in slechte of matige staat verkerend

Mocht het tot een restauratie van de boerderij komen, dan valt het sterk aan te raden de bouwhistorische bevindingen op te nemen in het restauratieplan.

6. Dankwoord

Een aantal verenigingen, instellingen en personen hebben in het onderzoek de voorbereidingen in Epse Noord een belangrijke rol gespeeld. Allereerst is dit de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN), afdeling 18, Zuid-Salland en in het bijzonder Wallie Vosmeijer. Zonder zijn inzet en die van de AWN zou het booronderzoek op de esdekken van Epse-Noord niet zijn uitgevoerd. Ten tweede hebben Gerrit Dijkman (W&V) als onderhandelaar met de pachters en Evert ten Kate als taxateur en gewasschade expert zich enorm ingespannen om de werkzaamheden op tijd te laten starten. Teun Kloosterboer heeft informatie uit de Stadsbibliotheek te beschikking gesteld, met name bruikbaar kaartmateriaal.

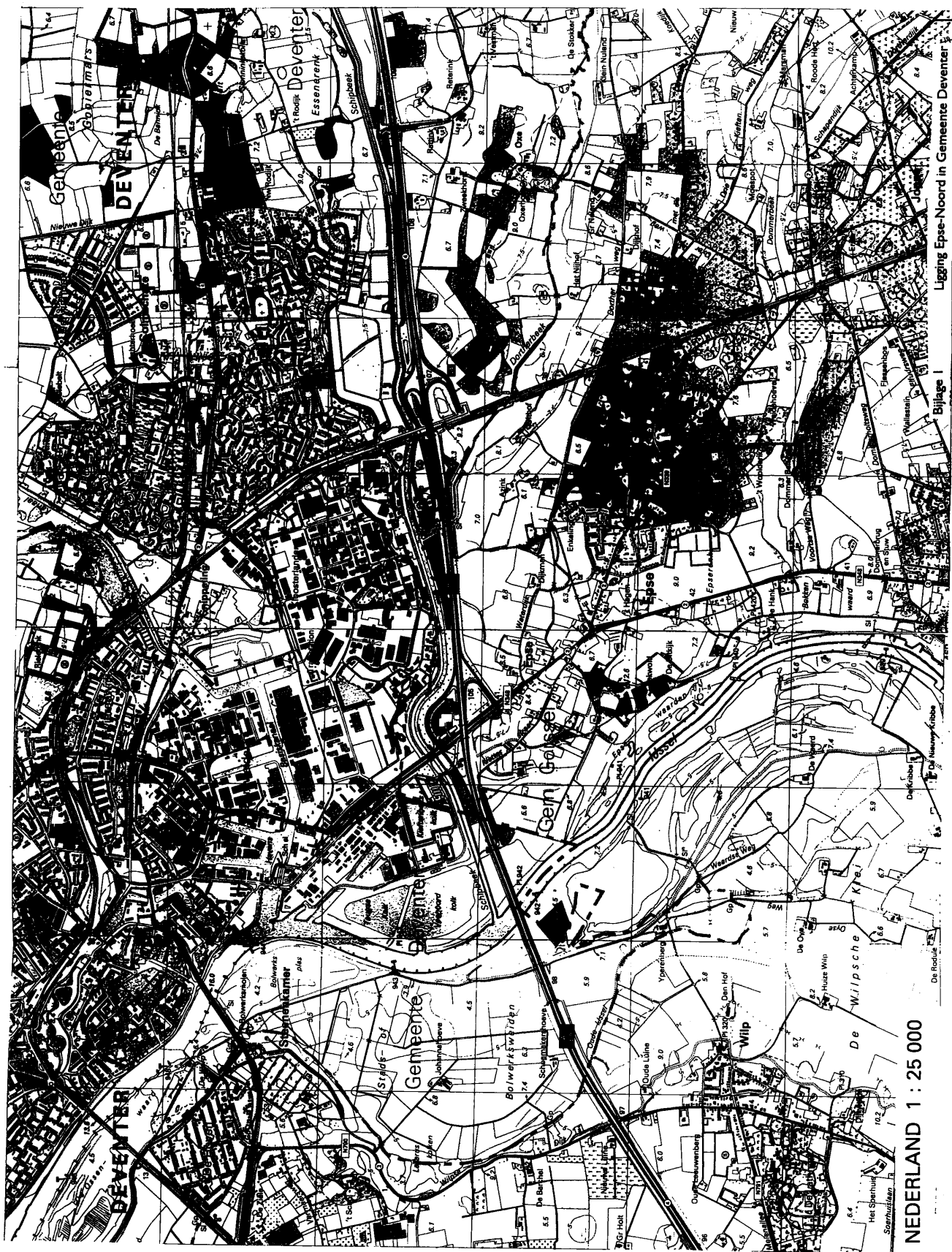
De studeneten van de Opleiding Bouwhistorie van de Hogeschool te Utrecht hebben onder leiding van Annemarieke van der Beek de eerste stappen gezet op de weg van de bouwhistorische Inventarisatie. Tenslotte gaat een woord van dank uit naar de vrijwilligers, metaaldetectoramateurs, leden van de AWN en de Vereniging De Elf marken te Gorssel die belangeloos in het onderzoek hebben meegewerkt.

Uitbestedingen

Het bouwhistorisch onderzoek is uitgevoerd door Bureau Lantschap te Holten. Het landmeetwerk is door twee firma's uitgevoerd. De eerste drie meetsessies met GPS en Total Station zijn uitgevoerd door Arcadis. De samenwerking met Arcadis moest helaas worden beëindigd toen bleek dat de gegevens te traag doorkwamen en bovendien pas na correcties door Archeologie Deventer correct bleken. Later is het werk door DHG Nederland uitgevoerd.

6. Literatuurlijst

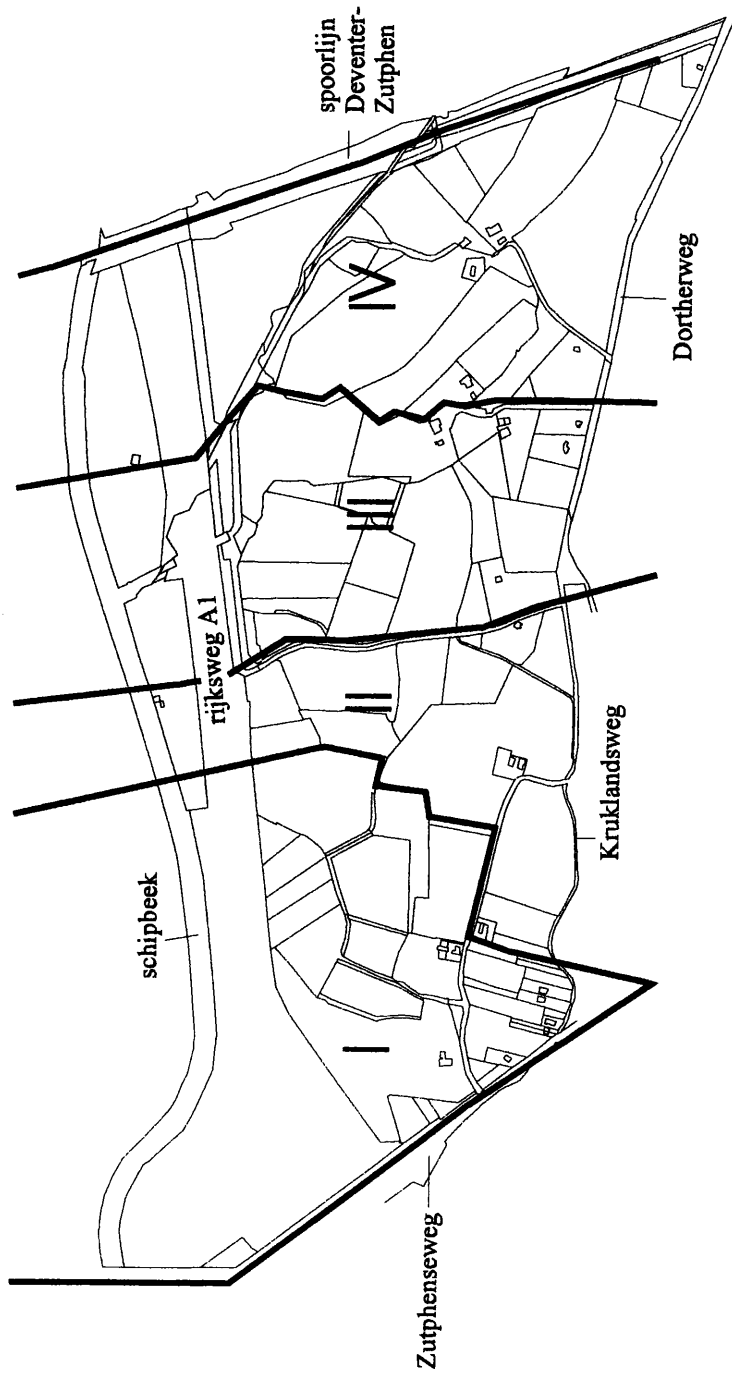
- Bartels, M. H., 1999. Nieuwe ruimte op oude grond. Onderzoeksvoorstel archeologie Epse Noord. (interne notitie RMW-VHMZ).
- Bartels, M. H., 2000. Archeologie van de prehistorie en historie rond Epse, in: *Ons Markenboek*, 18, p. 35-39.
- Graaf, J. de, 1955/1956. De marke Epse en Dommer: in: *Bijdragen en mededelingen in Gelre* 55, p. 57-82.
- Groenewoudt, B. J. & A. D. Verlinde, 1989: Ein Haustypus der NGK und eine Vorratsgrube aus der frühen Eisenzeit in Colmschate, Gem. Deventer. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 39 : p. 269-295.
- Groenewoudt, B. J., et al., 1998: Raalte-Jonge Raan: de geschiedenis van een Sallands bouwlandkamp. *ROB Rapportage archeologische monumentenzorg* 58.
- Herweijer, N. & H. Lubberding & J. de Vries, 1998: *Zusters tussen 2 beken, graven naar klooster ter Hunnepe*. Deventer.
- Huijts, C.S.T.J., 1992: *De voor-historische boerderijbouw in Drenthe, reconstructiemodellen van 1300 voor tot 1300 na Chr.*, Arnhem.
- Prooije, van, L.A. , 1984: *De vakleu en het vak*. Arnhem
- Scholte Lubberink, H.B.G. & E. Lohof, 1998: Provincie Gelderland WCL- De Graafschap, Archeologische inventarisatie en verwachtingskaart (Fase A), *RAAP-Rapport* 305.
- Slicher van Bath B.H., 1972: *Mensch en land in de Middeleeuwen, deel II*. Arnhem
- Spek, Th., 1996: Het Sallands dekzandlandschap, in Th. Spek, F.D. Zeiler & E. Raap 1996: *Van Hunnepe tot de zee. De geschiedenis van het Waterschap Salland*, p.23-45, Kampen.
- Voskuil, J.J. , 1979: *Van vlechtwerk tot baksteen*. Arnhem, p. 43.
- Verlinde, A.D. & M.Erdrich, 2000. Eine kaiserzeitlichen Siedlung in Heeten, Prov. Overijssel, Niederlande, in: *Bonner Jahrbucher* 141.
- Verlinde, A.D., 2000: Inventarisatie en onderzoek van archeologische locaties op en rond de Colmschater Enk te Deventer. *ROB Rapportage archeologische monumentenzorg* 75.
- N.N. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 2000: *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek*, Zeist.
- .i.

NEDERLAND 1 : 25 000

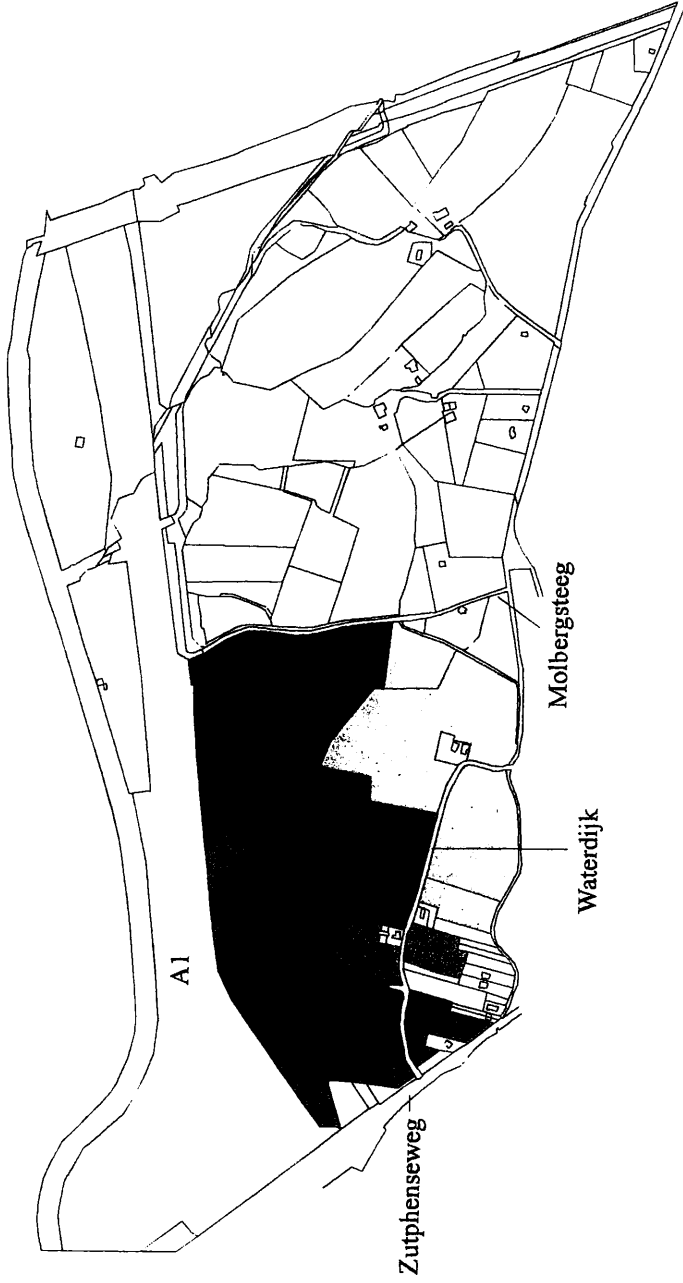
Ligging Epse-Noord in Gemeente Deventer

Bijlage I

schaal 1:5000

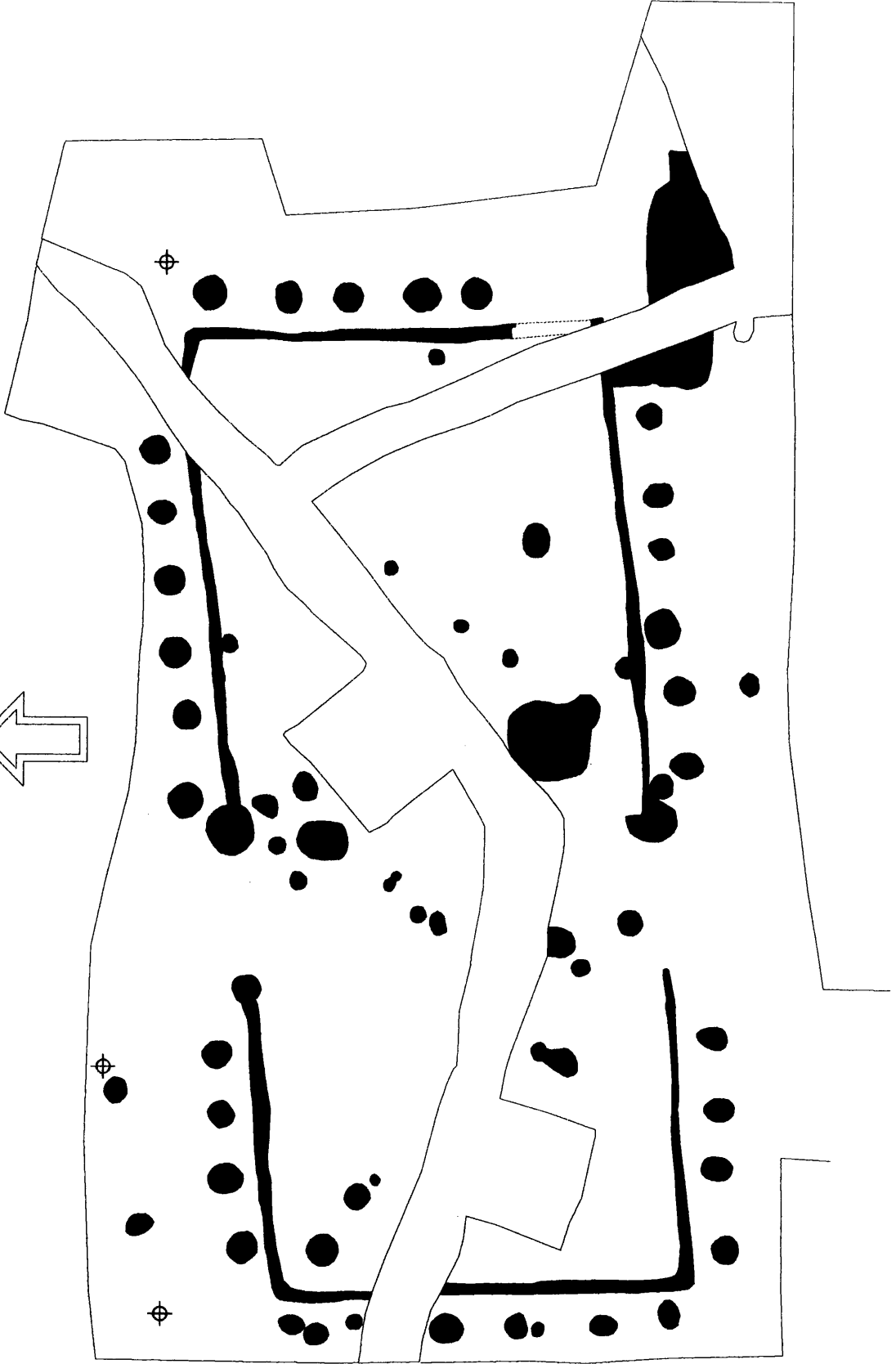
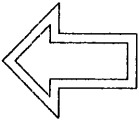

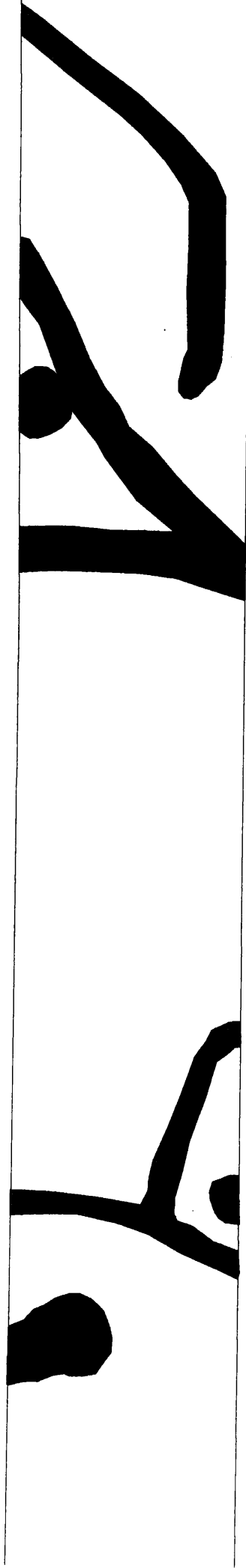
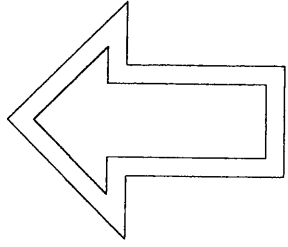
- Van Schooten
- Derks
- In 't Hof
- Wiltink
- Lensink

schaal 1:5000

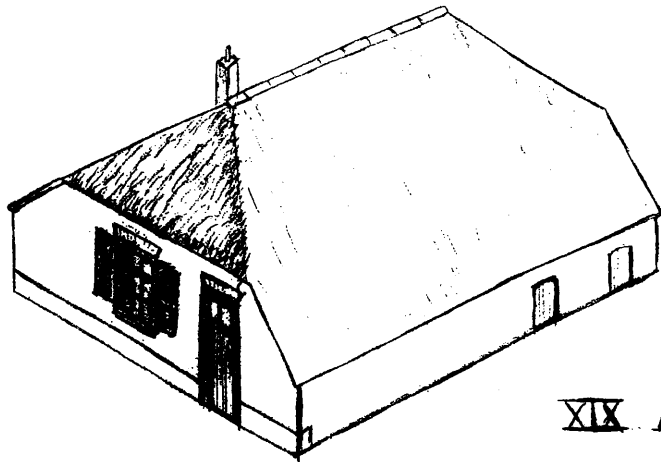

N

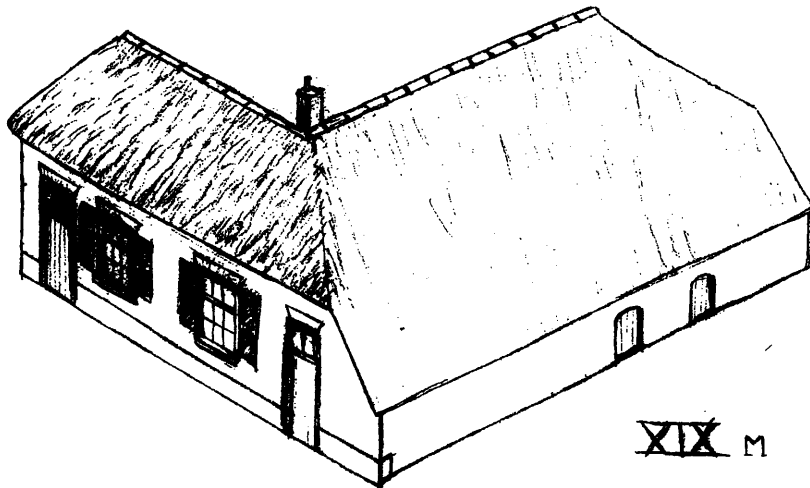

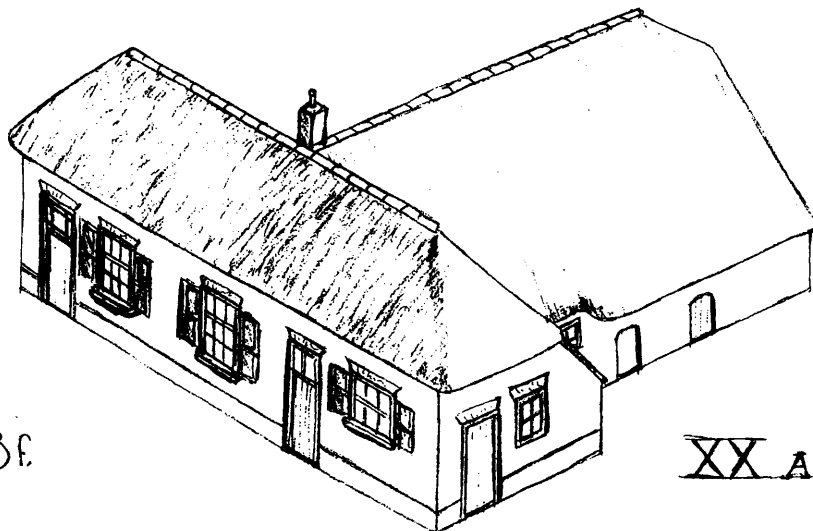
EPSE-NOORD WATERDIJK 3

XIX A

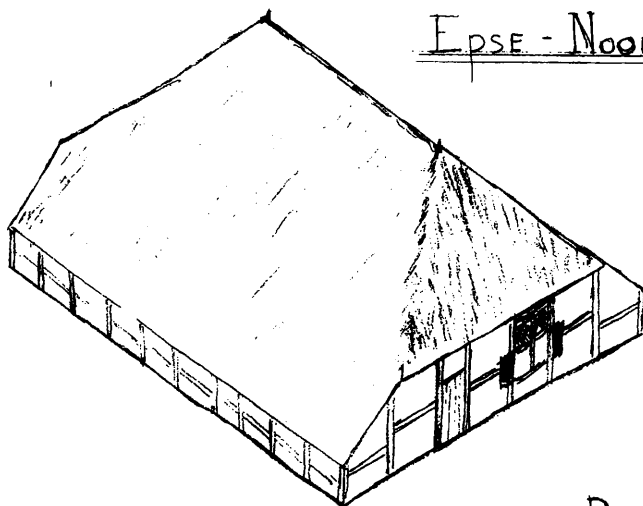
XIX M

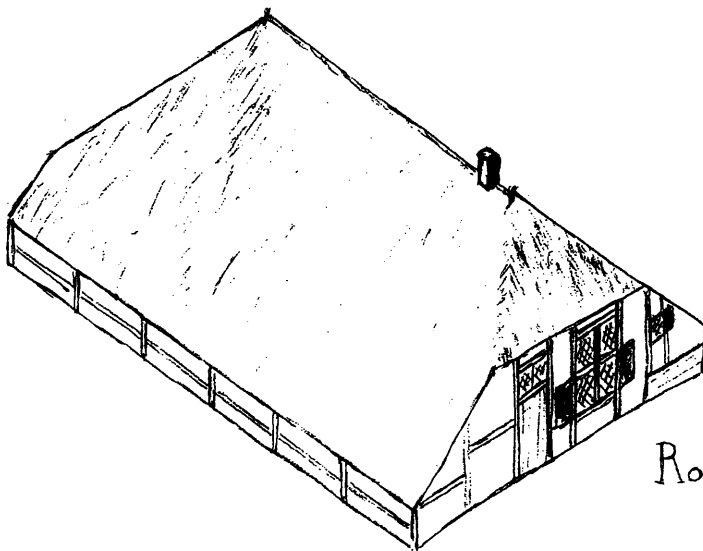
XX A

WBE

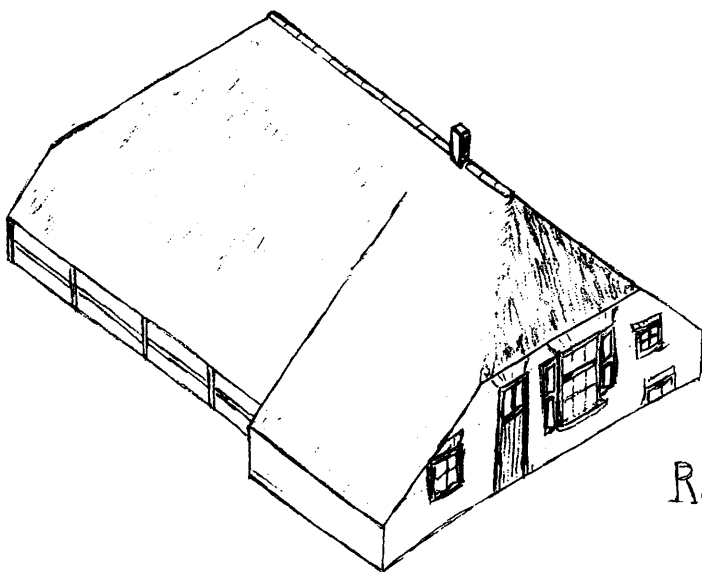
EPSE - NOORD WATERDIJK 5

ROND 1600

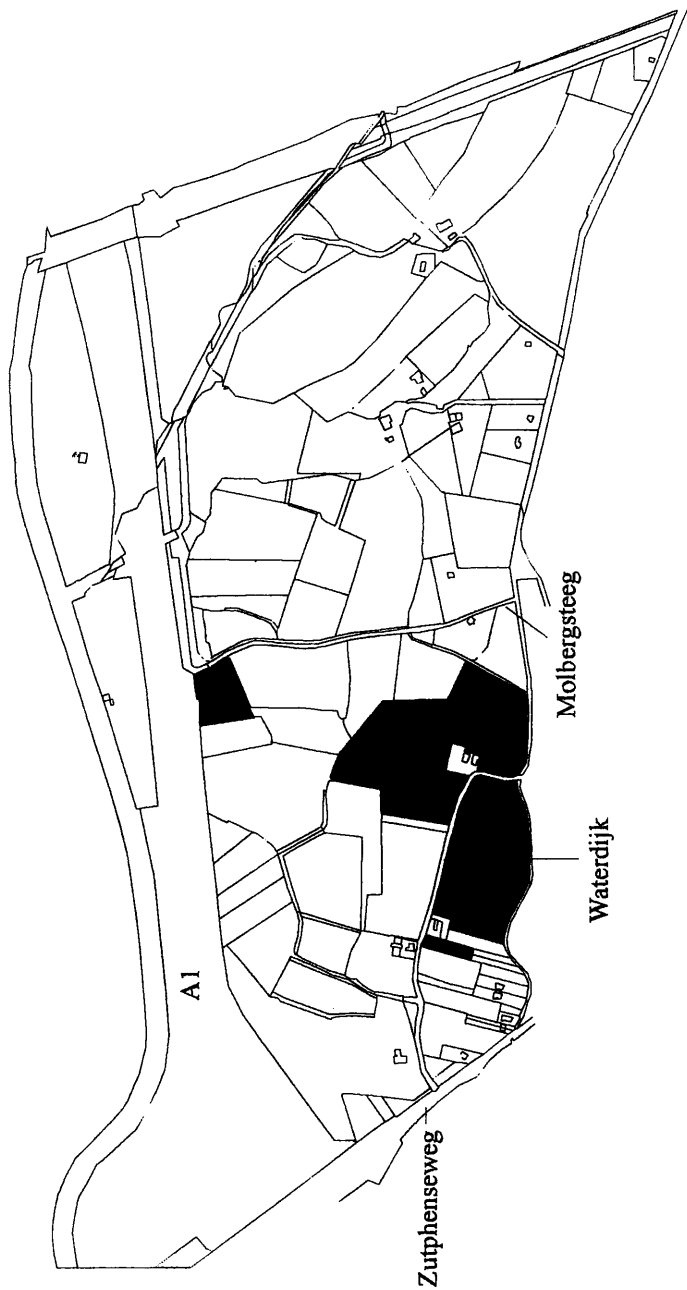
ROND 1700

W.B.F.

ROND 1800

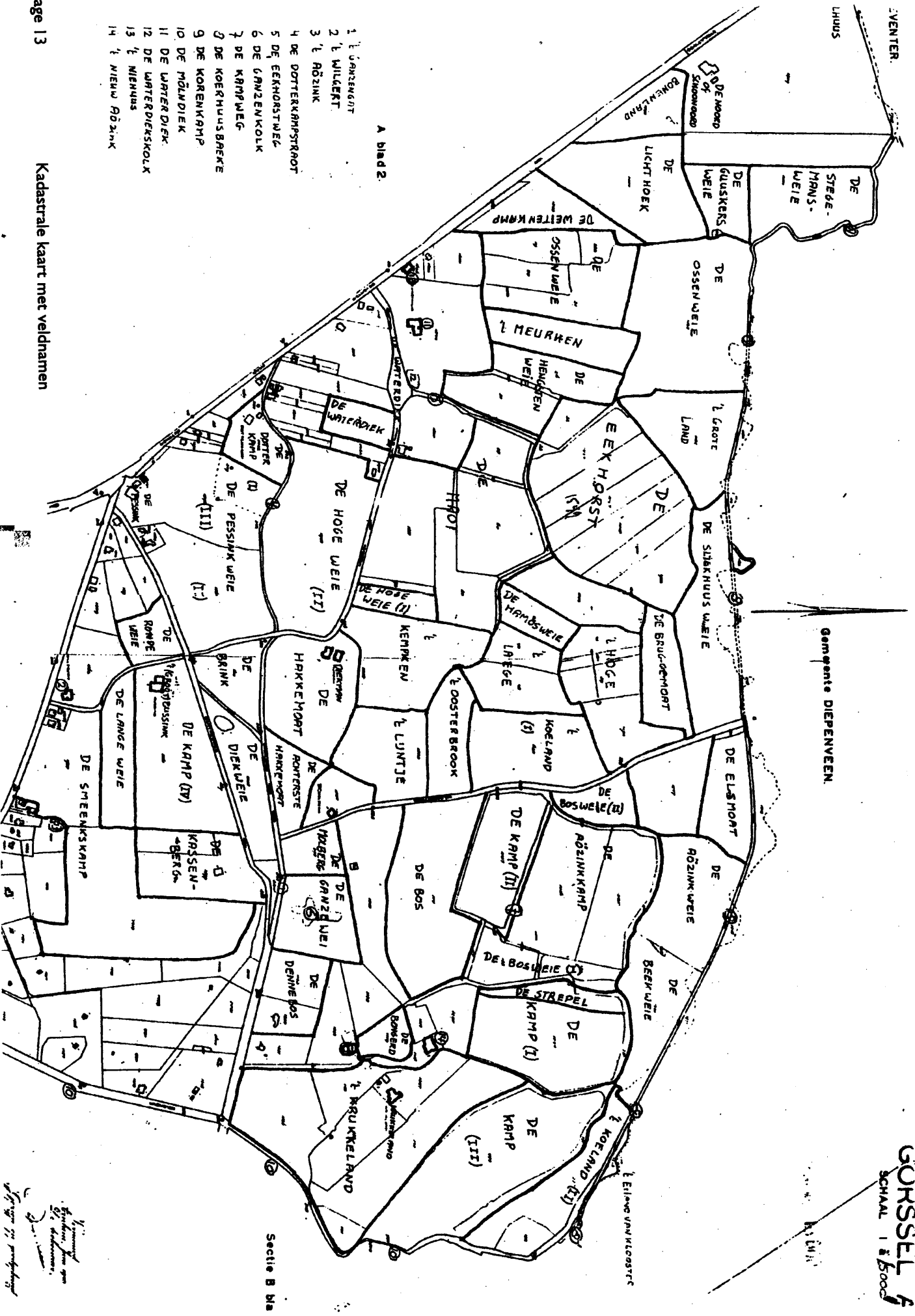
 hoge archeologische waarde

schaal 1:5000

Veldnamen
onderzoek dd 1 Oct 1984

GORSSSEL A
SCHAAL 1 : 5000

A BILD 2.

- 1 t. URMZEMANT
- 2 t. WILBERT
- 3 t. ROZINK
- 4 DE DOTTERKAMPSTRAOT
- 5 DE ECKHORSTWEG
- 6 DE GRANZENKOLK
- 7 DE KRIMPWEG
- 8 DE KOERHUISBREKE
- 9 DE KORENKAMP
- 10 DE MÖLANDIEK
- 11 DE WATERDIJK
- 12 DE WATERDIJKSKOLK
- 13 t. NIENUS
- 14 t. NIENU ROZINK

Handwritten notes:
Veldnamen
onderzoek
1984

RMW/SH
t.a.v. De heer G.J. Sizoo
Burseplein 15
INTERNE POST

Kenmerk : WV/00.004109
Behandeling : Henk Savelkoul
Onderwerp : Archeologisch onderzoek

Deventer, 3 maart 2000
Telefoon : 0570 - 693 905
Faxnummer : 0570 - 693 111

Geachte heer Sizoo,

Hierbij verleen ik toestemming tot de uitvoering van het archeologisch onderzoek in het project "Bedrijventerrein A1". De uitvoering vindt plaats binnen de volgende afspraken (waarover mondeling reeds afstemming heeft plaatsgevonden tussen de projectleider en de stadsarcheoloog):

- Begrenzing van het project zoals aangegeven in bijlage 1
- Binnen het budgettaire kader zoals opgenomen in bijlage 2
- Binnen de tijdsplanning zoals opgenomen in bijlage 3

Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden vindt rapportage plaats aan de projectleider de heer W. Maris. Indien er aanleiding is dat zich niet oplosbare knelpunten voordoen in tijd, geld danwel uitvoering, verzoek ik u mij rechtstreeks te informeren.

De te maken kosten zullen voorafgaand aan de definitieve afspraken tussen RMW en W&V over de toerekening van kosten van archeologisch onderzoek ten laste van het project worden gebracht en voorlopig worden gedekt uit de algemene reserve grondexploitaties.

Hoogachtend,

H.J.N.F.L. Savelkoul
Interim-hoofd Planeconomie en Gronduitgifte

RAO 2

AANVULLEND ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK EPSE-NOORD

**Aanvullend Archeologisch Onderzoek
Epse –Noord, tweede tussenrapportage**

F. J. M. Appels
M. Klomp
M. H. Bartels

Deventer, 2000

Colofon

RAD Rapportage Archeologie Deventer 2

**Aanvullend Archeologisch Onderzoek Epse – Noord,
tweede tussenrapportage.**

Auteur: F. J. M. Appels

Eindredactie: M. H. Bartels

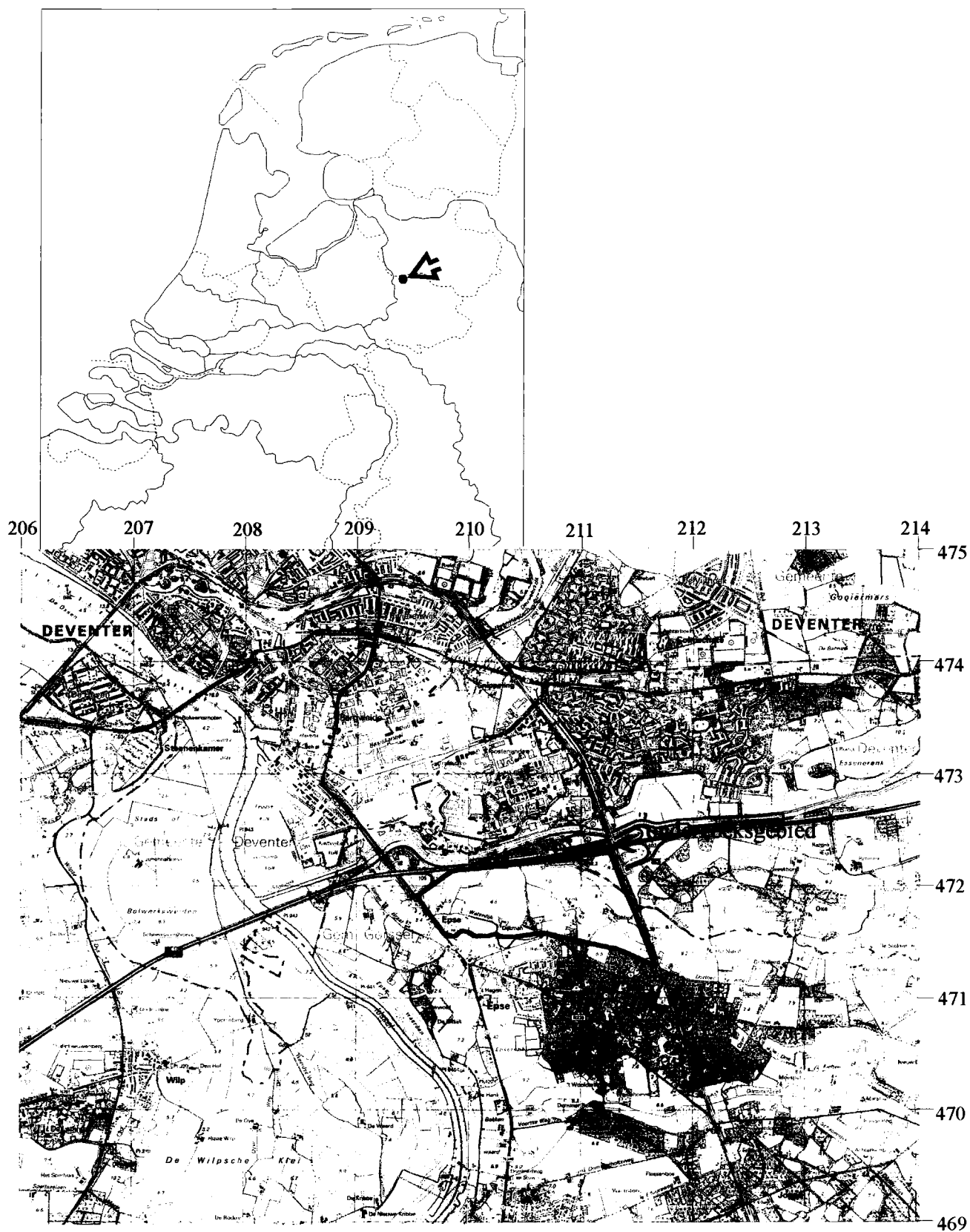
Omslagontwerp: M. Appels, Hengelo

Illustraties: M. Klomp

© Gemeente Deventer, augustus 2000

**Archeologie Deventer, RMW-VHMZ
Postbus 5000
7400 GC Deventer**

Afb. 1. Ligging van Epse-Noord en onderzoeksgebied binnen Nederland.

INHOUDSOPGAVE

1	Inleiding	1
2	Archeologie: het vooronderzoek in Epse-Noord	2
	2.1 Het natuurlijke landschap van Epse-Noord	2
	2.2 Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO)	3
	2.2.1 Methode en werkwijze	3
	2.3 Resultaten	4
	2.3.1 Inleiding	4
	2.3.2 Perceel 2547 (Zanting)	4
	2.3.3 Perceel 3249 (Van Schooten)	6
	2.3.4 Perceel 2816 (Van Schooten)	8
	2.3.5 Perceel 3242 (Van Schooten)	8
	2.3.6 Perceel 3489 (Boerderij de Olthof)	9
	2.3.6.1 Laat Neolithicum/Vroege Bronstijd	10
	2.3.6.2 Vroege IJzertijd	10
	2.3.6.3 Volle Middeleeuwen	11
	2.3.6.4 Post Middeleeuwen	12
3	Conclusies en Aanbevelingen	13
	3.1 Conclusie perceel 2547 (Zanting) en percelen 3249, 2816 en 3242 (Van Schooten)	13
	3.2 Aanbeveling perceel 2547 (Zanting) en percelen 3249, 1816, en 3242 (Van Schooten)	13
	3.3 Conclusie perceel 3489 (Boerderij de Olthof)	14
	3.4 Aanbeveling perceel 3489 (Boerderij de Olthof)	14
4	Prognose	15
	4.1 Inleiding	15
	4.2 Prognose archeologie	15
	4.3 Prognose bouwhistorie	16
5	Besluit	17
	Literatuur	18
	Afbeeldingen en kaarten	

1 Inleiding

Ten behoeve van de wijziging van de bestemming van het gebied Epse - Noord (afb. 1), gemeente Deventer, is aan Archeologie Deventer verzocht om de archeologische waarden van het hele gebied in kaart te brengen. Na een boorcampagne in 1998 – 1999 werd in april 2000 gestart met het aanleggen van proefsleuven om archeologische fenomenen te ontdekken. De gegevens die uit dit Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) werden verkregen dienen ter ondersteuning van de Milieu Effect Rapportage (MER). Deze MER – procedure is noodzakelijk voor de bestemmingswijziging van dit gebied. De gegevens werden in dit rapport zo uitgewerkt dat ze

- a. Bruikbaar zijn voor de informatie benodigd in de MER.
- b. Kunnen worden aangewend voor het uitvoeren van een vervolgonderzoek.
- c. Dienen voor derden (archeologen, historici, bodemkundigen) ter verkrijging van meer kennis over dit gebied.

De tweede campagne van de eerste fase van het proefonderzoek werd in de maanden juni, juli en augustus 2000 uitgevoerd. Het betrof hier twee delen van het plangebied Epse-Noord. Het gebied dat het eerste aan bod kwam, bestond uit de percelen langs de N348, aan de westelijke zijde van de Waterdijk. Zowel ten noorden als ten zuiden van de dijk werden proefsleuven aangelegd.

De oorspronkelijke opdracht bestond uit het uitvoeren van het proefonderzoek ten westen van de Molbergsteeg. Gezien de gegeven situatie met betrekking tot de betreding van een aantal percelen werd besloten, in goed overleg met Dhr. O. de Vries, projectleider Epse - Noord, hiervan af te wijken. In de laatste week van juni werd gestart met het aanleggen van proefsleuven in het uiterste oosten van het gebied, op het gedeelte aan de zuidzijde van de boerderij de Olthof.

In totaal werden tot medio augustus 53 proefsleuven aangelegd met een totale lengte van 5,1 km.

De wetenschappelijke leiding over het veldwerk lag in handen van F.J.M. Appels, de technische leiding bij M. Klomp. De supervisie over de werkzaamheden lag bij de gemeentelijk archeoloog M.H. Bartels.

2 Archeologie: het vooronderzoek in Epse-Noord

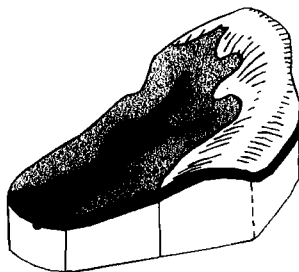
2.1 Het natuurlijke landschap van Epse-Noord

Het onderzoeksgebied wordt in het westen begrensd door de N 348, de weg van Deventer naar Zutphen, in het noorden door de Rijksweg A1, in het oosten door de spoorweg van Deventer naar Zutphen en in het zuiden door de Dortherweg (afb. 1.).

Het te onderzoeken gebied behoort tot het jonge dekzandlandschap. Dit landschap wordt gekenmerkt door een dik pakket zand dat alle oudere geologische lagen afdekt. Het Jong Dekzand is in de laatste fase van de ijstijd van het Weichselien (120.000-11.000) afgezet en bestaat uit wat grover en minder lemig zand dan het Oud Dekzand dat in de periode 27.500-13.000 BP is ontstaan.¹

Het reliëf in het gebied wordt onder andere bepaald door het lager gelegen beekdal van de Dortherbeek. Deze beek ontspringt in het Ampense Broek, ongeveer vijf kilometer ten noordoosten van Lochem, en gaat ongeveer twee kilometer ten zuidoosten van Deventer over in de Koerhuisbeek om daarna uit te monden in de IJssel. De Dortherbeek vormde de provinciegrens tussen Gelderland en Overijssel. De oude benaming van de Dortherbeek is waarschijnlijk "Hunnepe". Deze oude Germaanse naam betekent "geelbruin water".² Het beekdal van de Dortherbeek wordt in het zuiden begrensd door zowel dekzandvlaktes als oost-west georiënteerde dekzandruggen.

In het Jong Dekzand pakket (het moedermateriaal) hebben zich in de loop van de tijd bodems gevormd. De meest vruchtbare, de moderpodzolbodems (gY21 en gY30), ontstonden op de hoge en droge delen in het dekzandlandschap.³ De veldpodzolbodems (Hn 21, Hn 23) hebben zich in de minder hoge vochtige delen, bijvoorbeeld in de beekdalen, hebben zich beek- en gooreerdgronden ontwikkeld.

- beek
- dal
- helling
- rug
- moedermateriaal

Afb. 2. Drie bodemeenheden in hun landschappelijk verband.

Uit voorgaand archeologisch onderzoek, op onder andere de zandgronden in Oost-Nederland, bleek dat de hoge, droge en vruchtbare gronden de meest gunstige plekken in de prehistorie en Vroege Middeleeuwen waren. Op deze plekken zijn in de Volle of Late Middeleeuwen (1000-1500 n. Chr.) essen aangelegd. Essen zijn omvangrijke complexen landbouwgrond. Kenmerkend in bodemkundig opzicht is het dikke, door bemesting met plaggen ontstane,

¹ BP = Before Present. Present is het jaar 1950 n. Chr.

² *Apa* = water en *Hun* = bruin, geel. Zie: Künzel, Blok & Verhoeff, 1989, p. 194.

³ De hogere delen in een dekzandlandschap bestaan uit dekzandhoogten, -ruggen en -koppen. De lagere delen in een dekzandlandschap bestaan uit dekzandlaagten, -welvingen en -vlakten.

cultuurdek/esdek. De dikte van de essen heeft ervoor gezorgd dat de onderliggende archeologische grondsporen eeuwenlang zijn beschermd.⁴ Het onderzoeksgebied Epse-Noord bestaat voor ongeveer 40 % uit essen.

2.2 Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO)

2.2.1 Methode en werkwijze

Het te onderzoeken gebied is ongeveer 120 ha groot. Met behulp van een hydraulische graafmachine zijn op verschillende percelen ononderbroken proefsleuven aangelegd. Aanvankelijk waren deze proefsleuven ongeveer drie tot vier meter breed, maar na ongeveer twee weken is gekozen voor twee meter brede proefsleuven.⁵ De proefsleuven zijn waar mogelijk met een tussenliggende afstand van 20 meter aangelegd (afb. 3 en 4). De keuze van de onderzochte percelen werd op grond van de archeologische verwachtingskaart bepaald. Uit de archeologische verwachtingskaart, die door het Archeologisch Adviesbureau RAAP is opgesteld, werd duidelijk welke terreinen in het onderzoeksgebied een hoge, middelmatige of een lage archeologische verwachting hebben.⁶

Vermeld moet worden dat deze verwachtingskaart indicatief is en nooit volledige zekerheid kan geven over waar precies archeologische resten kunnen worden aangetroffen.⁷ De kaart dient in eerste instantie wel als uitgangspunt voor het proefsleuvenonderzoek (afb. 5.)

Het onderzoeksgebied Epse-Noord bestaat, zoals hierboven reeds beschreven, uit een dekzandlandschap dat is onder te verdelen in drie landschappelijke eenheden, namelijk:

- 1) Dekzandruggen en –koppen met een esdek. Deze gebieden hebben een hoge archeologische verwachting voor alle perioden.
- 2) Dekzandwelingen en –vlakten. Deze gebieden hebben een middelmatige archeologische verwachting voor alle perioden.
- 3) Dekzandlaagten. Deze gebieden hebben een lage archeologische verwachting voor alle perioden.

De proefsleuven zijn met name aangelegd op percelen die volgens het RAAP-rapport een hoge archeologische verwachting hebben.⁸

Uitgangspunt voor een proefsleuvenonderzoek is dat de aangetroffen archeologische grondsporen alleen in het horizontale vlak worden gedocumenteerd. Tijdens het onderzoek bleek dat het nodig was om op een aantal percelen meer dan één vlak aan te leggen. De opgravingsvlakken met de grondsporen zijn gefotografeerd en op schaal 1:50 getekend. De bodemprofielen van de proefsleuven zijn om de 25 meter beschreven en waar nodig gefotografeerd.

Om een beter inzicht te krijgen in het karakter van de grondsporen is incidenteel een grondspoor gecoupeerd, en waar nodig is de proefsleuf uitgebreid tot een proefput. De gecoupeerde sporen zijn op schaal 1:20 of 1:10 getekend en gefotografeerd. Van alle vlakken met de grondsporen, en het huidige maaiveld zijn de hoogtes ten opzicht van het Nieuw Amsterdams Peil (NAP) gemeten.

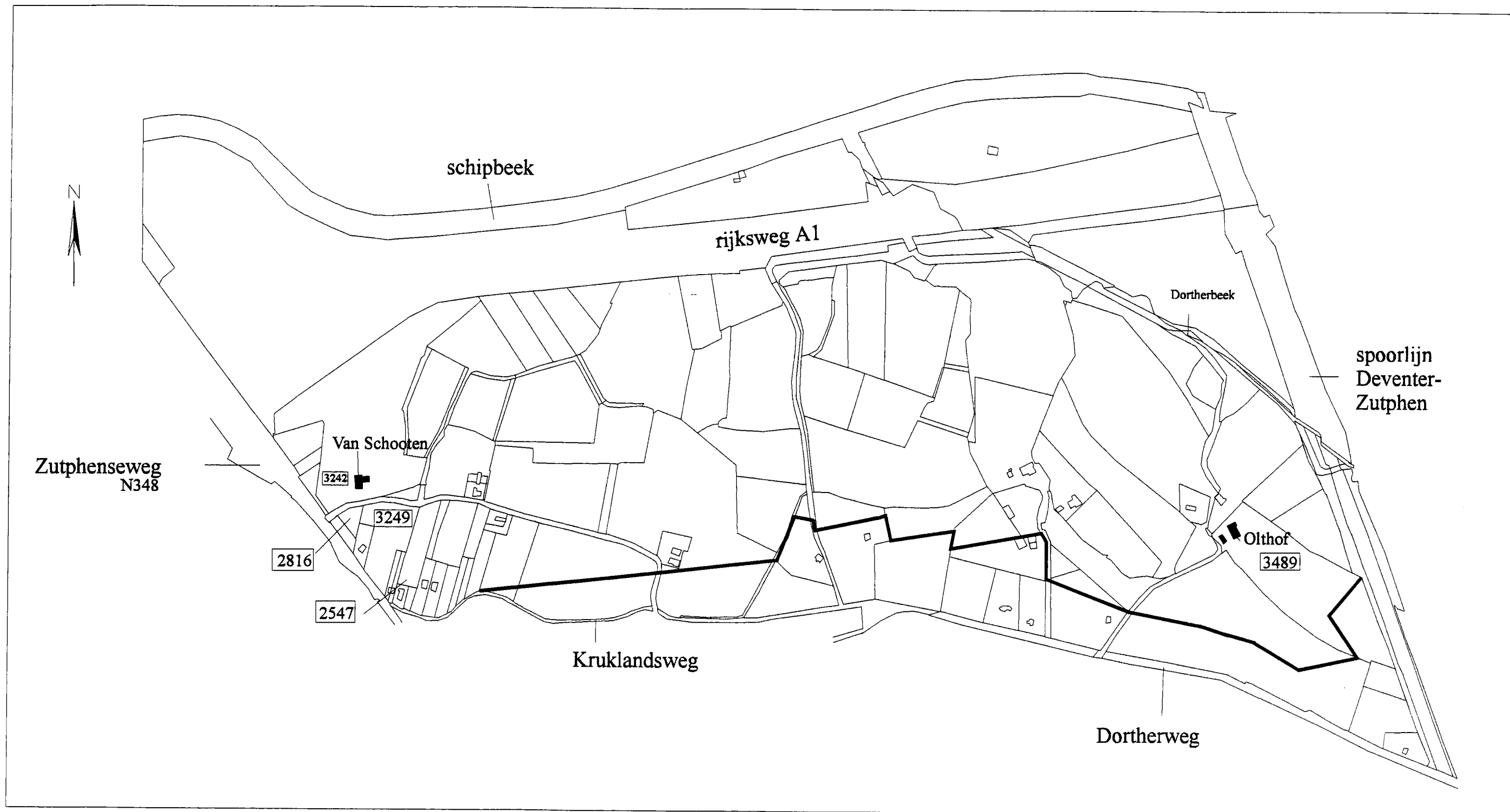
⁴ Groenewoudt, 1999, Speerpuntenprogramma 'Essen' van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), p.1.

⁵ Het aanleggen van proefsleuven van drie à vier meter breed neemt teveel tijd in beslag en daarmee zou het opgravingsbudget worden overschreden.

⁶ RAAP-Rapport 305, 1998, p. 27-38.

⁷ De verwachtingskaart van RAAP is schaal 1:25.000 en is daardoor te grof. De kaart werd derhalve op enige punten aangepast.

⁸ Hierbij moet worden vermeld dat het aanleggen van proefsleuven tot bepaalde percelen moest worden beperkt, aangezien een aantal economische eigenaren geen toestemming wilden verlenen om op hun percelen te graven.

Afb. 3. Kadastrale kaart met de onderzochte percelen.

schaal 1:2500

In de tweede fase van het onderzoek werden 29 proefsleuven (P24 t/m P53) met een totale lengte van twee en halve kilometer aangelegd.⁹

2.3 Resultaten

2.3.1 Inleiding

De archeologische onderzoeksgegevens zullen per perceel worden besproken. De percelen dragen de naam van de pachter ten tijde van het onderzoek. De perceelnummers die zijn gebruikt zijn overeenkomstig de kadasterkaart van 1965. De afzonderlijke proefsleuven zijn werkputten en hebben de code P en een volgnummer gekregen. De puttenkaart met de volgnummers verwijst naar de locatie van de proefsleuven (afb. 3 en 4).

2.3.2 Perceel 2547 (Zanting)

Ten zuiden van de Waterdijk zijn twee proefsleuven van noord naar zuid met de graafmachine aangelegd.¹⁰ Het terrein wordt gekenmerkt door een oost - west georiënteerde dekzandrug die ten zuiden van het beekdal van de Dortherbeek is gesitueerd.¹¹ Deze relatief smalle dekzandrug, ongeveer 150 m breed, is afgedekt met een cultuurlaag die is opgebouwd uit mest en plaggen. De donkerbruine kleur cultuurlaag wijst op het gebruik van grasplaggen die vermoedelijk in het nabijgelegen beekdal van de Dortherbeek zijn gestoken.¹² Dit soort bemesting zorgde ervoor dat de arme door intensieve landbouw uitgeputte zandgrond nieuwe humus kreeg. Het ophogen met plaggen zorgde er tevens voor dat het hoogteverschil tussen dekzandrug en het omringende landschap werd versterkt. Als het opgebrachte mestdek meer dan een halve meter dik is wordt het in bodemkundige termen tot de enkeerdgronden gerekend. In de eerste 30 m van de proefsleuven, gerekend vanaf de Waterdijk richting het zuiden, bestond het bodemprofiel uit een bruine enkeerdgrond (bEZ23) met een zeer massieve B-horizont.¹³ Daarom moest het opgravingsvlak in de eerste 30 m op ongeveer anderhalve meter onder het maaiveld worden aangelegd. Daarna kon het vlak beduidend hoger worden gelegd, daar het oorspronkelijke bewoningsniveau eveneens hoger lag. Op sommige plekken in de proefsleuven was nog een veldpodzolbodem (Hn) aanwezig onder de B-horizont. Deze bodem heeft zich gevormd in een laagte in de dekzandrug. Deze laagtes zijn tijdelijk of permanent met water gevuld geweest. In deze zogenaamde kleine depressies wordt aardewerk uit de prehistorie aangetroffen, hetgeen kan duiden op menselijke activiteit rondom deze natte plekken in het landschap.

⁹ De totaalstand van het archeologische onderzoek bedraagt 53 proefsleuven met een gezamenlijke lengte van vijf kilometer en een oppervlakte van één ha.

¹⁰ De oudste vermelding van de Waterdijk stamt uit 1458 (Tijdrekenkundig Archief Overijssel, deel VII, p. 93). De aanleg van de dijk zal met de vernatting van het landschap in die periode te maken hebben.

¹¹ Deze dekzandrug is tijdens de eerste onderzoeksfase op andere percelen onderzocht, zie de eerste tussenrapportage.

¹² Een donkergrijszwarte cultuurlaag duidt op het gebruik van heideplaggen.

¹³ Bodems zijn opgebouwd uit verschillende lagen. Deze lagen worden horizonten genoemd. Een bodemsoort kenmerkt zich onder andere door de aanwezigheid van bepaalde horizonten en de dikte van deze horizonten. Archeologische grondsporen zijn vaak in het onderste deel van de B-horizont en het bovenste deel van de C-horizont te zien.

Uit de bovenste deel van de B-horizont kwamen enkele scherven uit de Vroege Middeleeuwen waaronder één scherf van het type Badorf (750-900 v. Chr.).¹⁴ In het onderste deel van de B-horizont werden relatief veel scherven uit de Vroege IJzertijd (800-500 v. Chr.) aangetroffen.

Na enkele tientallen meters, gemeten vanaf de Waterdijk richting het zuiden, is in het profiel van de proefsleuven een stuifzandlaag waargenomen. Deze stuifzandlaag is aanvankelijk slechts tien centimeter dik, maar richting het zuiden wordt het een pakket van ongeveer 50 cm. Dit stuifzand is vermoedelijk verstoven zand uit de rivierbedding van de IJssel. Het stuifzand is homogeen van samenstelling, grofkorrelig en enigszins lichtbruingeel van kleur. De archeologische grondsporen worden met name op deze stuifzandlaag aangetroffen en bestaan vooral uit donkerbruingrijs zand.

In P24 is een grote rechthoekige kuil blootgelegd en gecoupeerd. Uit de kuil zijn tientallen scherven uit de Vroege IJzertijd, stukken natuursteen en organisch materiaal geborgen.¹⁵ Of het hier om opzettelijk gedeponeerde scherven of om het weggooien van afval gaat, is niet duidelijk geworden. Zeker is in ieder geval dat de kuil (60 cm diep en 80 cm breed), althans het deel wat nog bewaard is gebleven, recht was uitgegraven. Samen met het aangetroffen verbrande organische materiaal is dit een aanwijzing dat de kuil als silo werd gebruikt.¹⁶

Ter hoogte van de hierboven besproken voorraadkuil/silo is de proefsleuf verbreed om beter inzicht te krijgen in de grootte van het spoor, en met name in de concentratie aardewerk die nog in het profiel was te zien.¹⁷ Het is gebleken dat het aardewerk bij het bewerkte spoor hoort. Naast de voorraadkuil/silo is een tweede soortgelijke kuil aangetroffen. Deze kuilen zouden nog tot dezelfde sporenconcentratie, die in P1 is aangetroffen, kunnen behoren.¹⁸ Mogelijk gaat het hier om een areaal met voorraadkuilen uit de Vroege IJzertijd, behorend tot een boerderij die waarschijnlijk in de directe omgeving van de proefsleuven moet worden gezocht. Deze boerderij is nog niet gevonden.

Aan het einde, in het zuidelijkste deel, van proefsleuf 24 lagen zes paalkuilen met vergelijkbare vulling (donkerbruin/grijs/geel/gevekt zand). Deze paalkuilen waren paarsgewijs gesitueerd, waardoor deze als de restanten van een oost - west georiënteerde spieker of bijgebouw konden worden geïnterpreteerd.¹⁹ De paalkuilen zijn ongeveer 18 tot 30 cm breed en ongeveer 16 tot 20 cm diep. De afstand tussen de paalkuilen bedroeg ruim twee meter. Dit gebouw vormde een tweede indicatie voor de aanwezigheid van een boerderij in de directe omgeving.²⁰

In proefsleuf 24 werd tussen een afstand van 65 m en 92 m ten zuiden van de Waterdijk een tweede opgravingsvlak aangelegd. Het gehele stuifzandpakket werd verwijderd. Onder dit

¹⁴ Dit soort aardewerk is voor het eerst in de plaats Badorf gelegen ten zuidwesten van Keulen aangetroffen. Inmiddels is bekend dat het Badorf aardewerk in meerdere productiecentra in het Rijnland werd vervaardigd. Zie: Van Es & Verwers, 1980.

¹⁵ In het spoor bevonden zich de resten van een halve pot. Het organisch materiaal zijn mogelijk geroosterde eikels, maar deze moeten nog nader worden onderzocht.

¹⁶ a) Algemeen wordt aangenomen dat ongeveer 30 tot 40 cm van de archeologische grondsporen is verdwenen. Dit komt deels door het ploegen en/of egaliseren in later tijden en deels door bodemwerking (bioturbatie).

b) Een silo is een opslagplaats voor onder andere granen. Verbrand organisch materiaal wordt vaker in silo's aangetroffen. Men denkt dat het te maken heeft met het 'schoonbranden' van de kuil voordat de volgende opslag van graan plaats zal vinden.

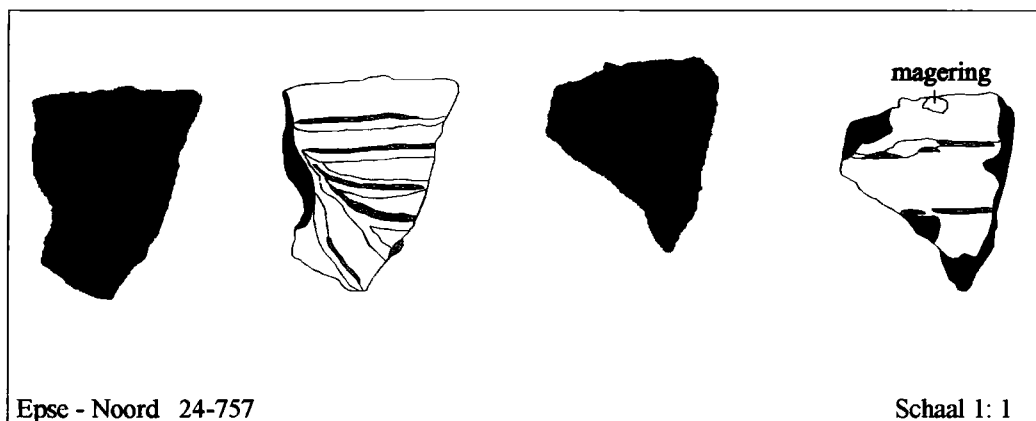
¹⁷ Het bewerkte spoor/silo lag deels in de putwand.

¹⁸ Bartels & Appels, 2000, p.6.

¹⁹ Een spieker is een klein gebouw waarin onder andere graan werd opgeslagen.

²⁰ De heersende theorie over het bewoningspatroon in de Vroege IJzertijd is dat er sprake is van zwerfende erven. Dit betekent dat als de levensduur van een gebouw voorbij is er op dezelfde plek niet een nieuw gebouw wordt gebouwd, maar op geruime afstand van de oude huisplaats. Dit betekent voor Epse-Noord dat het goed mogelijk is dat er naast de reeds ontdekte en beschreven gebouwplattegrond (zie: Bartels & Appels, 2000.) nog meerdere gebouwplattegronden uit de Vroege IJzertijd in het gebied aanwezig kunnen zijn.

pakket kwam een tweede bewoningslaag te voorschijn. Het geborgen aardewerk uit de laag dateert in de Vroege Bronstijd (2100-1800 v. Chr.).

Afb.6. Twee wandscherven met versiering uit de Vroege Bronstijd.

Duidelijke grondsporen zijn niet waargenomen.

In P25 werd in het zuidelijkste deel van de sleuf, tussen de 75 m en 109 m, een aantal grondsporen herkend. Deze bestonden uit twee oost - west georiënteerde greppels, één noord-zuid georiënteerde greppel, en een tweetal kuilen met een doorsnede van ongeveer twee en halve meter. De grondsporen lagen boven op het stuifzandpakket. Het aangetroffen aardewerk uit de sporen kon voorlopig in de Vroege IJzertijd worden gedateerd.

2.3.3 Perceel 3249 (Van Schooten)

Perceel 3249 grenst westelijk aan het hierboven beschreven perceel en ligt eveneens ten zuiden van de Waterdijk. Proefsleuf 26 tot en met 30 zijn op dit terrein van noord naar zuid aangelegd.

In P26 zijn vlakvondsten gevonden in de vorm van aardewerk uit de Vroege IJzertijd, metaalslakken en een bewerkt spinsteentje. Daarnaast werd en één scherf uit de Vroege Middeleeuwen van het type Badorf (700 – 900 n. Chr.), maar er werden geen grondsporen herkend.

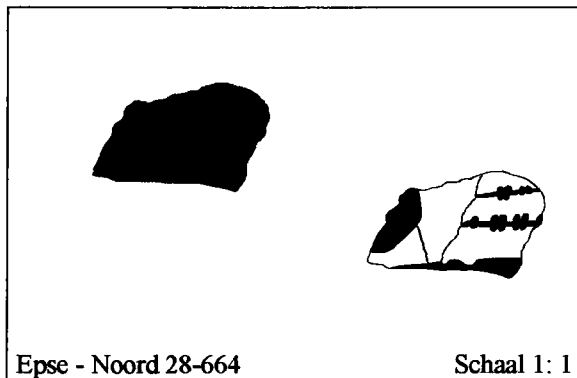
In P27 werd in de eerste 37 m, gemeten vanaf de Waterdijk richting het zuiden, geen grondsporen aangetroffen. Vanaf 37 m tot 144 m werden meerdere clusters paalkuilen herkend. Uit enkele clusters zijn mogelijk structuren van spiekers te reconstrueren. Net als in de voorgaande proefsleuven is ook in deze proefsleuf stuifzand aanwezig. De vlakvondsten die zijn geborgen, dateren voorlopig in de Vroege IJzertijd. De aangetroffen sporen bezaten een homogene bruingrijze kleur en lagen boven op het stuifzand. De op de bodemkaart (1:50.000) gekarteerde bruine enkeerdgrond (bEZ23) ontbrak tussen de 100 m en 144 m.²¹ Het gaat wel om een antropogeen opgebrachte eerdgrond, maar minder dik dan een enkeerdgrond. Hierdoor lagen de grondsporen nog maar 30 cm onder het maaiveld waardoor ze minder goed beschermd zijn geweest dan onder het massieve esdek in de dicht bij de Waterdijk liggende delen van de proefsleuven. In deze proefsleuf is het mogelijk aanwezige tweede bewoningsniveau uit de Vroege Bronstijd niet blootgelegd.

In P28 ligt op een afstand van de Waterdijk tot 25 m zuidwaarts het maaiveld beduidend lager dan in de rest van de sleuf, gelegen tussen 25 m en de 125 m richting het zuiden. Het aanvankelijke vermoeden dat het hier om een kolk (= dijkdoorbraak) zou gaan werd niet in

²¹ Bodemkaart van Nederland, 1:50.000, 1979.

het horizontale vlak en het profiel van de proefsleuf bevestigd. Wel werd duidelijk dat het om een laagte in de dekzandrug of -hoogte gaat en dat deze laagte in de 17de- en 18de- eeuw met homogeen donkerbruin /zwart zand werd opgevuld. Overigens is dit opvullen niet tot op het niveau van de rest van het perceel gebeurd, er zijn aanzienlijke hoogteverschillen overgebleven. Onder de opvullingslagen werd het ongeroerde dekzand op ongeveer 1,6 m zichtbaar.

Aan het einde van de opgevulde laagte, op ongeveer 25 m, gemeten vanaf de Waterdijk, is in het profiel dezelfde stuifzandlaag als in P24 waargenomen. Aanvankelijk bezat deze laag een dikte van slechts tien centimeter, maar richting het zuiden nam deze stuifzandlaag in dikte toe tot wel 1,40 m. Onder het stuifzandpakket bevond zich wederom het bewoningsniveau uit de Vroege Bronstijd. Het bijzondere hieraan is dat in een relatief korte periode een dergelijk dik pakket stuifzand door de wind werd afgezet, waardoor het landschap in de nabije omgeving van de IJssel zo ingrijpend werd veranderd. De resterende bewoningslaag uit de Vroege Bronstijd bestond uit lichtgrijs zand en in deze laag is aardewerk van het type Wikkeldraad (1750 – 1400 v. Chr.) aangetroffen.²²

Epse - Noord 28-664

Schaal 1: 1

Afb. 7. Wandscherf Wikkeldraad - aardewerk.

Tevens werd in deze bewoningslaag uit de Vroege Bronstijd een tweetal paalkuilen herkend. Het voorkomen van grondsporen uit de Vroege Bronstijd is voor Nederlandse begrippen bijzonder. Daarom werd ter hoogte van deze paalkuilen de proefsleuf tot een proefput uitgebreid om te kunnen vaststellen of deze paalkuilen deel zouden kunnen uitmaken van een gebouwplattegrond. In de uitbreiding zijn echter geen paalkuilen meer aangetroffen.

In het laatste deel van P28, tussen de 100 en 125 m richting het zuiden, lag boven op het stuifzand een cluster van kuilen met een vulling van donkerbruingrijs zand en een doorsnede van ongeveer één meter. Deze identieke kuilen werden deels oversneden door jongere rechthoekige kuilen die een afmeting van ongeveer één bij twee meter hadden. Eén van de ronde kuilen is gecoupeerd. In het profiel was te zien dat de ongeveer 62 cm diepe kuil uit meerdere lagen, waaronder enkele stuifzandlagen, was opgebouwd. Het geborgen aardewerk dateert de kuil in de Vroege IJzertijd. De functie van de kuil is niet geheel duidelijk. Maar het zou goed mogelijk kunnen zijn dat de kuilen tot hetzelfde areaal van voorraadkuilen uit P1, P24 en P25 behoort.

Uit het onderzoek van de percelen 2547 en 3249 kon worden geconcludeerd dat er sprake was van twee bewoningsniveau's. Op het dekzand werden bewoningssporen uit de Vroege Bronstijd aangetroffen en boven op het rivierduinzand lagen de grondsporen uit de Vroege IJzertijd en een jongere periode. In de tussenliggende periode van ongeveer 1200 jaar werd het door de wind verplaatste rivierzand, uit de rivierbedding van de IJssel, boven op het

²² Het wikkeldraad aardewerk kenmerkt zich door een versiering die door middel van een met draad omwikkeld stukje hout of vuursteen is aangebracht. Men spreekt over eng- en wijdegewonden wikkeldraad versiering. Zie: Lanting, 1973, p. 215-220.

dekzand afgezet. Zo ontstond er in de Bronstijd een rivierduin dat in de Vroege IJzertijd werd bewoond. In deze fase van het onderzoek is nog niet vast te stellen hoe omvangrijk de rivierduin is.

2.3.4 Perceel 2816 (Van Schooten)

Op dit perceel gelegen ten zuiden van de Waterdijk werden vier proefsleuven aangelegd. In P30 werden behalve een recente oost - west georiënteerde greppel en twee recente kuilen geen grondsporen aangetroffen.

Proefsleuf 31 en 32 bevatten eveneens geen sporen. Wel is het rivierduinzandpakket zoals in P24 – P28 aanwezig, en onder dit pakket werd in lichtgrijze bewoningslaag uit de Bronstijd aardewerk aangetroffen, maar geen grondsporen uit die periode.²³

In P33 zouden de restanten van een 20de-eeuws arbeidershuisje kunnen worden aangetroffen.²⁴ Het bleek echter dat het huisje inclusief fundamenten was opgeruimd. Het enige wat restte was bouwpuin. Naast het bouwpuin werd een 20de-eeuwse kuil met aardewerk en porselein blootgelegd. Deze kuil oversneed een ouder spoor, een noord - zuid georiënteerde sloot. Er werd geen vondstmateriaal in deze sloot aangetroffen, daarom kon dit spoor niet worden gedateerd.

2.3.5 Perceel 3242 (Van Schooten)

Ten noorden van de Waterdijk zijn op dit perceel P34 tot en met P39 aangelegd.

In de eerste 75 m van P34, gemeten vanaf de Waterdijk, werden geen grondsporen herkend, maar wel een restant van een podzolbodem met daaronder de dekzandlaag. In de eerste meters van de proefsleuf werden grote brokken ijzeroer aangetroffen.²⁵ Het stuifzand dat in P28 - P33 was te zien, werd ten noorden van de Waterdijk niet meer geconstateerd. Het bodemprofiel bestond uit een A -, B -, en C - horizont. Onder in de B – horizont werd aardewerk uit de IJzertijd geborgen. Na ongeveer 100 m, gemeten vanaf de Waterdijk, liep het natuurlijke reliëf met enkele tientallen centimeters op en verdween zowel de podzolbodem als de grote brokken ijzeroer en werd het dekzand zichtbaar. In dit deel van de proefsleuf werd het eerste goede grondspoor met aardewerk uit de IJzertijd herkend. Het betrof een ronde kuil met een doorsnede van ruim één meter en met een vulling van lichtbruingrijs zand. Ter hoogte van dit spoor is een proefput aangelegd om te zien of zich nog meer sporen in de omgeving zouden bevinden. Op ongeveer drie meter afstand werden twee soortgelijke kuilen blootgelegd. Voorts werd een noord - zuid georiënteerde sloot aangetroffen. De sloot had een breedte van ongeveer twee meter en werd in het westen geflankeerd door een rij paalkuilen die allen een doorsnede van ongeveer 25 cm hadden. De paalkuilen lagen op een afstand van ongeveer 75 cm van elkaar. De sloot en de paalkuilen hadden een soortgelijke vulling als de aangrenzende sporen uit de Vroege IJzertijd. Mogelijk dateren ze uit dezelfde periode. Tot aan het einde van proefsleuf 34 werden enkele geïsoleerd liggende kuilen herkend. De ouderdom was vanwege het ontbreken van dateerbaar vondstmateriaal niet vast te stellen. De kleur van de vulling van de sporen wekte de indruk dat hier niet om zeer oude sporen ging, maar eerder om sporen uit de 17de- eeuw of later.

²³ Het betrof hier onversierd aardewerk en daardoor kan alleen worden geconcludeerd dat het om aardewerk uit de Bronstijd gaat.

²⁴ Het betrof hier een huis van een arbeider die op de toenmalige boerderij Wiltink in Epse in dienst was. Mondelinge mededeling Dhr. Van Schooten.

²⁵ IJzeroer ontstaat doordat de ijzerdeeltjes, die zich in het grondwater bevinden, worden afgezet. Deze ijzerafzetting kan ontstaan als er sprake is van sterke schommelingen in de grondwaterspiegel.

In de eerste 15 m van P35, vanaf de Waterdijk gemeten, lag een cluster kuilen. De sporen bevatten geen vondstmateriaal, echter op basis van de vulling en de vlakvondsten werd verondersteld dat de sporen in de IJzertijd dateren.

In P35 werd ter hoogte van het enige duidelijke grondspoor uit de IJzertijd een soortgelijke kuil met een doorsnede van ongeveer 1,25 m. De vulling van beide kuilen was identiek. Het zouden mogelijke voorraadkuilen kunnen zijn.

Aan het einde van P35, in het noordelijkste deel, werden nog enkele mogelijke grondsporen gedocumenteerd. Deze sporen lagen aan de rand van een beekdal, vermoedelijk van een vroegere loop van de Dortherbeek.

In P36 werd in de eerste tien meter van de proefsleuf, gemeten vanaf de Waterdijk, een cluster kuilen aangetroffen. Deze sporen zijn, om dezelfde redenen als de hierboven beschreven sporen in P35, in de IJzertijd geplaatst. In het overige deel van de proefsleuf zijn geen grondsporen meer aangetroffen.

Proefsleuf 38, gelegen op een afstand van ongeveer 100 m ten noorden van de Waterdijk, bevatte een aantal duidelijke grondsporen waaronder twee kuilen met een doorsnede van ongeveer 60 tot 75 cm. Een derde kuil met een afmeting van ongeveer 20 cm, gelegen in de overgangszone van de dekzandhoogte naar het beekdaloverstromingsgebied van de Dortherbeek, werd gecoupeerd. Dit werd gedaan vanwege de hoeveelheid aardewerk die boven in het spoor lag en zeer waarschijnlijk zou verdwijnen met het dichtgooien van de proefsleuven.

Proefsleuf 39 was een uitbreiding van P36 richting P35. De uitbreiding werd aangelegd omdat op deze plek zich een aantal duidelijk leesbare sporen bevond. In de hoop dat deze sporen mogelijk deel zouden kunnen uitmaken van een gebouwstructuur is de proefsleuf vergroot. Maar de uitbreiding leverde behalve een 18de-eeuwse oost - west georiënteerde sloot geen sporen uit de IJzertijd op.

2.3.6 Perceel 3489 (Boerderij de Olthof)

Het onderzochte perceel lag in het meest oostelijk deel van het onderzoeksgebied en werd gekenmerkt door een oude oost - west georiënteerde dekzandrug. Deze laat zich nog steeds als een markant element in het hedendaagse landschap herkennen. In het zuiden zet de rug zich na een smal dal (= dekzandlaagte) voort en in het noorden wordt de dekzandrug begrensd door het beekdal van de Dortherbeek. Het hoogteverschil tussen dekzandrug en beekdal bedraagt ongeveer twee meter. De ongeveer 200 m brede dekzandrug is bedekt met een zwarte enkeerdgrond (zEZ). Op de hoogste delen van de dekzandrug is de opgebrachte bodem niet meer dan 30 cm dik en liggen de grondsporen beduidend hoger dan op de flanken van de rug. Daar waar de rug in het zuiden overgaat in een dal/dekzandlaagte is de oude podzolbodem nog intact. In het noorden grenzend aan het beekdal was in het profiel te zien dat de bodem onder invloed van water had gestaan.²⁶

Naast het onderzochte perceel, maar wel op de dekzandrug, ligt de boerderij de Olthof, die vermoedelijk uit de 17de-eeuw stamt.²⁷ De boerderijnaam "Aldenhoff", een oudere vorm van Olthof, wordt in een laat 15de-eeuwse bron vermeld.²⁸ In 1566 is de Olthof in bezit van het voormalige Cisterciënzer klooster Mariënhorst ter Hunnepe.²⁹ Wanneer de boerderij de Olthof in het bezit van het klooster is gekomen is niet duidelijk.

²⁶ Veel ijzerinspoeling en door reductie gekenmerkte lagen.

²⁷ De boerderij is een gemeentelijk monument.

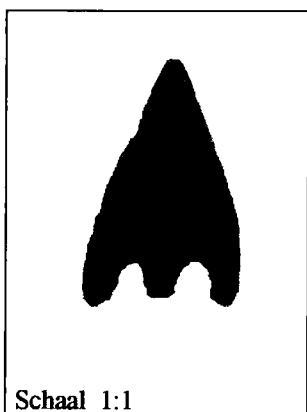
²⁸ Het schattingsregister van het kwartier Zutphen uit 1494.

²⁹ Wubbe, 1931, regnr. 569, 309.

Op perceel 3489 werden in het totaal 14 noord-oost/zuid-west georiënteerde proefsleuven aangelegd. In alle proefsleuven werden grondsporen aangetroffen die hieronder per periode worden besproken.

2.3.6.1 Laat Neolithicum/Vroege Bronstijd (2400 – 1800 v. Chr.)

Uit deze periode werden drie vuursteenconcentraties ontdekt. Op het hoogste deel van de dekzandrug werd in twee proefsleuven (P46 en P47) een gebied met zeer veel vuursteenafslagen aangetroffen. De concentratie in P46 was over een gebied van 20 m verspreid en bevatte minder vuursteenafslagen dan de 20 m oostelijker gelegen concentraties in P47. De eerste vuursteenconcentratie in P47 bestond uit minstens 28 afslagen die over een afstand van 17 m verspreid lagen. De tweede concentratie bevatte 11 afslagen en was over een afstand van vijf meter verspreid. Opvallend was dat deze concentraties vuursteen aan beide zijden werden omsloten door clusters van paalkuilen. Aangezien er geen dateerbaar vondstmateriaal in de paalkuilen werd aangetroffen was het nog niet vast te stellen of deze paalkuilen uit dezelfde periode als het vuursteen zouden kunnen zijn. Op bovengenoemde plekken werd vuursteen afgeslagen en bewerkt tot werktuigen zoals pijlpunten, messen en schrabbers. Onder de geborgen vuursteenafslagen bevonden zich enkele kernstukken, halffabrikaten en een pijlpunt met schachtdoorn en weerhaken.

Afb. 8. Vuurstenen pijlpunt uit Laat Neolithicum/Vroege Bronstijd.

Deze pijlpunt kon in het Laat Neolithicum/Vroege Bronstijd worden gedateerd (2400-1800 v. Chr.).³⁰

Van de vele geïsoleerd liggende paalkuilen en de vele clusters paalkuilen en kuilen die in P46 tot en met P53 werden aangetroffen konden weinig met zekerheid in een bepaalde periode worden gedateerd. De oorzaak hiervan ligt in het feit dat er weinig dateerbaar vondstmateriaal werd aangetroffen. Het geborgen aardewerk was of grotendeels onversierd of werd buiten de sporen aangetroffen. Het enige aardewerk dat zeker uit de Vroege Bronstijd dateert, was een scherf met wikkeldraad versiering. Eveneens was het moeilijk om structuren uit de paalkuilen te reconstrueren. Debet hieraan zijn de twee meter brede proefsleuven die hiervoor te smal zijn. Op basis van het aangetroffen aardewerk en de vulling van de sporen werd toch aangenomen dat vele sporen in de Bronstijd thuishoren.

2.3.6.2 Vroege IJzertijd (800- 500 v. Chr.)

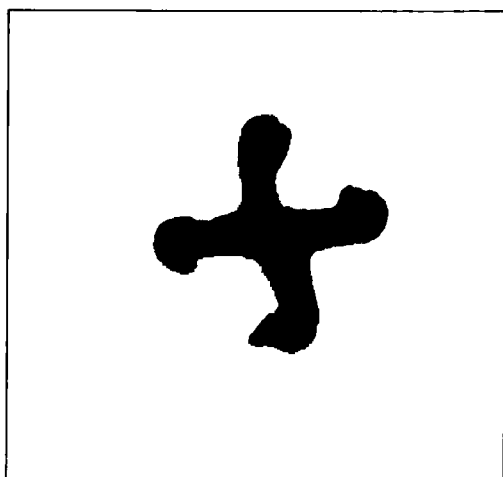
Met dezelfde argumentatie als hierboven beschreven konden meerdere clusters van paalkuilen en kuilen uit P46 tot en met P53 in de Vroege IJzertijd worden gedateerd. Slechts enkele, met

³⁰ Beuker, 1983, p. 72 – 73.

nagelindruk en kamstreek versierde scherven, konden worden geborgen. Uit enkele clusters paalkuilen zouden mogelijk spiekers kunnen worden gereconstrueerd. Opvallend is dat in de proefsleuven 40 tot en met 45, die dicht bij de boerderij de Olthof lagen, geen prehistorische sporen en vondsten werden aangetroffen. En dat in P46 tot en met P53 geen sporen en vondsten uit latere perioden, bijvoorbeeld de Middeleeuwen, werden aangetroffen.

2.3.6.3 Volle Middeleeuwen (1000 – 1250 n. Chr.)

Op ongeveer 45 m ten oosten van de boerderij de Olthof werden de restanten van een 12de-eeuws gebouw gevonden.³¹ De gehele oost - west georiënteerde gebouwplattegrond, kon in het kader van het proefsleuvenonderzoek niet worden blootgelegd. Wel kon worden vastgesteld dat het gebouw uit minimaal negen paren binnenstijlen heeft bestaan.³² Het gebouw was op z'n minst 21,5 m lang, maar mogelijk langer. De ruimte tussen de binnenstijlen bedroeg ongeveer 9,5 m. Evenwijdig aan de binnenstijlen stonden de buitenstijlen. De ruimte van de zijbeuken bedroeg ongeveer 1,75 m. Binnen het gebouw werd een concentratie paalkuilen aangetroffen, deze leken tot een andere fase dan het gebouw te horen. Het gebouw werd in het zuiden en oosten begrensd door een ongeveer vijf meter brede sloot die tot over een afstand van enkele tientallen meters kon worden vervolgd, en mogelijk een verdedigende functie had. Uit de sloot kwam 12de-eeuws aardewerk (type Pingsdorf) en twee metalen voorwerpen; een sleutel en een koperen fibulae.

Afb. 9. Kruisvormige fibulae (schaal 1:1).

Op ongeveer 30 m ten westen van het gebouw werd een tweede gebouwplattegrond blootgelegd. Om dezelfde reden als hierboven vermeld, werd slechts een deel van de plattegrond vrijgelegd en gedocumenteerd.

Voorlopig kon worden geconstateerd dat het om de restanten van een gebouw ging dat minimaal twaalf meter lang en ruim vijf meter breed was. Het gebouw had dezelfde oriëntatie en de paalkuilen bezaten een vergelijkbare vulling van bruingrijs zand als de hierboven beschreven plattegrond. Het zou daarom een bijgebouw/schuur van het grotere gebouw kunnen zijn. Tussen de twee gebouwen werden veel paalkuilen, kuilen, greppels, ontginningsgreppels en een waterput aangetroffen. Ze leken echter, vanwege een andere oriëntatie en vulling, tot een andere fase dan de twee gebouwen te horen. Uit de vele paalkuilen was op dat moment nog geen structuur te herleiden.

³¹ In één van de paalkuilen van het gebouwplattegrond werd een 12de-eeuwse scherv van het type Pingsdorf aardewerk gevonden. Pingsdorf is een plaats gelegen nabij Keulen in het Duitse Rijnland.

³² De paalkuilen van zowel de binnen- als de buitenstijlen hadden een doorsnede van ongeveer één meter.

Grenzend aan het bijgebouw werd een minimaal twaalf meter bij 20 m grote gegraven laagte aangetroffen. De laagte werd in het zuiden met zekerheid gegraven en in het noorden liep deze waarschijnlijk over in het beekdaloverstromingsgebied van de Dortherbeek. De onderkant van de laagte kon tot op een diepte van ongeveer twee meter worden vastgesteld. Door het stijgende grondwater kon de onderkant niet worden bereikt. In de onderste lagen die werden gekenmerkt door verspoeling en veenvorming had duidelijk lange tijd water gestaan. In de onderste zichtbare laag werd 12de-eeuws aardewerk van het type Pingsdorf aangetroffen. De ingraving werd geïnterpreteerd als watergang en werd waarschijnlijk in de 12de-eeuw aangelegd en is getuige de veenvorming gedurende een lange periode gebruikt. De bovenste drie lagen zijn duidelijke vullagen die te maken hebben met het langzaam dichtgooien van de laagte en duiden op het in onbruik raken van de watergang. De functie van de watergang werd in deze fase van het onderzoek nog niet duidelijk. In de volgende opgravingscampagne zal worden gekeken of de watergang in verbinding met de Dortherbeek heeft gestaan.

2.3.6.4 Post-Middeleeuwen (1550-2000 n. Chr.)

Aan het noordeinde van proefsleuf 42, aan de rand van de dekzandrug, werd op ongeveer 50 cm onder het maaiveld menselijke skeletresten aangetroffen. Het bleek dat twee personen boven op elkaar waren begraven. De stoffelijke resten werden niet conform de christelijke begraafwijze ter aarde besteld maar werden in allerijl in de grafkuil geworpen. Uit de laag boven de skeletresten en tussen de ribben van het bovenste skelet werden twee musketkogels geborgen. Of deze kogels iets te maken hebben gehad met de laatste levensfase van de twee personen is nog onduidelijk. De musketkogels en de positie in de bodem geven in ieder geval aan dat de personen tussen het begin van de 16de-eeuw en het begin van de 19de-eeuw werden begraven.

3 Conclusies en aanbevelingen

3.1 Conclusie perceel 2547 (Zanting) en perceel 3249, 2816 en 3242 (Van Schooten)

De blootgelegde archeologische sporen in P24 tot en met P28 liggen tussen 6.00 m + NAP en 7.00 + NAP. Ze maakten mogelijk deel uit van de nederzetting uit de Vroege IJzertijd die in de eerste opgravingscampagne werd aangetroffen in de proefsleuven P1 tot en met P9.³³ Of deze bewoningssporen behoorden tot een tweede nederzetting uit de Vroege IJzertijd. Op enkele uitzonderingen na lagen de sporen uit de Vroege IJzertijd op de hoogste delen van de dekzandrug. De sporen bevonden zich in een zuid-west/noord-oost georiënteerde strook die zich vanaf de N348 naar de Waterdijk bij de huidige boerderij Derks uitstrekt. Uit de aangetroffen paalkuilen konden op dit moment nauwelijks gebouwstructuren worden gereconstrueerd. Dit was deels te wijten aan de smalle, twee meter brede proefsleuven. De indruk ontstond dat er sprake zou kunnen zijn geweest van enkele geïsoleerd liggende boerderijen uit de Vroege IJzertijd, die echter kortstondig werden bewoond (één of twee generaties). Ook de relatief geringe hoeveelheid grondsporen die niet tot een hoofdgebouw behoorden spraken voor geïsoleerd liggende erven en niet voor een kernnederzetting. Opmerkelijk was de ontdekking van het rivierduinzand dat de oudere bewoningslaag uit de Vroege Bronstijd bedekte. Hieruit bleek de dynamiek van het landschap in het westelijk deel van het onderzoeksgebied. Doordat het zo dicht bij de rivier de IJssel en bij de monding van het bekenstelsel van de Dorther- en Schipbeek lag werd het onder andere door deze twee landschapselementen beïnvloed.

Op het perceel ten noorden van de Waterdijk werden weinig archeologische grondsporen aangetroffen, terwijl dit perceel op basis van eerdere bevindingen, een hoog gelegen grond (dekzandhoogte) aan het beekdal, goede perspectieven bezat. Het zou mogelijk kunnen zijn dat de niet opgegraven delen tussen de proefsleuven meer sporen bevatten. Maar vooralsnog wordt er van uitgegaan dat de resultaten van het onderzoek indicatief zijn voor de het gehele perceel.

3.2 Aanbeveling perceel 2547 (Zanting) en perceel 2349, 2816 en 3242 (Van Schooten)

Wat betreft de nederzettingssporen uit de Vroege IJzertijd kan worden aanbevolen om alleen de hogere gelegen delen van de dekzandrug op te graven. Dit betekent dat de achterste delen van perceel 2457 en 2349, gemeten vanaf de Waterdijk, daar waar het stuifzand begint, onderzocht moeten worden. Aangezien de Vroege Bronstijd bewoningslaag op een dieper ligt zou het behoud van deze laag een optie zijn. Wordt echter op een diep niveau gebouwd dan zal het noodzakelijk zijn om op alle drie percelen, dus ook perceel 2816, een tweede vlak aan te leggen want onder het stuifzand ligt mogelijk een nog intacte nederzetting uit de Vroege Bronstijd en dit is voor de regio een bijzonderheid. De sporen uit de Vroege Bronstijd werden door het stuifzand beschermd en zijn daarom waarschijnlijk goed geconserveerd. Een nederzetting uit de Vroege Bronstijd met daarboven een precies te dateren rivierduin en nederzettingssporen uit de Vroege IJzertijd zijn samen een uniek gegeven voor deze regio, zo niet voor Nederland, en zullen, mocht het nodig zijn, moeten worden onderzocht. Om dat er zeer sporadisch, maar wel duidelijke sporen uit de IJzertijd zijn aangetroffen wordt voor perceel 3242 aanbevolen het door middel van een archeologische begeleiding nader te onderzoeken.

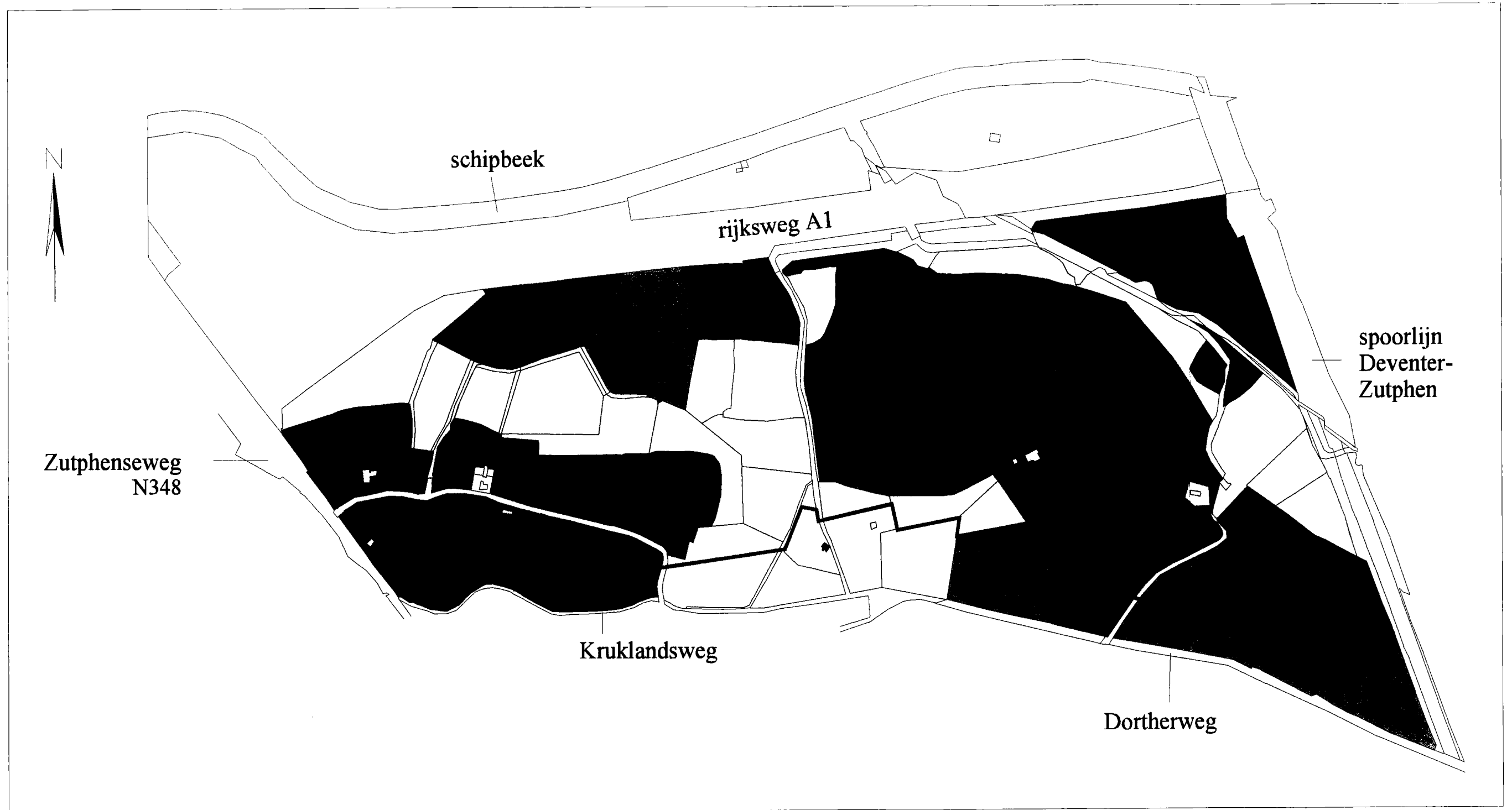
³³ Bartels & Appels, 2000.

3.3 Conclusie perceel 3489 (Boerderij de Olthof)

Uit vier verschillende perioden zijn archeologische grondsporen aangetroffen. In elke proefsleuf zijn meerdere clusters grondsporen blootgelegd. In proefsleuf 43 is zelfs sprake van een zeer dichte sporenconcentratie. Het perceel biedt de mogelijkheid om een complete boerderij met bijgebouwen uit de Volle Middeleeuwen op te graven. Daarnaast wijzen de vuursteenconcentraties en paalkuilen op een nederzetting uit het Late Neolithicum/Vroege Bronstijd en dat is voor de regio bijzonder.

3.4 Aanbeveling perceel 3489 (Boerderij de Olthof)

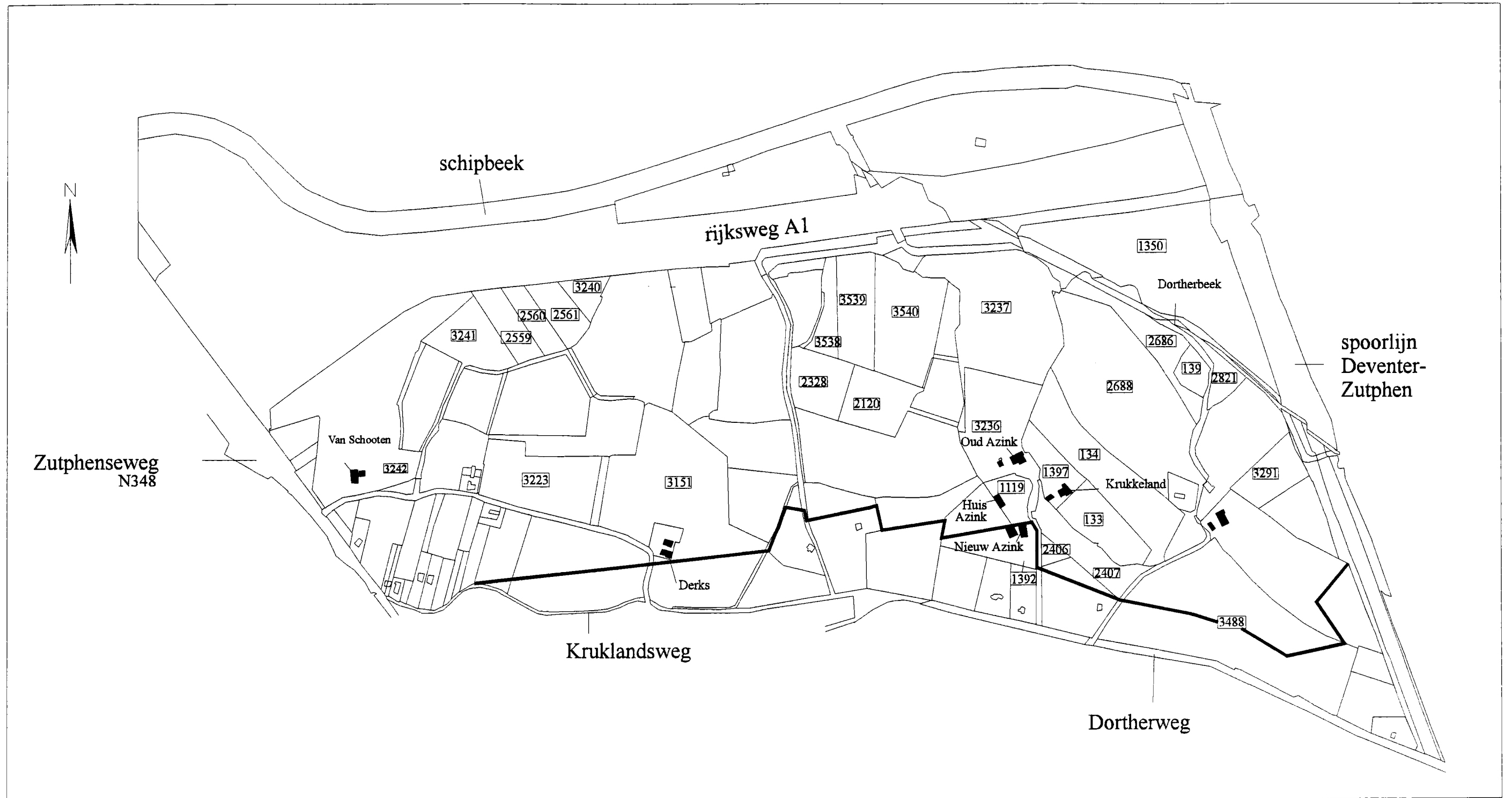
De dekzandrug ten oosten van de boerderij de Olthof is een hoogwaardig archeologisch gebied. Indien met behulp van beheersmaatregelen een situatie kan worden gecreëerd waarin de archeologische waarden niet zullen worden aangetast, is verder onderzoek niet nodig. Mocht het nodig blijken dat de grondwerkzaamheden dieper dan 30 cm (de bouwvoor), of dat in de verdere planontwikkeling bijvoorbeeld gewerkt zal worden met een gesloten grondbalans, zullen grote delen van het bodemarchief verdwijnen. In dit geval wordt geadviseerd om de es ten oosten van de Olthof voor zover het de dekzandrug betreft op te graven.

- hoge archeologische verwachting
- matige archeologische verwachting
- lage archeologische verwachting
- bufferzone

Afb. 5. Archeologische verwachtingskaart; gebaseerd op RAAP-Rapport 305 + onderzoek fase 1

schaal 1:2500

Afb. 10. Kadastrale kaart met de nog te onderzoeken percelen.

schaal 1:2500

4 Prognose

4.1 Inleiding

Voor het overige nog niet onderzochte terrein in het onderzoeksgebied is een prognose opgesteld. Dit zal met behulp van de perceelnummers en de kadasterkaart gebeuren (afb. 10). De percelen op de kadasterkaart zullen van west naar oost worden besproken. Veel van de archeologisch waardevolle percelen zullen in het najaar van 2000 en in het voorjaar van 2001 worden onderzocht.

4.2 Prognose Archeologie

- a) De percelen 3240, 2561, 2560, 2559 en 3241, gelegen in het westelijk deel direct ten zuiden van de A1. Ze vormen samen het restant van wat eens één groot perceel was, en met de veldnaam “de Eekhorst” werd aangeduid. De “Eekhorst” werd deels onder de snelweg A1 bedolven, maar het zuidelijke deel ligt nog in het onderzoeksgebied en kenmerkt zich door zijn hoge ligging en doordat het dicht aan de Dortherbeek lag. Bovendien wordt het perceel in de Deventer stadsrekeningen van 1421 genoemd als zijnde een hoog punt van waaraf de vijand te zien zou zijn.³⁴ Het is mogelijk dat op dit perceel een wachttoren van de stad Deventer heeft gestaan.
- b) Perceel 3223, gesitueerd in het westelijk deel ten noorden van de Waterdijk, is een hoog gelegen terrein in het onderzoeksgebied en wordt gekenmerkt door een esgrond. Deze beide aspecten zorgen ervoor dat het terrein een hoge archeologische verwachting voor alle perioden heeft.
- c) Perceel 3151, gelegen ten noorden van boerderij Derks, is voor een deel in de eerste opgravingscampagne onderzocht en daaruit bleek dat in het oostelijk deel van het perceel mogelijk een grafveld uit de Bronstijd/IJzertijd lag. Daarom zou de rest van het perceel dat de boerderij Derks omsluit eveneens moeten worden onderzocht.
- d) De percelen 2328, 3538, 3539, 3540, 2120, gesitueerd ten noordwesten van boerderij Azink, vormden samen één hoog gelegen akkercomplex dat aan de Dortherbeek lag, en hebben derhalve een hoge archeologische verwachting voor alle perioden.
- e) De percelen 3237, 3236, en 2688, gelegen ten noorden van boerderij Krukkeland, hebben een hoge archeologische verwachting voor alle perioden vanwege de onder d) genoemde reden.
- f) Perceel 134 en 133, gelegen ten oosten van boerderij Krukkeland, zijn volgens de voormalige eigenaar Dhr. Kamperman deels uitgegraven en chemisch verontreinigd, waardoor een archeologisch onderzoek niet zinvol lijkt.
- g) De percelen 2406, 1397, 2407 en 3488, gelegen ten zuiden van de boerderijen Krukkeland en Olthof, vallen eveneens, om dezelfde reden als onder d) genoemd, in de categorie van terreinen met een hoge archeologische verwachting voor alle perioden.
- h) De percelen 3291, 3292, 3293, 2821, 139, 2686, 1176 en 3082 zijn laaggelegen terreinen ten zuiden van de Dortherbeek. Toch zijn er verwachtingen wat betreft enkele van deze percelen. De locatie van de St. Anthonis kapel, die in ieder geval uit de 16de-eeuw stamt, maar mogelijk ouder was, wordt op één van de twee percelen 139 of 2821 vermoed. Op perceel 3291 moet worden onderzocht of de beschreven watergang uit de Volle Middeleeuwen van perceel 3489 een verbinding had met de Dortherbeek, misschien zelfs een

³⁴ De Meyer, 1979, p.151. Perceel 3521

arm van deze beek was, of eventueel iets te maken had met de aanwezigheid van een watermolen.

i) Perceel 1350, ten noorden van de Dortherbeek, heeft grote archeologische potentie omdat het een hoger gelegen terrein is dat aan een beek ligt. Het terrein bestaat uit meerdere kleine dekzandkoppen en ziet er ongeschonden uit. Het aantreffen van jachtkampen uit het Mesolithicum (9000-5000/4500 v. Chr.) mag zeer zeker niet worden uitgesloten.

j) De overige percelen in het gebied zijn van ondergeschikt belang.

4.1 Prognose Bouwhistorie

In het onderzoeksgebied ligt een aantal historische boerderijen. Boerderijen zijn een exponent van de plattelandscultuur en vormen het tastbare erfgoed van het traditionele grondgebruik. In het nog te onderzoeken terrein liggen vijf boerderijen die voor het gebied Salland/De Graafschap karakteristiek zijn. Voor een aantal boerderijen wordt verwezen naar de eerste tussenrapportage waarin ze reeds werden beschreven.³⁵

a) Aan de Dortherweg 13, op perceel 1392, ligt een boerderij die het nieuwe Azink wordt genoemd. Bekend is dat de boerderij in 1841 voor het eerst werd bewoond. De schuur heeft een rieten dak en is uitwendig redelijk gaaf. Het huis is in 1975 verbouwd.

b) Op korte afstand ligt, ten noorden van de hierboven beschreven boerderij aan de Dortherweg 15, op perceel 3236, een boerderij die het oude Azink wordt genoemd. De boerderij en de schuur zijn in slechte staat maar architectonisch nog behoorlijk gaaf, er zijn geen recente verbouwingen. De hoofdboerderij heeft een doorlopende grote schuur. De schuur naast het hoofdgebouw is uiterlijk 19de-eeuws, maar heeft mogelijk een oudere kern. Naast de boerderij staat een vrijwel vergane één-palige hooiberg. De boerderij staat voor op de es. Het lijkt erop dat dit de oudste nog aanwezige bakstenen boerderij in het onderzoeksgebied is.

c) Tussen het oude en het nieuwe Azink, op perceel 1119, heeft het herenhuis van Azink uit vermoedelijk de 18de- of 19de-eeuw gelegen. Waarschijnlijk is dit herenhuis, dat in 1848 met de term spijker wordt aangeduid, in oorsprong ouder dan de 18de-eeuw.³⁶

d) De boerderij Krukkeland ligt aan de Dortherweg 17, op perceel 1397, en bestaat uit een herenboerderij met een aangebouwde schuur en een losstaande schuur. De T-vormige boerderij heeft een 18de-eeuws uiterlijk. Vermoedelijk gaat de romp van de boerderij terug tot in de 17de- of 16de-eeuw. In de kap kan nog veel origineel werk aanwezig zijn. De schuur is laat 18de- of vroeg 19de-eeuw en is met uitzondering van enkele details vrijwel gaaf.

e) De boerderij de Olthof ligt aan de Olthoflaan 10, en is een boerderij met schuur van het type "krukhuis". Uitwendig heeft de boerderij een 19de-eeuws uiterlijk. De situatie binnen kan 17de-eeuws zijn, waaronder een fraaie haardpartij. Een bijzonder aspect is dat de boerderij grote gewelfkelders bezit. In 1948 hebben de laatste verbouwingen plaatsgevonden.

³⁵ Bartels & Appels, 2000.

³⁶ Archief Jordens, inv.nr 472.

5 Besluit

Veel personen hebben meegewerkt bij de totstandkoming van dit onderzoek. Dank gaat allereerst uit naar G. Dijkman, afdeling Vastgoed, gemeente Deventer en E. ten Kate, taxateur.

Tevens zijn wij gelukkig met de toestemming die wij hebben verkregen van de familie Zanting en de familie Van Schooten voor het doen van onderzoek op het door hen gepachte land. Juist in de periode van groei van het gewas hebben zij hinder ondervonden van onze activiteiten.

De studenten Ruimtelijke Ordening van de Hogeschool IJsselland hebben in de vorm van één-weekse stages zelf een beeld van het oudheidkundig bodemonderzoek kunnen krijgen en het onderzoeksteam tegelijkertijd goed geholpen.

De Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis (NJBG) heeft een twee weken durend opgravingskamp op het perceel van de Olthof uitgevoerd. Het was naar onze indruk voor de jeugdbond een leerzame ervaring.

Daarnaast zijn wij de leden van de AWN afdeling 18 en Historische Vereniging De 11 Marken dankbaar.

N. Kuik, historicus te Epse, heeft ons met zijn onderzoeksgegevens dermate bijgestaan dat een aantal onderzoeksvragen werd aangescherpt en verduidelijkt of kon worden beantwoord.

H. Wevers heeft ons goed geadviseerd over de verder verwerking van het prehistorisch aardewerk.

De bodemkundigen A. Mulder en J. Kloosterhuis waren zeer behulpzaam bij het oplossen van vragen over bodemprofielen.

De heren A. Verlinde en B. Groenewoudt van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek danken wij voor alle wijze raad en inhoudelijke discussies.

Tijdens het onderzoek op de Olthof heeft M. Bekkering, studente archeologie van de Universiteit van Amsterdam, haar protocolboek uitgevoerd. Voor haar inspanningen danken wij haar.

Literatuur

Historische bronnen:

Doorninck, Van, 1857. *Tijdrekenkundig register op het Oud Provinciaal Archief van Overijssel, Deel I – VII*, Zwolle.

Meyer, G. M. de, 1979. *De stadsrekeningen van Deventer, deel I-VII*, in: Rijksuniversiteit Utrecht (red.): *Teksten en Documenten XIV*, Groningen.

Muller, S. Fz., 1925. *Oorkondenboek Sticht Utrecht tot 1301, deel I-V*, Utrecht.

Wubbe, P. A. A. M., 1931. *Het archief der abdij St. Mariënhorst te ter Hunnepe*, Den Haag.

Kaarten:

G.A.D. ' *Caerte der Over-IJsselsche limiten bove(n) Deventer van D'IJssel aff tot voorbij 't Clooster ter Honnep, Beschreven door Thomas Berendtsz landtme(te)r van Over-ijssel A(nn)o 1612* .

R.A.O. *Kaart `waerin te sien is die waere situatie van hett Clooster ter Hunnepe en de landen gelegen langes dir Dortter meulenbeecke beginnende van die steenen brugge aff tott tegenover den hoff te Oxe`*. Beschreven door Joh. Van der Wijck in 1668.

Topografische kaart van de linie van de IJssel vanaf Arnhem tot de Zuiderzee, van het land tusschen Arnhem en Nijmegen en van Wedde en Westwoldigerland, opgenomen en getekend door Ingr. Wollant, kapt. Ingr. Hottinger e.a., 1783.

Stichting voor Bodemkartering, 1979. schaal 1:50.000, *Toelichting bij de Kaartbladen 33 West Apeldoorn en 33 Oost Apeldoorn*, Wageningen.

Kadasterkaart Gemeente Gorssel, 1832. sectie A en B.

Kadasterkaart Gemeente Deventer, 1965.

Historische Atlas van Overijssel, Chromotopografische Kaart des Rijks, schaal 1:25.000, 1989.

Literatuur:

Bartels, M.H., & F. J.M. Appels & W. Bloemink, 2000. Aanvullend archeologisch onderzoek en bouwhistorische verkenning. Noordwest Epse, tussenrapportage 1, sector 2. *Rapportage Archeologie Deventer 1*.

Beuker, J. R., 1983. *Vakmanschap in vuursteen*, Assen.

Es, W.A. & W.J.H. Verwers, 1980. Excavations at Dorestad 1, The harbour: Hoogstraat 1, *Nederlandse Oudheden 9*.

Graaf, J. de, 1973. *Uit Gorssel's verleden, bijdrage tot de geschiedenis van het platte land*, Arnhem.

Groenewoudt, B. & A. D. Verlinde, 1989. Ein Haustypus der NGK und eine Vorratsgrube aus der frühen Eisenzeit in Colmschate, Gem. Deventer. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 39: 269-295.

Groenewoudt, B., e.a. 1998. Raalte-jonge Raan: de geschiedenis van een Sallands bouwlandkamp. *ROB Rapportage archeologische monumentenzorg* 58.

Herweijer, N. & H. Lubberding & J. de Vries (red.), 1998. *Zusters tussen 2 beken, graven naar klooster ter Hunnepe*. Deventer.

Huijts, C.S.T.J., 1992. *De voor-historische boerderijbouw in Drenthe, reconstructiemodellen van 1300 voor tot 1300 na Chr.*, Arnhem.

Künzel, R.E. e.a., 1988. *Lexicon van Nederlands toponiemen tot 1200*, Amsterdam.

Scholte Lubberink, H.B.G. & E. Lohof, 1998. Provincie Gelderland WCL- De Graafschap, Archeologische inventarisatie en verwachtingskaart (Fase A), *RAAP-Rapport* 305.

Seewaldt, P., 1990. *Rheinisches Steinzeug, Bestandskatalog des Rheinischen Landesmuseum Trier*, Trier.

Schut, P., 1987. Een inventarisatie van Neolithische vondsten uit de Achterhoek, Gelderland, *Nederlandse Archeologische Rapporten* 4, Amersfoort.

Slicher van Bath, B.H., 1972. *Mensch en land in de Middeleeuwen, deel II*. Arnhem.

Spek, Th., 1996. Het Sallands dekzandlandschap, in: F. Peereboom en J. Kummer: *Van Hunnepe tot de zee. De geschiedenis van het Waterschap Salland*, 23-45, Kampen.

Prooije, L.A., van, 1984. *De vakleu en het vak*. Arnhem.

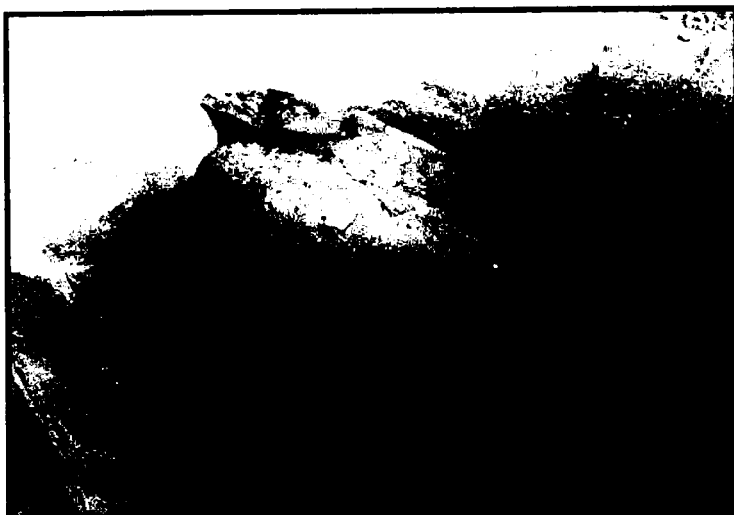
Voskuil, J.J., 1979. *Van vlechtwerk tot baksteen*. Arnhem.

Verlinde, A.D. & M. Erdrich, 1998. Eine Germanische Siedlung der späten Kaiserzeit mit umwehrter Anlage und umfangreicher Eisenindustrie in Heeten, Provinz Overijssel, Niederlande. In: *Germania* 76, 693-719.

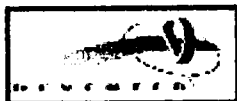
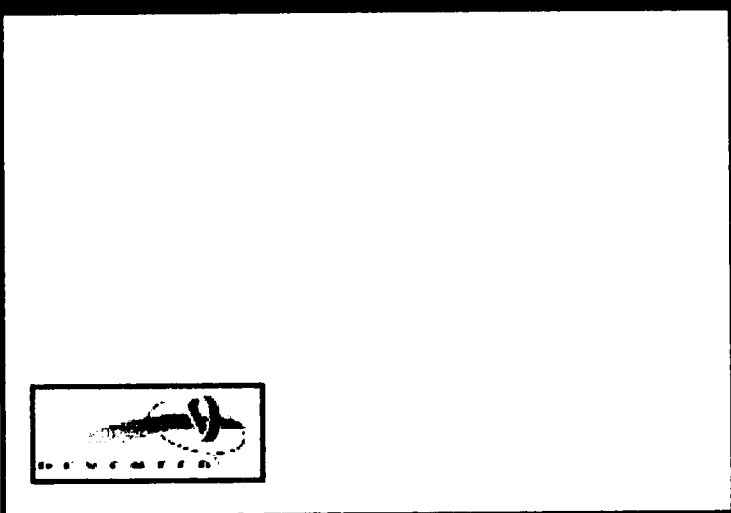
Verlinde, A.D., 2000. Inventarisatie en onderzoek van archeologische locaties op en rond de Colmschater Enk te Deventer. *ROB Rapportage archeologische monumentenzorg* 75.

Wilhelmi, K., 1981. Zwei bronzezeitliche Kreisgrabenfriedhöfe bei Telgte, Kreis Warendorf, *Bodentümer Westfalens* 17, Münster.

Zonneveld, J. I. S., 1987. *Levend land. De geografie van het Nederlandse landschap*, Utrecht/Antwerpen.

AANVULLEND ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK ERSE-NOORD

**Aanvullend Archeologisch Onderzoek
Epse –Noord, derde tussenrapportage**

RAD 4

F. J. M. Appels
J. W. Bloemink
H. P. Boer
M. D. J. Klomp
M. H. Bartels

Deventer, 2001

Colofon

RAD Rapportage Archeologie Deventer * 5 4

Aanvullend Archeologisch Onderzoek Epse – Noord,
derde tussenrapportage.

Auteurs: F. J. M. Appels, J. W. Bloemink en H. P. Boer

Eindredactie: M. H. Bartels

Omslagontwerp: M. Appels, Hengelo

Illustraties: M. Klomp

© Gemeente Deventer, maart 2001

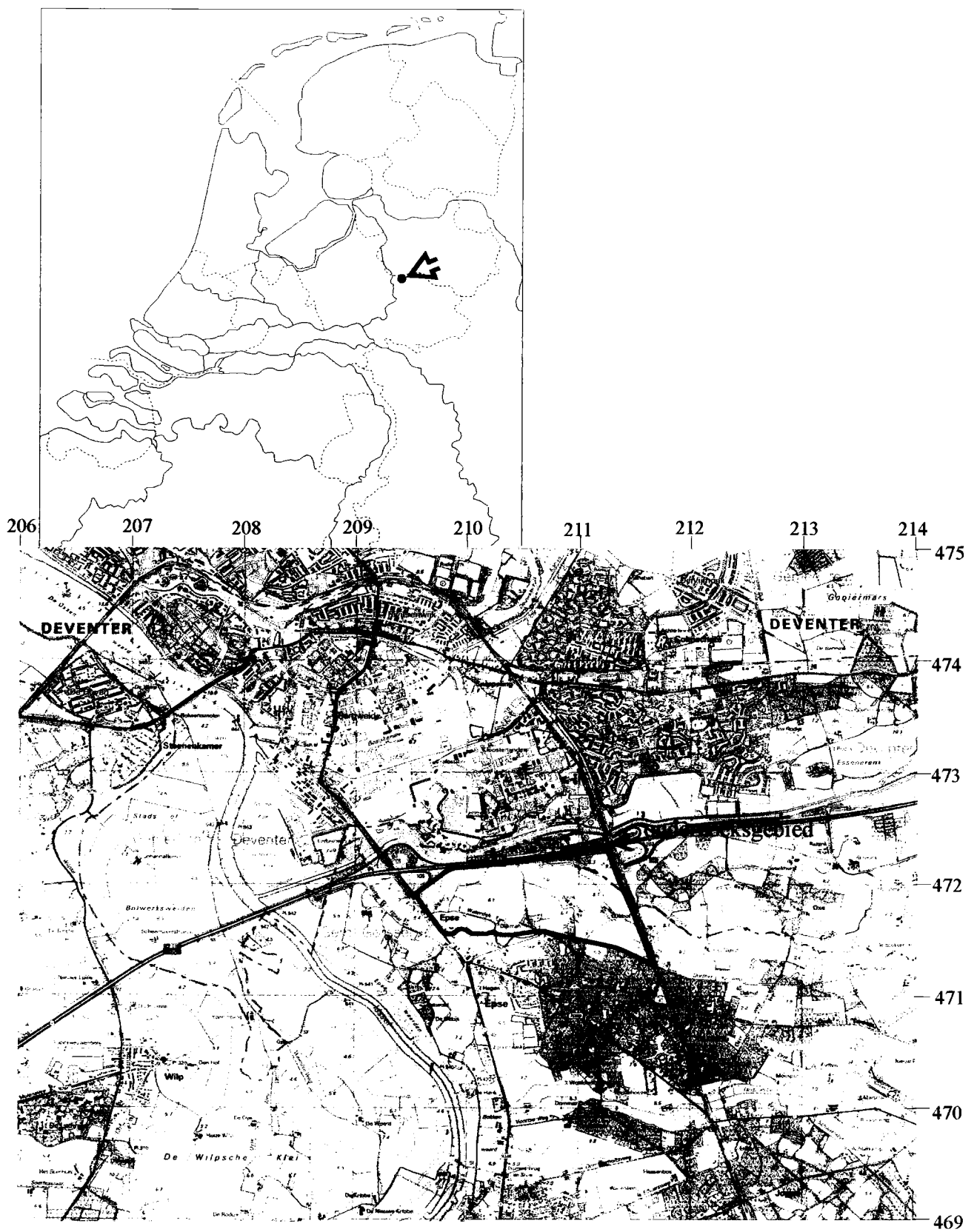

Archeologie Deventer, RMW-VHMZ
Postbus 5000
7400 GC Deventer

INHOUDSOPGAVE

1	Inleiding	1
2	Archeologie: het vooronderzoek in Epse-Noord	2
2.1	Het natuurlijke landschap van Epse-Noord	2
2.2	Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO)	
2.2.1	Methode en werkwijze	3
2.3	Resultaten	
2.4	2.3.1 Inleiding	3
	2.3.2 Perceel 3242 (Van Schooten)	4
	2.3.3 Perceel 2686,139,2821 (Tuitert)	4
	2.3.4 Perceel 3291 en 3293 (Tuitert)	6
	2.3.5 Perceel 2688 (Dijkman)	7
	2.3.6 Perceel 2328,2120 (Kamperman)	7
	2.3.7 Perceel 134,1397 (Kamperman)	9
	2.3.8 Perceel 1119 (Kloosterboer)	9
	2.3.9 Perceel 2688 (Dijkman)	10
	2.3.10 Perceel 3521 (Wiltink)	11
	2.3.11 Perceel 1350 (St. IJssellandschap)	11
	2.3.12 Perceel 3538,3539, 3540 (Meijer)	12
	2.3.13 Perceel 3236 (Meijer)	13
	2.3.14 Perceel 3488 (Tuitert)	14
	2.3.15 Perceel 3489 (Gem. Deventer)	14
3	Conclusies en Aanbevelingen	15
3.1	Conclusie en aanbeveling perceel 2342 (Van Schooten)	15
3.2	Conclusie en aanbeveling perceel 2686, 139 en 2821 (Tuitert)	15
3.3	Conclusie en aanbeveling perceel 3291 en 3292 (Tuitert)	15
3.4	Conclusie en aanbeveling perceel 2688 (Dijkman)	15
3.5	Conclusie en aanbeveling perceel 2320 en 2120 (Kamperman)	16
3.6	Conclusie en aanbeveling perceel 134 en 1397 (Kamperman)	16
3.7	Conclusie en aanbeveling perceel 1119 (Kloosterboer)	16
3.8	Conclusie en aanbeveling perceel 2688 (Dijkman)	16
3.9	Conclusie en aanbeveling perceel 3521 (Wiltink)	16
3.10	Conclusie en aanbeveling perceel 1350 (St.IJssellandschap)	16
3.11	Conclusie en aanbeveling perceel 3538, 3539 en 3540 (Meijer)	17
3.12	Conclusie en aanbeveling perceel 3236 (Meijer)	17
3.13	Conclusie en aanbeveling perceel 3488 (Tuitert)	17
3.14	Conclusie en aanbeveling perceel 3489 (Gem. Deventer)	17
3.15	Niet onderzochte percelen	17

4	Bouwhistorie onderzoek	18
4.1	Inleiding	18
4.2	Van Schooten, Waterdijk 1	18
4.3	Olthof, Olthoflaan 10-12	20
4.4	Oud Azink, Dortherweg 15	24
4.5	Nieuw Azink, Dortherweg 13	28
4.6	Oud Azink, Dortherweg 15	29
5	Besluit	33
	Literatuur	34
	Afbeeldingen en kaarten	37

Afb. 1. Ligging van Epse-Noord en onderzoeksgebied binnen Nederland.

1 Inleiding

Ten behoeve van de wijziging van de bestemming van het gebied Epse - Noord (afb. 1), gemeente Deventer, is Archeologie Deventer verzocht om de archeologische waarden van het hele gebied in kaart te brengen. Na een boorcampagne in 1998 – 1999 werd in april 2000 gestart met het aanleggen van proefsleuven om archeologische fenomenen te ontdekken. Het proefsleuven onderzoek werd in februari 2001 voorlopig afgesloten. De gegevens die uit dit Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) werden verkregen dienen ter ondersteuning van de Milieu Effect Rapportage (MER). Deze MER – procedure is noodzakelijk voor de bestemmingswijziging van dit gebied. De gegevens werden in dit rapport zo uitgewerkt dat ze

- a. Bruikbaar zijn voor de informatie benodigd in de MER.
- b. Kunnen worden aangewend voor het uitvoeren van een vervolgonderzoek.
- c. Dienen voor derden (archeologen, historici, bodemkundigen) ter verkrijging van meer kennis over dit gebied.

De derde fase van het proefonderzoek werd in de maanden september 2000 tot februari 2001 uitgevoerd. De onderzochte percelen liggen verspreid over het hele onderzoeksgebied (afb.3).

In totaal werden tot februari 2001 meer dan 162 proefsleuven aangelegd met een totale lengte van 19 km.

De wetenschappelijke leiding over het veldwerk lag in handen van F. J. M. Appels, de technische leiding bij M. D. J. Klomp. De supervisie over de werkzaamheden lag bij de gemeentelijk archeoloog M.H. Bartels.

Tijdens de derde fase van het archeologisch onderzoek werden tevens de in het onderzoeksgebied aanwezige boerderijen bouwhistorisch onderzocht. Het onderzoek werd uitgevoerd door J. W. Bloemink en H. P. Boer van Bureau Lantschap.

2 Archeologie: het vooronderzoek in Epse-Noord

2.1 Het natuurlijke landschap van Epse-Noord

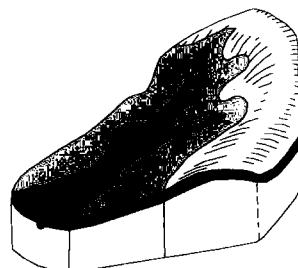
Het onderzoeksgebied wordt in het westen begrensd door de N 348, de weg van Deventer naar Zutphen, in het noorden door de Rijksweg A1, in het oosten door de spoorweg van Deventer naar Zutphen en in het zuiden door de Dortherweg (afb. 1). De coördinaten van het gebied zijn van oost naar west: 211.500 – 209.500 en van noord naar zuid 472.250 – 471.500.

Het te onderzoeken gebied behoort tot het jonge dekzandlandschap. Dit landschap wordt gekenmerkt door een dik pakket zand dat alle oudere geologische lagen afdekt. Het Jong Dekzand is in de laatste fase van de ijstijd van het Weichselien (120.000-11.000 BP) afgezet en bestaat uit wat grover en minder lemig zand dan het Oud Dekzand dat in de periode 27.500- 13.000 BP is ontstaan.¹

Het reliëf in het gebied wordt onder andere bepaald door het lager gelegen beekdal van de Dortherbeek. Deze beek ontspringt in het Ampense Broek, ongeveer vijf kilometer ten noordoosten van Lochem, en gaat ongeveer twee kilometer ten zuidoosten van Deventer over in de Koerhuisbeek om daarna uit te monden in de IJssel. De Dortherbeek vormde de provinciegrens tussen Gelderland en Overijssel. De oude benaming van de Dortherbeek is waarschijnlijk "Hunippe"². Deze oude Germaanse naam betekent "geelbruin water".³ Het beekdal van de Dortherbeek wordt in het zuiden begrensd door zowel dekzandvlaktes als oost-west georiënteerde dekzandruggen.

In het Jong Dekzand pakket (het moedermateriaal) hebben zich in de loop van de tijd bodems gevormd. De meest vruchtbare, de moderpodzolbodems (gY21 en gY30), ontstonden op de hoge en droge

delen in het dekzandlandschap.⁴ De veldpodzolbodems (Hn21, Hn23) hebben zich in de minder hoge en wat vochtiger delen, bijvoorbeeld op de flanken van de dekzandrug, gevormd. In vochtige gebieden, bijvoorbeeld de beekdalen, hebben zich beek- en gooreerdgronden (Zg23, Zn21-23) ontwikkeld.

- beek
- dal
- helling
- rug
- moedermateriaal

Afb. 2: drie bodemeenheden in hun landschappelijk verband.

Uit voorgaand archeologisch onderzoek, op onder andere de zandgronden in Oost-Nederland, bleek dat de hoge, droge en vruchtbare gronden de meest gunstige bewoningsplekken in de prehistorie en Vroege Middeleeuwen waren. Op deze plekken werden in de Volle of Late Middeleeuwen (1000-1500 n. Chr.) essen aangelegd. Essen zijn omvangrijke complexen landbouwgrond. Kenmerkend in bodemkundig opzicht is het dikke, door bemesting met plaggen ontstane, cultuurdek/esdek. De dikte van de essen heeft ervoor gezorgd dat de onderliggende archeologische grondsporen eeuwenlang zijn beschermd.⁵ Het onderzoeksgebied Epse - Noord bestaat voor ongeveer 40 % uit essen.

¹ BP = Before Present. Present is het jaar 1950 n. Chr.

² Zeiler, 1996, 75.

³ Apa = water en Hun = bruin, geel. Zie: Künzel, Blok & Verhoeff, 1989, p. 194.

⁴ De hogere delen in een dekzandlandschap bestaan uit dekzandhoogten, -ruggen en -koppen. De lagere delen in een dekzandlandschap bestaan uit dekzandlaagten, -welvingen en -vlakten.

⁵ Groenewoudt, 1999, Speerpuntenprogramma 'Essen' van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), p. 1.

2.2 Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO)

2.2.1 Methode en werkwijze

Het te onderzoeken gebied heeft een omvang van ongeveer 120 ha. Met behulp van een hydraulische graafmachine zijn op verschillende percelen ononderbroken proefsleuven aangelegd. Aanvankelijk waren deze proefsleuven ongeveer drie tot vier meter breed, maar na ongeveer twee weken is gekozen voor twee meter brede proefsleuven.⁶ De proefsleuven zijn waar mogelijk met een tussenliggende afstand van 20 meter aangelegd (afb. 3 en 4). De keuze van de onderzochte percelen werd op grond van de archeologische verwachtingskaart bepaald. Uit de archeologische verwachtingskaart, die door het Archeologisch Adviesbureau RAAP is opgesteld, werd duidelijk welke terreinen in het onderzoeksgebied een hoge, middelmatige of een lage archeologische verwachting hebben.⁷ Vermeld moet worden dat deze verwachtingskaart indicatief is en nooit volledige zekerheid kan geven over waar precies archeologische resten kunnen worden aangetroffen.⁸ De kaart dient in eerste instantie wel als uitgangspunt voor het proefsleuven onderzoek (afb. 5.) Het onderzoeksgebied Epse - Noord bestaat, zoals hierboven reeds beschreven, uit een dekzandlandschap dat is onder te verdelen in drie landschappelijke eenheden, namelijk:

- 1) Dekzandruggen en –koppen met een esdek. Deze gebieden hebben een hoge archeologische verwachting voor alle perioden.
- 2) Dekzandwelingen en –vlakten. Deze gebieden hebben een middelmatige archeologische verwachting voor alle perioden.

⁶ Het aanleggen van proefsleuven van drie à vier meter breed nam teveel tijd in beslag en daarmee zou het opgravingsbudget worden overschreden.

⁷ RAAP-Rapport 305, 1998, p. 27-38.

⁸ De verwachtingskaart van RAAP is schaal 1:25.000 en is daardoor te grof. De kaart werd derhalve op enige punten aangepast.

- 3) Dekzandlaagten. Deze gebieden hebben een lage archeologische verwachting voor alle perioden. De proefsleuven zijn met name aangelegd op percelen die volgens het RAAP - rapport een hoge archeologische verwachting hebben.⁹

Uitgangspunt voor een proefsleuven onderzoek is dat de aangetroffen archeologische grondsporen alleen in het horizontale vlak worden gedocumenteerd. De opgravingvlakken met de grondsporen werden gefotografeerd en op schaal 1:50 getekend. De bodemprofielen van de proefsleuven werden om de 25 meter beschreven en waar nodig gefotografeerd.

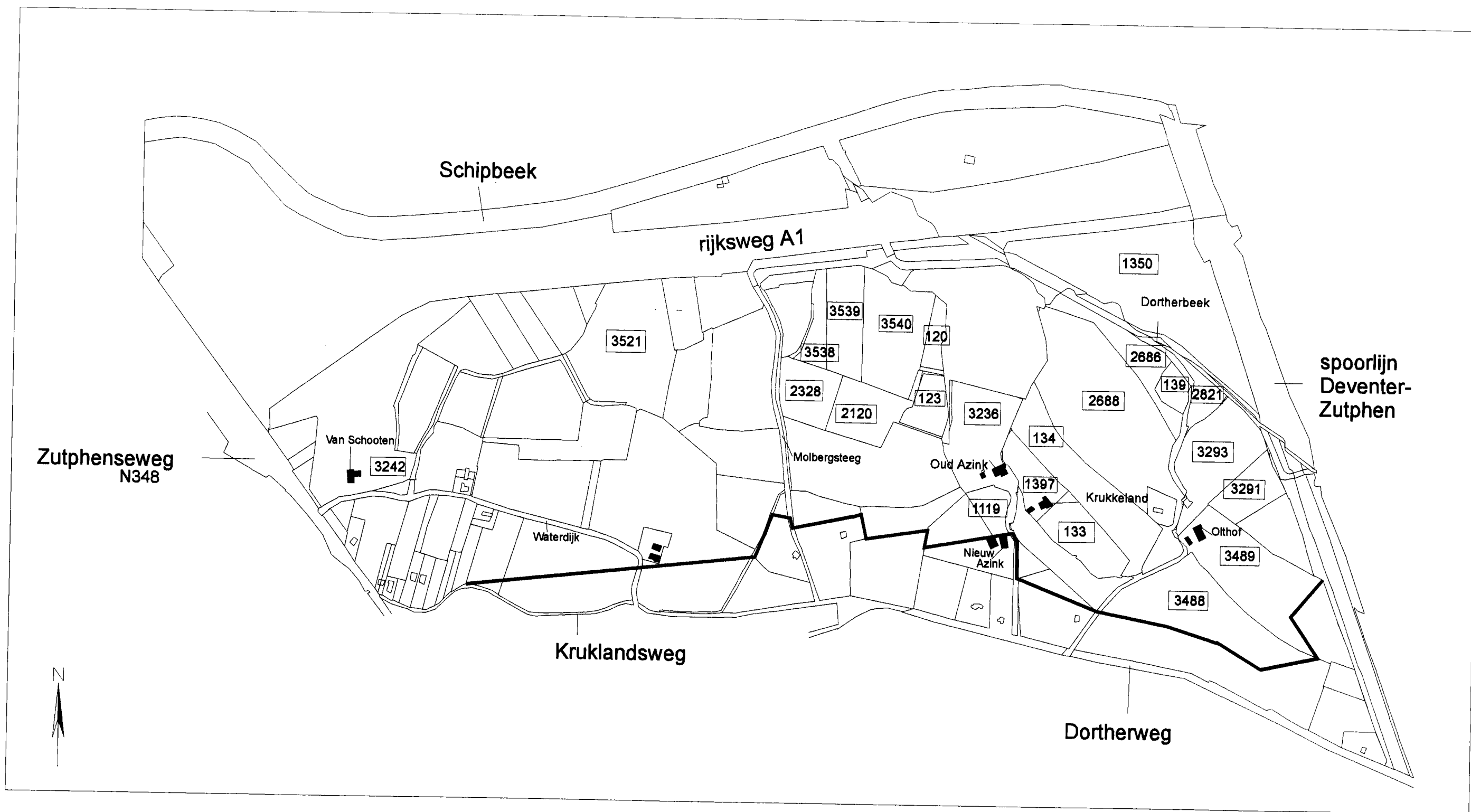
Om een beter inzicht te krijgen in het karakter en de conservering van de grondsporen werd incidenteel een grondspoor gecoupeerd, en waar nodig werd de proefsleuf uitgebreid tot een proefput. De gecoupeerde sporen werden op schaal 1:20 of 1:10 getekend en gefotografeerd. Van alle vlakken met de grondsporen, en het huidige maaiveld werden de hoogtes ten opzicht van het Nieuw Amsterdams Peil (NAP) gemeten. In de tweede fase van het onderzoek werden 108 proefsleuven (P54 t/m P162) met een totale lengte van 14 km aangelegd.

2.3 Resultaten

2.3.1 Inleiding

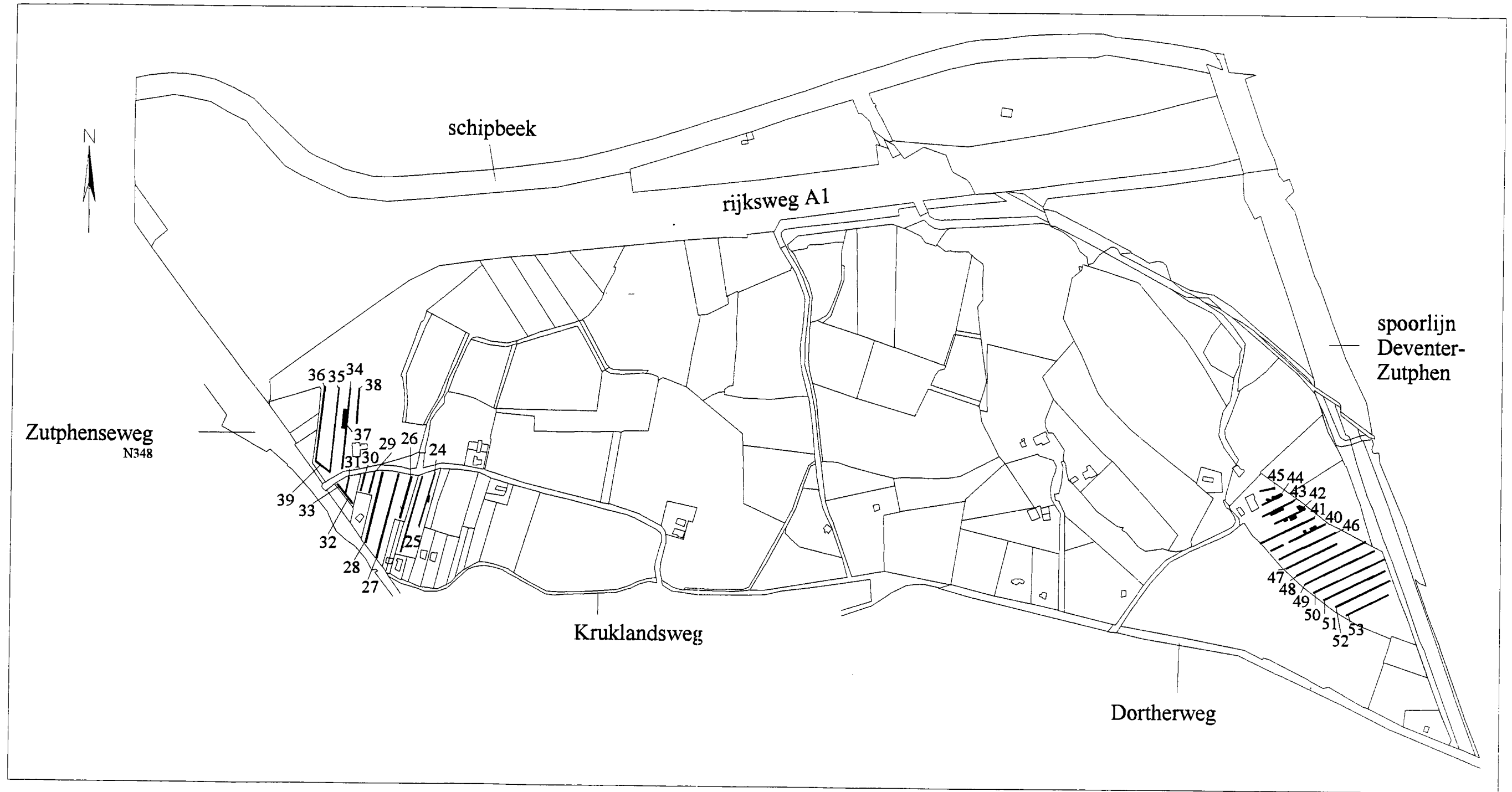
De archeologische onderzoekgegevens zullen per perceel en in volgorde van opgraven worden besproken. De percelen dragen de naam van de pachter/eigenaar ten tijde van het onderzoek. De perceel-nummers die werden gebruikt zijn overeenkomstig met de meest recente kadasterkaart. De afzonderlijke proefsleuven zijn werkputten en hebben de code P en een

⁹ Hierbij moet worden vermeld dat het aanleggen van proefsleuven tot bepaalde percelen moest worden beperkt, aangezien een aantal economische eigenaren geen toestemming wilden verlenen om op hun percelen te graven.

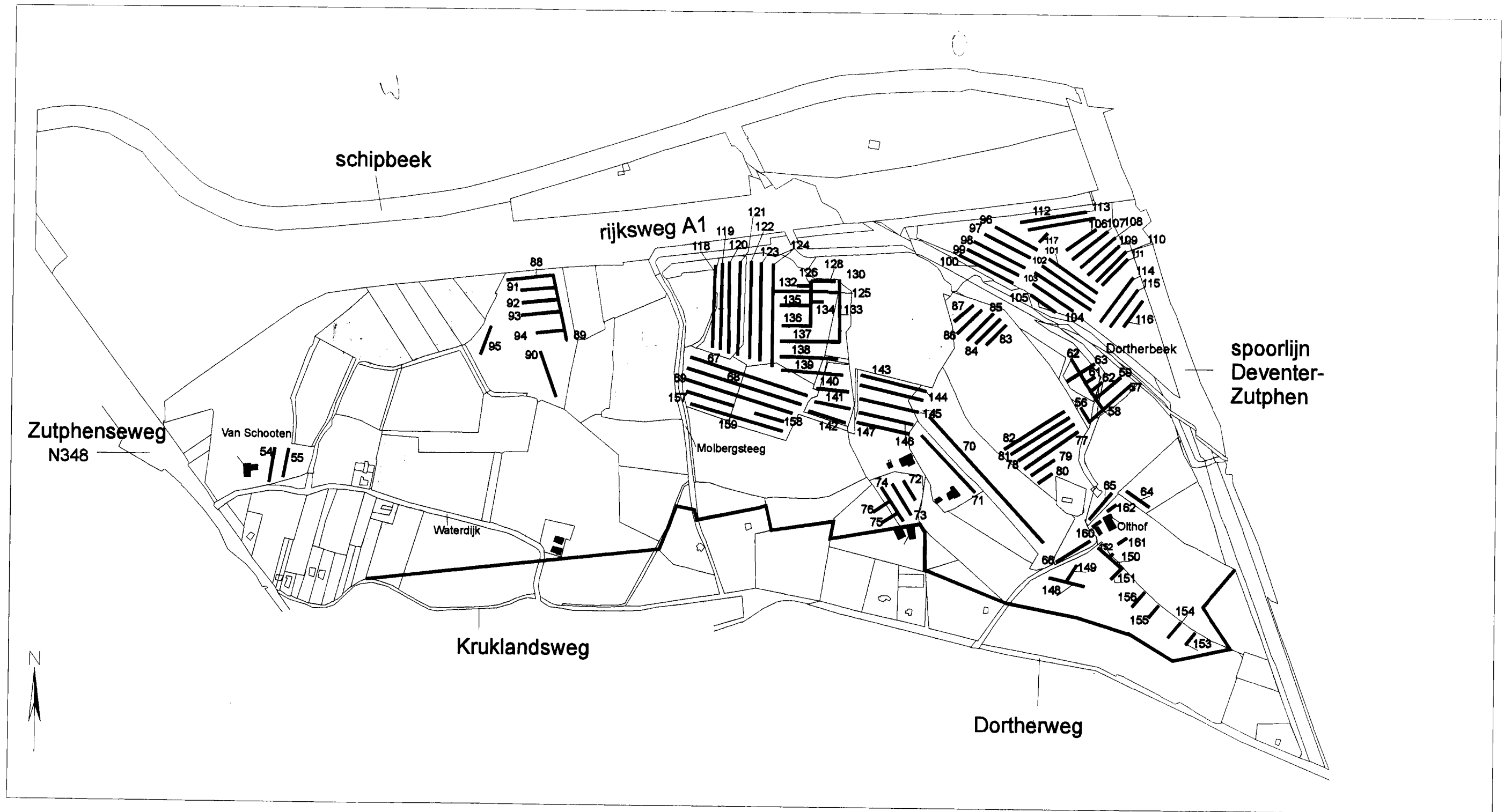

Afb. 3. Kadastrale kaart met de onderzochte percelen.

schaal 1:2500

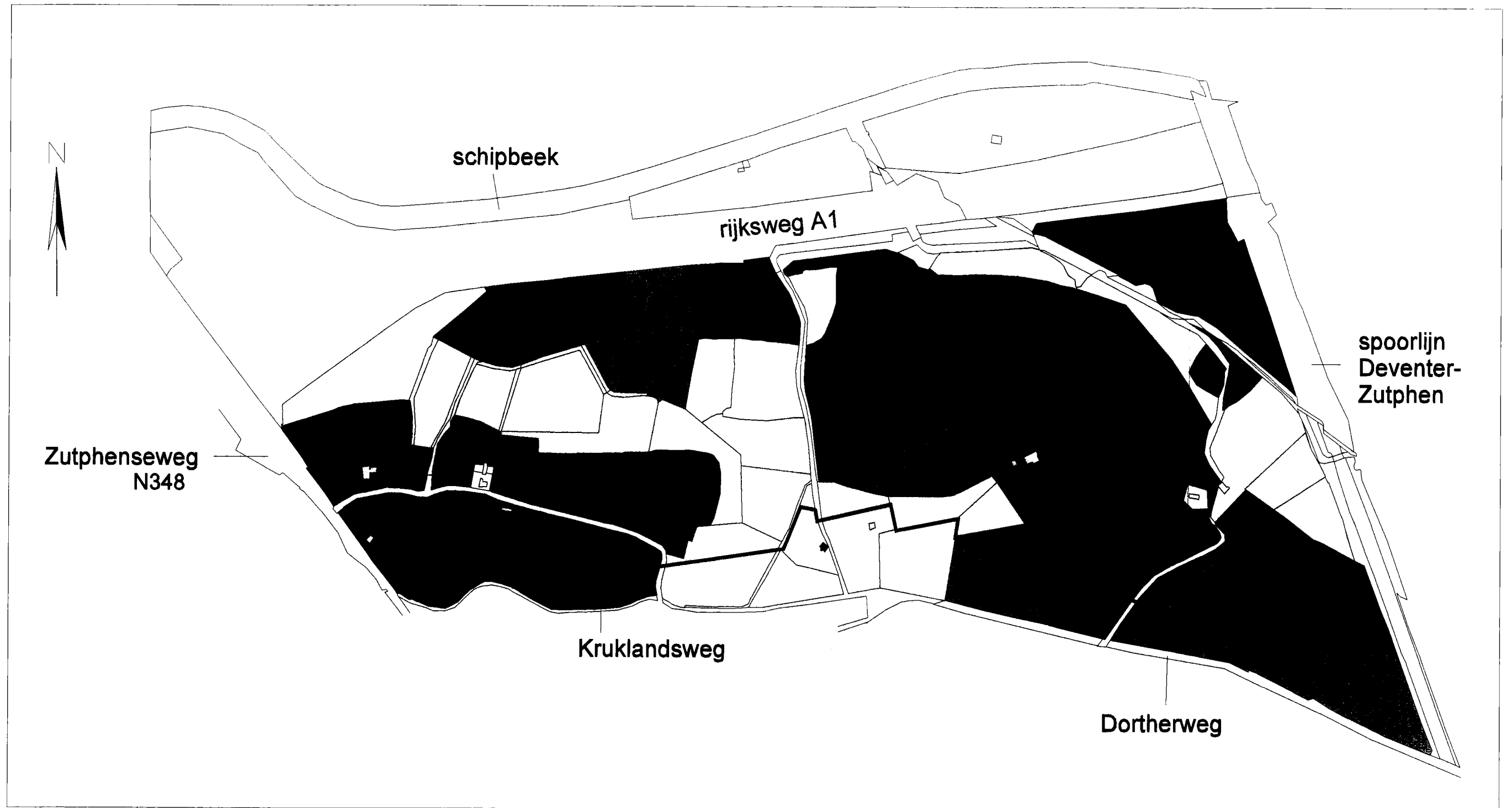

Afb. 4. Kadastrale kaart met proefsleuven.

Afb. 4. Kadastrale kaart met proefsleuven.

schaal 1:2500

- hoge archeologische verwachting
- matige archeologische verwachting
- lage archeologische verwachting
- bufferzone

Afb. 5. Archeologische verwachtingskaart; gebaseerd op RAAP-Rapport 305 + onderzoek fase 1

schaal 1:2500

volgnummer gekregen. De puttenkaart met de volgnummers verwijst naar de locatie van de proefsleuven in het onderzoeksgebied (afb. 4).

2.3.2 Perceel 3242 (Van Schooten)

Ten noorden van de Waterdijk (afb.4) en ten oosten van de boerderij Waterdijk 1, werden twee proefsleuven van zuid naar noord met de graafmachine aangelegd. Dicht tegen de Waterdijk aan was het esdek ongeveer één meter dik. Richting het noorden werd het pakket aanzienlijk dunner, ongeveer 0,5 m, waarna het verder in noordelijke richting en daarmee richting het oude beekdal weer dikker werd. De oorspronkelijke bodem lag richting het beekdal beduidend lager dan in de omgeving van de Waterdijk. In P54 werd in de eerste meters, gemeten vanaf de Waterdijk, een vuurstenen schrabber (afb.6) als vlakvondst aangetroffen.¹⁰

Afb 6: vuurstenen schrabber, schaal 2:1.

Bijbehorende grondsporen konden echter niet worden herkend. Op enkele geïsoleerd liggende mogelijke paalkuilen na, werden in de eerste 100 m van de proefsleuf geen sporen meer blootgelegd. Op 115 m, ten noorden van de Waterdijk, werd een oost-west georiënteerde 1,5 m brede sloot aangetroffen. De sloot werd aan de noordzijde geflankeerd door een tweetal paalkuilen met een diameter van 0,35 m die op een onderlinge afstand van ongeveer één meter van elkaar lagen. De sloot leek het noordelijk lager gelegen gebied, richting het oude beekdal, af te grenzen. In dit lager gelegen deel werd

¹⁰ De datering kon niet worden vastgesteld.

over een afstand van tien meter ploegkrassen van een eergetouw aangetroffen. Te midden van de ploegsporen kon relatief veel aardewerk uit de IJzertijd worden geborgen. De sloot en flankerende paalkuilen leken qua vulling en vorm op de noord - zuid georiënteerde sloot die in P34, aan de westzijde van de boerderij Waterdijk 1, werd aangetroffen.¹¹ De sloot werd op grond van de vulling (lichtbruingrijs zand) voorlopig in de IJzertijd gedateerd. Het vermoeden ontstond dat deze sloten op elkaar zouden kunnen aansluiten. Dit betekent wel dat ze een groot oppervlak, ongeveer 125 m, zouden omsluiten. Of op dit omsloten terrein archeologisch grondsporen zijn aan te treffen is moeilijk te achterhalen aangezien de boerderij Waterdijk 1 er is gesitueerd.

De eerste 20 m van P55, gemeten vanaf de Waterdijk, werd verstoord door een met afval dichtgegooide kolk¹². Op dezelfde hoogte als in P54 kwam dezelfde oost-west georiënteerde sloot met flankerende paalkuilen tevoorschijn. Ten noorden van deze sloot in het lager gelegen deel van het perceel werden wederom ploegkrassen van het eergetouw en aardewerk uit de IJzertijd aangetroffen.

2.3.3 Perceel 2686/139/2821 (Tuitert)

Deze percelen zijn laag gelegen en maken deel uit van het beekdal van de Dortherbeek (afb. 4). De percelen worden in het noorden begrensd door de Dortherbeek en in het zuiden door de hoge es van de Olthof. De reden om in dit deel van het beekdal van de Dortherbeek proefsleuven aan te leggen was om mogelijke restanten van onder andere de Laat/Post- Middeleeuwse St. Anthonis kapel op te sporen die vermoedelijk op deze plek zou hebben gestaan¹³. Van de

¹¹ Zie Appels et al, 2000, p.8.

¹² Op het maaiveld en in de kolk lagen o.a. siroopflessen die voor de Tweede Wereldoorlog werden gebruikt.

¹³ Op de kaart van de Overijsselse landmeter Thomas Berendtsz uit 1612 is de St. Anthonis kapel afgebeeld ten zuiden van de Dortherbeek. Vanwege het ontbreken van een schaal op de kaart is het een schatting waar ongeveer de kapel zou hebben gestaan.

vorige eigenaren van de bovengenoemde percelen werd vernomen dat rond 1985 in het beekdal een aantal dekzandkoppen zijn afgeschoven¹⁴. Hierbij zijn op de plek van één van de dekzandkoppen grote baksteenfragmenten tevoorschijn gekomen. Restanten van muren werden niet gesignaleerd¹⁵.

Op de plek van één van de geëgaliseerde dekzandkoppen werden verscheidene proefsleuven aangelegd. Tijdens het onderzoek zijn echter niet de restanten van de kapel maar wel de grondsporen van een tot nu toe nog onbekende structuur aangetroffen.

Afb.7: deel van de ronde sloot.

Het betrof een ronde sloot van bijna drie meter breed. Deze sloot (afb.7) zou oorspronkelijk minstens vijf meter breed kunnen zijn geweest mits de informatie van de afgeschoven 0,5 m correct is¹⁶. In de sloot werd vondstmateriaal, dat bestond uit fragmenten van grijs aardewerk, proto-steengoed en baksteen, aangetroffen. Al het vondstmateriaal is uitsluitend in de 13de eeuw gedateerd.

¹⁴ De voormalige eigenaren zijn de heren J. en F. Marsman te Klarenbeek.

¹⁵ Mondelinge mededeling dhr. F. Marsman.

¹⁶ Mondelinge mededeling dhr. F. Marsman.

De sloot begrensdde een volledig rond terrein met een diameter van 33 m. Hoewel op het binnenterrein geen resten van bewoning werden aangetroffen lijkt het zeer aannemelijk dat hier een gebouw heeft gestaan. Waarschijnlijk heeft de egalisatie in de jaren tachtig ervoor gezorgd dat de eventueel nog aanwezige gebouwsporen in de vorm van fundamenteën of uitbraaksleuven toen al zijn verdwenen.

De ronde structuur werd in het zuidoosten begrensd door een vermoedelijk oude beekloop van ongeveer acht meter breed. De interpretatie als oude beekloop of zijarm van de Dortherbeek werd mede gebaseerd op het voorkomen van moeraserts in de onderste laag van het spoor. Waarschijnlijk voorzag de beek de ronde structuur van water. Mogelijk had de beekloop een tweede functie als deel van de verdediging van het gebouw dat binnen de ronde sloot heeft gestaan. Uit dit natuurlijke spoor werd aardewerk van het type Andenne, gedateerd tussen 1250-1275, geborgen. In een deel van de beekloop werd een kuil met een donkergrijs-zwarte vulling aangetroffen. Onder in de kuil, op een diepte van 0,7 m, werd de laag moeraserts aangetroffen. De kuil mat ongeveer vier meter in doorsnede en bevatte relatief veel fragmenten van kogelpot- en Paffrath aardewerk en proto-steengoed. Verder werd tufstenen, natuursteen, baksteen-, dakpan-, lei- en loodfragmenten geborgen.¹⁷ De loodfragmenten in de vorm van strips doen vermoeden dat ze deel uitmaakten van een voorwerp van glas in lood. De strips zijn echter te dun en hebben maar aan één zijde een inkeping om voor een venster te zijn gebruikt. Het geborgen vondst-materiaal hoort allemaal in de eerste helft van de 13de eeuw thuis. De vindplaats zou als spiekerbelt kunnen worden geïnterpreteerd. Op het hoger gelegen door een gracht/sloot omgeven eilandje stond een gebouw dat diende

¹⁷ Baksteenformaat: ? x 14 x 8 cm. De lengte kan tussen de 30 en 34 cm zijn geweest. Datering 13de eeuw. Er werd eveneens een hele baksteen aangetroffen met het formaat 27 x 13 x 5,5 cm. Deze baksteen zou wat betreft het formaat op z'n vroegst tussen 1350-1375 kunnen worden gedateerd.

voor de opslag van gedorst graan. Dit graan vertegenwoordigde een bepaalde waarde en daarom was het opslagterrein verdedigbaar.¹⁸ De eigenaar van de spieker kan een stedeling, klooster of hofboerderij zijn geweest. Een tweede interpretatie zou kunnen zijn dat op de hoge plek een (woon)toren heeft gestaan ter verdediging van de machtsgebieden van of de graaf van Gelre of de bisschop van Utrecht. Zeker is in ieder geval dat het gebouw niet lang is gebruikt getuige de datering van het vondstmateriaal uit de kuil. Dat er toch sprake kan zijn van meerdere bewoningsfasen op basis van de verschillende baksteenformaten is niet geheel uit te sluiten.

2.3.4 Perceel 3291 en 3293 (Tuitert)

Proefsleuf P64 werd op perceel 3291 (afb. 4), in het beekdal van de Dortherbeek, ter hoogte van P44 aangelegd. Dit is gebeurd om meer inzicht te krijgen over het vervolg en de functie van de watergang die in de tweede campagne op het belendende perceel werd aangetroffen.¹⁹ Van een duidelijk gegraven watergang werd niets terug gevonden. Wel werd een mogelijk oude beekloop (donkergrijs/lichtgrijs gevlekt zand) blootgelegd. Deze ongeveer negen meter brede beekloop liep tot aan de dekzandrug ter hoogte van de watergang. Of deze oude beekloop en watergang in de Late -Middeleeuwen met elkaar in verbinding hebben gestaan kon niet worden vastgesteld. Theoretisch is het wel mogelijk want het laagste NAP punt dat van de watergang kon worden gemeten is 4.89 m +NAP. De hoogte waarop de oude beekloop voor het eerst in het vlak te zien was werd gemeten op 5.38 m +NAP. Dit zou kunnen betekenen dat de beekloop de watergang van water heeft voorzien. De functie van de watergang is hiermee echter nog niet opgehelderd.²⁰

¹⁸ Spieker is een verbastering van het Latijnse woord *Spicarium* = opslag voor granen.

¹⁹ Appels et al, 2000, p.12.

²⁰ In twee oorkonden uit 1280 (OSU nr. 2042/2052) is sprake van onenigheid over de toevoer van water naar de watermolens van enerzijds het klooster Mariënhorst/Ter Hunnepe en anderzijds van de gebroeders Syderoves van de *Antiquam Curiam*. De

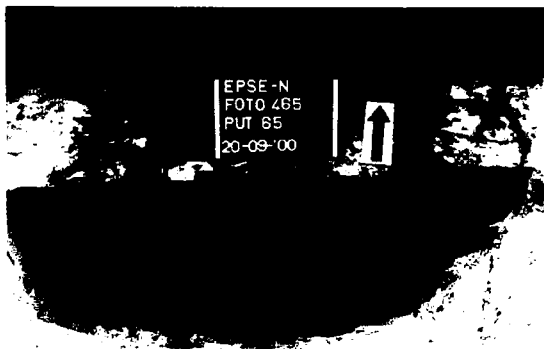
Grenzend aan de tuin van boerderij de 'Olthof' (afb.4) op perceel 3293 werd een proefsleuf (P65) aangelegd, omdat hier nog een deel van de es niet was bebouwd en archeologische resten zou kunnen herbergen. Ongeveer 1,4 m esgrond moest worden verwijderd om vlak 1 aan te kunnen leggen. Dit esdek werd aanzienlijk minder dunner naarmate de sleuf richting het noordoosten werd aangelegd. In de eerste tien meter werd een zuidwest-noordoost georiënteerde sloot (donkerbruingrijs zand) aangetroffen. De sloot bevatte fragmenten van baksteen, aardewerk en steengoed uit de 15de en 16de-eeuw. Tevens werd uit de sloot een metalen schoengesep geborgen. De sloot 'verdween' na ongeveer elf meter uit de proefsleuf richting de boerderij de 'Olthof'. Het zou kunnen dat deze sloot iets te maken heeft met een oudere boerderij dan de huidige 'Olthof'. De breedte van de sloot kon nog niet worden vastgesteld. De proefsleuf bevatte veel grondsporen. Ten noordoosten van de zojuist beschreven sloot werd een rij rechthoekige paalkuilen (afb.8) met een donkergrijszwarte vulling zichtbaar.

ligging van de watermolen van het klooster aan de Dortherbeek is bekend. De ligging van de andere watermolen niet. Het lijkt echter aannemelijk dat de tweede watermolen in de onmiddellijke nabijheid van de kloostermolen moet worden gezocht anders kon er geen onenigheid over de watertoevoer ontstaan. De molens maakten gebruik van dezelfde watervoorziening. De oplossing voor de tweestrijd werd gevonden in het halfjaarlijks gebruik van de waterstroom. Men bouwde daartoe ergens een dam opdat het ene halfjaar de kloosterwatermolen van water werd voorzien en het andere halfjaar de tweede watermolen werd bediend. Het feit dat *Antiquam Curiam*, de oude hof /Olthof betekent zou een tweede aanwijzing kunnen zijn dat de watermolen in de directe omgeving van de huidige boerderij de Olthof en de Dortherbeek heeft gelegen. Daarmee zou de functie van de bovengenoemde watergang misschien die van een molenkolk kunnen zijn geweest.

Afb.8: een rij paalkuilen.

De paalkuilen hadden dezelfde zuidwest-noordoost oriëntatie als de bovengenoemde sloot. Een aantal paalkuilen werd gecoupeerd waaruit bleek dat het ging om kuilen met een breedte van 0,4 m en een diepte van 0,54 m (afb. 9). De paalkuilen zouden deel uit kunnen maken van een gebouw. In één van de omliggende kuilen met een zelfde vulling van donkergrijszwart zand werd laat 16de - eeuws witbakkend aardewerk aangetroffen. Dit is mogelijk een aanwijzing dat de paalkuilen eveneens uit deze periode dateren.

Afb.9: coupe paalkuil.

Het kwam ook na de Middeleeuwen voor dat men palen van een gebouw ingroef. Misschien zijn het de restanten van een schuur van de boerderij de 'Olthof'. Maar vanwege de afwijkende oriëntatie en de ouderdom van het vondstmateriaal van

een oudere fase dan de huidige nog aanwezige boerderij²¹.

2.3.5 Perceel 2688 (Dijkman)

Op aanwijzing van de vorige eigenaren werd P66 op perceel 2688 (afb.4) aangelegd.²² Tijdens het ploegen hadden zij herhaaldelijk fragmenten van baksteen en pijpenkoppen waargenomen. Het vermoeden dat op deze plek een gebouw zou hebben gestaan werd echter door de proefsleuf niet bevestigd. Slechts enkele recente sloten uit de 20de eeuw werden aangetroffen.

2.3.6 Perceel 2328/2120 (Kamperman)

Op deze percelen (afb.4) dat op de bodemkaart als enkeerdgrond werd gekwalificeerd werden drie proefsleuven aangelegd (P67 t/m P69). In de eerste 50 m van de drie sleuven werden geen grondsporen aangetroffen.

In proefsleuf 67 werden meerdere greppels en sloten, die allen een verschillende oriëntatie hadden, waargenomen. Aangezien er geen dateerbaar vondstmateriaal in de grondsporen werd aangetroffen, kunnen geen uitspraken over de ouderdom van deze greppels en sloten worden gedaan. In P68 werd in het meest oostelijke deel van de sleuf een vindplaats aangetroffen die uit een cluster kuilen bestond. De kuilen waren in twee categorieën te verdelen namelijk afval- en paalkuilen. Een structuur kon niet in de paalkuilen worden herkend. Uit één van de afvalkuilen (afb. 10) kwam een relatief grote hoeveelheid aardewerk dat in de Midden Bronstijd werd gedateerd²³. De vindplaats is waarschijnlijk relatief klein in omvang aangezien in de aangrenzende sleuven P67 en P69 op dezelfde hoogte als P68 geen sporen werden aangetroffen.

²¹ Uit het bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd door Bureau Lantschap bleek dat de huidige boerderij Olthof waarschijnlijk niet ouder is dan 1600.

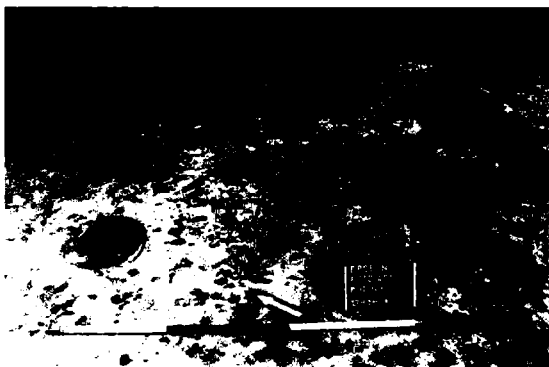
²² Mondelinge mededeling J. en F. Marsman te Klarenbeek.

²³ Determinatie I. Hermsen en R. van Beek.

Afb.10: Doorsnede kuil uit de Midden-Bronstijd (1.800 – 1.100 v. Chr.)

De grondsporen zijn nog slechts tot een diepte van ongeveer 0,3 m, gemeten vanaf het eerste vlak, bewaard gebleven. In P69 veranderde na ongeveer 80 m, gemeten vanaf de Molbergsteeg, de samenstelling van de bodem. De ijzeroerbrokken en de grijze reductievlekken verdwenen en het 'schone' dekzand werd zichtbaar. Het vlak moest na 80 meter hoger worden aangelegd. Er was sprake van een minimale verhoging in het oude landschap; een kleine dekzandkop. Op deze dekzandkop werd een cluster grondsporen aangetroffen. Het geborgen aardewerk werd in de Bronstijd/IJzertijd gedateerd.²⁴ De proefsleuf werd zowel in noordelijke als zuidelijke richting uitgebreid om vast te stellen of de grondsporen deel zouden uitmaken van een plattegrond van een gebouw. In noordelijke richting werd een vier-palige spieker (afb.11) aangetroffen.

Afb.11: vier-palige spieker.

De spieker had een afmeting van 1,5 bij 1,5 m en werd in het noorden door een oost-west georiënteerde sloot van 1,5 m breed geflankeerd. De sloot bleek 0,5 m

²⁴ Determinatie door I. Hermsen en R. van Beek.

diep te zijn, bestond uit twee lagen en bevatte aardewerk uit vermoedelijk de IJzertijd. De sloot lijkt de vindplaats in ieder geval in het noorden te begrenzen, want in de op 20 m afstand noordelijke gelegen proefsleuf (P68) werden geen grondsporen aangetroffen.

De overige grondsporen behoorden niet tot een structuur maar werden als voorraadkuilen (afb.12) en losse paalkuilen geïnterpreteerd.

Afb.12: restant voorraadkuil.

Uit één van de paalkuilen werd een natuursteen geborgen die aan drie zijden was afgevlakt wat door het vele gebruik, als wrijfsteen, is ontstaan. De steen had door deze slijtageplekken een driehoekige vorm gekregen.

De vindplaats houdt even abrupt op als deze begon en werd in de proefsleuf (P69) in het oosten begrensd door een kleine natuurlijke depressie, een laagte in het dekzand dat mogelijk water bevatte en voor de watervoorziening werd gebruikt. In ieder geval heeft er menselijke activiteit plaatsgevonden getuige het aardewerk uit de IJzertijd dat in de depressie werd aangetroffen. Ten oosten van de laagte werd de bodem weer gekenmerkt door veel ijzeroer en grijze reductievlekken. In een later stadium werden ten zuiden van P69 nog drie proefsleuven (P157 t/m P159) aangelegd.²⁵ De resultaten waren minimaal. In P157 werd op ongeveer 17

²⁵ In september toen P67 t/m P69 op deze percelen werden aangelegd waren op het zuidelijke deel van de percelen de aardappels nog niet gerooid en kon er geen onderzoek plaatsvinden. Dit werd alsnog in januari 2001 gedaan omdat de in P69 aangetroffen vindplaats zich misschien in zuidelijke richting zou uitstrekken.

m, gemeten vanaf de Molbergsteeg een drietal donkergrijs met veel houtskool vervulde kuilen aangetroffen. Aangezien ze al op een hoger niveau dan het eerste vlak konden worden waargenomen zullen ze niet ouder dan de aanleg van de kamp zijn geweest. Dateerbaar vondstmateriaal kon niet worden geborgen. Op stratigrafische basis zouden ze in de Late/Post Middeleeuwen kunnen worden gedateerd. In P159 werd op een afstand 67 m, gemeten vanaf de Molbergsteeg, een zelfde kuil aangetroffen. Opvallend bij deze drie proefsleuven was de afwezigheid van vlakvondsten.

2.3.7 Perceel 133/134/1397 (Kamperman)

Op deze percelen werden P70 en P71 aangelegd (afb.4). De resultaten van deze proefsleuven waren minimaal. Debet hieraan is dat in het verleden deze percelen moeten zijn ontgrond. De grens tussen bouwvoor en dekzand was zeer scherp. Van een podzolbodem en 'mollenlaag' die hier werd verwacht werd niets meer aangetroffen. Het bodemprofiel bestond uit een A en C- horizont. De grondsporen waren van recente zelfs zeer recente datum, veel sporen van inkuilen. Behalve in het uiterste noordelijke punt van P71. Hier werden twee kuilen met aardewerk uit de prehistorie aangetroffen. Ter plekke werd de proefsleuf uitgebreid, meer grondsporen werden echter niet ontdekt.

2.3.8 Perceel 1119 (Kloosterboer)

Op dit perceel werden P72 t/m P76 aangelegd (afb.4). Van het terrein was bekend dat er in de 19de eeuw het huis/spijker Azink had gestaan²⁶. De restanten in de vorm van fundament- en uitbraaksleuven van het huis werden op ongeveer 0,3 m onder het maaiveld aangetroffen. Het huis was 8,5 bij 15 m groot. De binnenindeling kon worden gereconstrueerd aangezien er twee 1½

²⁶ Het huis staat op de kadastrale Minuutplan 1832, en in het archief van Jordens (GAD invnr. 477) werd een huis/spijker Azink vermeld.

steens brede bakstenen binnenmuren in situ (afb.13) werden aangetroffen²⁷.

Afb.13: restant binnenmuren Huis Azink.

Aan de hand van de breedte van de fundamentsleuf en de positie van de binnenmuren kon worden vastgesteld dat de buitenmuur waarschijnlijk 2 steens breed moet zijn geweest. Het werd duidelijk dat de benedenverdieping van het huis bestond uit vier vertrekken gescheiden door een centraal gelegen gang. Het grondplan van het huis was axiaal-symmetrisch. Aan de buitenkant van de zuidelijke muur werden de restanten van een waterput zichtbaar. In de waterput werden fragmenten van grijze dakpan, plavuiz en baksteen aangetroffen. In de onmiddellijke nabijheid van het huis konden uit respectievelijk een greppel en een kuil grote hoeveelheden aardewerk, steengoed en bouwmaterialen worden geborgen.²⁸

De datering van het vondstmateriaal ligt tussen 1780 en 1880. Dit is in overeenstemming met de bekende historische gegevens.

De vermelding van de term spijker, afgeleid van het Latijnse *spicarium*, dat in de Late/Post Middeleeuwen werd gebruikt voor een gebouw waar men graan opsloeg, deed vermoeden dat er misschien een oudere fase zou hebben bestaan. Met zekerheid kon echter worden vastgesteld dat het huis Azink het eerste

²⁷ Baksteenformaat: 22 x 11 x 4 cm.

²⁸ Het vondstmateriaal bestond uit fragmenten van witbakkend, roodbakkend en wit industrieel aardewerk, Europees en Chinees porselein, steengoed, baksteen, plavuizen en dakpan.

en enige gebouw op perceel 1119 is geweest.

2.3.9 Perceel 2688 (Dijkman)

Ten noordoosten van de boerderij de 'Olthof', op de hoge smalle dekzandrug, werden in totaal 11 proefsleuven aangelegd (afb.4). De gemiddelde dikte van de enkeerdgrond lag tussen de 0,5 a 0,6 m. De dekzandrug werd in het zuiden gekenmerkt door de aanwezigheid van een veldpodzolbodem onder de enkeerdgrond en in het noorden door beekafzettingen van de Dortherbeek. Boven op de dekzandrug werd alleen de zwarte enkeerdgrond aangetroffen met onder in de zogenaamde 'mollenlaag'. De grondsporen werden vooral op hoogste delen, over een breedte van 20 meter, van de dekzandrug aangetroffen.

In P77 werden op de flank van de dekzandrug richting het beekdal van de Dortherbeek twee mogelijke haardkuilen uit het Mesolithicum aangetroffen²⁹. Aan de zuidelijke rand van de dekzandrug werd een 2,5 m brede oost-west georiënteerde sloot aangetroffen die in de Volle Middeleeuwen kon worden gedateerd. Boven op de dekzandrug werd een cluster kuilen waaronder mogelijke paalkuilen waargenomen die in de prehistorie konden worden gedateerd. Proefsleuf 78, 79, 80 en 82 laten hetzelfde beeld zien als P77. In proefsleuf 79 en 81 konden geen archeologische grondsporen worden herkend.

Opvallend is de afwezigheid van vuursteenvondsten dit in tegenstelling tot de proefsleuven in het oostelijke deel van de dekzandrug.

Ongeveer 175 m verder richting het noordwesten werden de volgende proefsleuven aangelegd. Deze strategie werd onder andere toegepast om de grondsporen boven op de dekzandrug niet onnodig aan te tasten. Met grote zekerheid kon worden verondersteld dat het aangetroffen patroon van grondsporen uit de prehistorie, zoals dat uit de proefsleuven P77 t/ P82 naar voren kwam, zich over de rest van de dekzandrug zal voortzetten. De grondsporen lagen op het

²⁹ 12.000 – 8.000 v. Chr.

hoogste deel van de dekzandrug over een breedte van ongeveer 20 m verspreid. De flanken van de rug werden gekenmerkt door afwezigheid van grondsporen uit de prehistorie. De incidentele antropogene grondsporen die op de flanken werden aangetroffen stammen uit latere perioden. De tweede reden om niet de gehele dekzandrug met proefsleuven te onderzoeken was vanwege de mogelijke aanwezigheid van vuursteensites uit het Mesolithicum en Neolithicum, zoals die op het zuidoostelijke deel van de dekzandrug werden aangetroffen. De wijze van onderzoeken met proefsleuven zorgt ervoor dat eventuele concentraties van vuursteen gedeeltelijk worden verstoord, waardoor een goede documentatie van de site later niet meer mogelijk is.

Proefsleuven 83 t/m 87 (afb.4) werden op de noordelijke flank van de dekzandrug aangelegd in de hoop molen te vinden³⁰.

De proefsleuven werden aan de noordzijde gekenmerkt door de beekafzettingen van de Dortherbeek. Restanten van een watermolen werden niet aangetroffen.

In proefsleuf 83 werd in het meest noordelijke deel grenzend aan het beekdal van de Dortherbeek meerdere beekafzettinglagen en mogelijk een oude beekloop van de Dortherbeek aangetroffen.

In proefsleuf 84 werd op de flank van de dekzandrug grenzend aan het beekdal van de Dortherbeek een vuurstenen pijlpunt als vlakvondst geborgen. Het gaat om een pijlpunt met een holle basis die in de Vroege-Bronstijd kon worden gedateerd (afb.14).³¹

³⁰ In een oorkonde uit 1280 (OSU nr. 2042/2052) blijkt dat in de buurt van het klooster Mariënhorst/Ter Hunnepe behalve de watermolen van het klooster zelf sprake is van een tweede watermolen. De ligging van deze molen is echter onbekend. Een mogelijke ligging zou aan de Dortherbeek zijn.

³¹ Gedetermineerd door drs. S. Verneau van Bureau Lithos, Zutphen.

Afb.14: pijlpunt met holle basis uit de Vroege Bronstijd (2.100-1.800 v. Chr.), schaal 2:1.

In de sleuf werden relatief veel aardewerkvondsten uit de prehistorie gedaan maar archeologische grondsporen konden niet worden herkend. Voor de proefsleuven 85 tot en met 87 geldt hetzelfde beeld.

2.3.10 Perceel 3521 (Wiltink)

Dit perceel kenmerkte zich door hoogteverschillen in zowel het huidige als oude landschap. In het noordelijkste deel grenzend aan het talud van de A1 bevond zich een dekzandkop met een afmeting van ongeveer 130 m van noord naar zuid en 50 m van oost naar west. Na ongeveer 130 m in zuidelijke richting daalde het reliëf met enkele tientallen centimeters en de dekzandkop ging over in het oude beekdal van de Dortherbeek.

In proefsleuf 88 tot en met 95 (afb.4) werden geen antropogene sporen aangetroffen. Alleen in P89 konden enkele archeologische grondsporen worden herkend. Het betrof weliswaar zeer vage sporen, maar een opmerkelijke structuur in de vorm van een ovale ongeveer 0,3 m brede greppel met een diameter van 3,5 m moet worden besproken. Het enige fragment aardewerk, dat waarschijnlijk uit de Midden Bronstijd dateert, werd in dit spoor aangetroffen. Binnen de greppel bevonden zich geen sporen of vondsten. De functie van dit spoor werd niet duidelijk. Uitbreidingen van de proefsleuf aan weerszijden van het spoor brachten eveneens geen opheldering.

2.3.11 Perceel 1350 (St. IJssellandschap)

Het perceel ligt ten noordoosten van de Dortherbeek en grenst in het zuiden aan de dezelfde beek. In totaal werden hier 21 proefsleuven (P96 t/m P117) aangelegd. In het meest noord-westelijke deel van het perceel werd in P97 een cluster kuilen, waarbij enkele aardewerkscherven uit de prehistorie konden worden geborgen³². De grondsporen werden gekenmerkt door veel bioturbatie waardoor het moeilijk was de begrenzing van de sporen aan te geven. Nadat de proefsleuf aan beide zijden werd uitgebreid kon worden vastgesteld dat de sporen geen deel uitmaakten van een huisplattegrond. Wel werden de restanten van een vier-palige spieker (2 x 2 m) aangetroffen. Aangezien de conservering van de sporen dermate slecht was werd besloten de sporen te couperen en af te werken. Naast de spieker werden de restanten van mogelijke voorraad/afvalkuilen gevonden. De sporen waren nog slechts enkele tientallen centimeters aanwezig. Ten oosten van de sporenconcentratie bevond zich een 3,5 m brede noordoost-zuidwest georiënteerde sloot die de vindplaats leek te begrenzen. De sloot werd in P98 en P99 eveneens aangetroffen. Ongeveer 40 m ten noordoosten gelegen van P97, werd in P117, weliswaar op een lager niveau, wederom een sloot aangetroffen. Deze zuidoost-noordwest georiënteerde sloot was drie meter breed en bevatte aardewerk uit de prehistorie. Uit de bodemkundige kaart viel op te maken dat de vindplaats op de rand van een dekzandhoogte lag³³. Dit is dezelfde dekzandhoogte waarop het klooster Mariënhorst/Ter Hunnepe heeft gestaan. Bij de opgravingen van het klooster werden destijds ook sporen uit de Bronstijd/IJzertijd aangetroffen³⁴. De hierboven beschreven sloten vormden waarschijnlijk een stelsel en begrepsden de vindplaats. De lager gelegen sloot

³² Het aardewerk kon in de Midden Bronstijd tot en met de Vroege IJzertijd worden gedateerd.

³³ Kaartblad 33oost Apeldoorn.

³⁴ B. Groenewoudt, 1991, 347-351.

(P117), aan de rand van de dekzandhoogte, kan tevens als afwateringssloot hebben gefunctioneerd. In de overige proefsleuven bevonden zich geen archeologische grondsporen. Het perceel bleek ooit eens te zijn afgetopt, waardoor de archeologische overblijfselen zijn verdwenen.³⁵ Dat hier in het verleden wel menselijke activiteit heeft plaatsgevonden lijkt zeer aannemelijk. Een relatief hoge plek direct aan de Dortherbeek was een uitstekende bewoningslocatie. In een aantal proefsleuven (P96, 102, 103, 104, 111, 112 en 113) werden nog enkele losse vuursteenvondsten geborgen. Waarvan de vuursteenartefacten uit P96 en P111 in het Mesolithicum konden worden gedateerd. De overige vuursteenvondsten, waaronder een schrabber (afb.15) uit P104 konden niet nader worden gedateerd.³⁶

Afb.15: vuurstenen schrabber, ongedateerd.
Schaal 2:1.

2.3.12 Perceel 3538/3539/3540 (Meijer)

Op deze percelen, die in het verleden als één geheel bekend stonden onder de naam Azinks kamp, werden P118 t/m P142 (afb.4) aangelegd.³⁷ Op de bodemkundige kaart staan de percelen ingedeeld bij de bruine enkeerdgronden. Onder een ongeveer 0,5 tot 0,7 m dikke eslaag werd het eerste vlak aangelegd. De proefsleuven 118 t/m 124 kenmerken zich door de vrijwel totale afwezigheid van vlakvondsten. Behalve een vuurstenen

³⁵ Dit zou mogelijk ten behoeve van de aanleg van het spoor tussen Deventer en Zutphen rond 1900 kunnen zijn gebeurd.

³⁶ De vuursteenvondsten werden gedetermineerd door drs. S. Verneau van Bureau Lithos.

³⁷ Zie kadastrale Minuut 1832.

artefact in P119 werden er geen vondsten uit de prehistorie gedaan³⁸.

In P118 werd een aantal oost-west georiënteerde greppels aangetroffen die niet nader konden worden gedateerd. In het noordelijkste deel van de sleuf werd een duidelijk te dateren ongeveer vijf meter brede noordoost-zuidwest georiënteerde sloot aangetroffen. De sloot bevatte vondstmateriaal uit de 14de eeuw.³⁹

In proefsleuf 119 werd eveneens een aantal oost-west georiënteerde greppels aangetroffen. Door het ontbreken van vondstmateriaal konden de sporen niet worden gedateerd.

Proefsleuf 120 bevatte evenals P119 een aantal oost-west georiënteerde greppels die niet nader konden worden gedateerd. In het zuidelijke deel van de sleuf werd een cluster paalkuilen aangetroffen. De sleuf werd in oostelijke richting uitgebreid om een mogelijke structuur te kunnen herkennen. Er werd echter slechts één paalkuil gevonden. Deze vormde tezamen met de overige paalkuilen geen herkenbare structuur.

In P121 werd op ongeveer 77 meter, gemeten vanaf het zuidelijkste deel van de sleuf een 2,5 m brede oost-west georiënteerde sloot (lichtgrijsbruin zand) aangetroffen. Op ongeveer 101 m, gemeten vanaf hetzelfde punt, kwam nog een sloot met dezelfde vulling, oriëntatie en breedte tevoorschijn. In het vlak tussen de twee sloten werd een cluster paalkuilen, met een doorsnede van 0,3 m en dezelfde vulling als de twee sloten, aangetroffen. Een structuur kon echter niet uit deze sporen worden herleid.

In P121 tot en met P123 werd in het noordelijke deel van de sleuven een aantal, ongeveer 0,75 m brede oost-west georiënteerde greppels (lichtgrijsbruin zand), aangetroffen. Één van de greppels kon over een afstand van 46 m worden vervolgd (P127). Uit de coupe bleek dat van de greppel tot een diepte van nog slechts 0,15 m aanwezig was, en een vlakke bodem had. Helaas kon geen vondstmateriaal worden geborgen, zodat

³⁸ Kon door drs. S. Verneau niet nader worden gedateerd.

³⁹ Steengoedfragment uit de 14de eeuw.

een datering ook hier onzeker bleef. Op basis van de vulling (lichtbruin zand) van de greppels werd echter eerder aan een datering in de prehistorie gedacht dan aan een jongere periode.

P124 bevatte een tweetal noordoost-zuidwest georiënteerde sloten die respectievelijk drie en vijf meter breed waren en een andere kleur vulling (donkerbruin zand) bezaten dan de hierboven beschreven greppels. Overige grondsporen werden in deze sleuf niet aangetroffen.

Haaks op P124 werd richting het oosten P125 aangelegd. In het meest oostelijke deel van P125 werd een ongeveer 1,25 m brede noord-zuid georiënteerde greppel en vier paalkuilen aangetroffen⁴⁰. De greppel bevatte aardewerk-, steengoed- en baksteenfragmenten die tussen 1350 en 1540 konden worden gedateerd. De sleuf werd ter plekke uitgebreid en al snel werd duidelijk dat de vier paalkuilen deel uitmaakten van een gebouwplattegrond. Het gaat om een gebouw dat oost - west was georiënteerd en licht gebogen wanden had. De lengte bedroeg 17,5 m en de breedte varieerde van 3,5 m tot 5,5 m. In totaal konden negen paarsgewijze binnenstijlen worden blootgelegd. De afstand tussen de paalkuilen bedroeg ongeveer twee meter. Een aanwijzing voor de ingang van het gebouw geven wellicht twee paalkuilen die in het oostelijk deel van de plattegrond werden aangetroffen. Hierdoor ontstaat tevens een tweedeling in de binnenruimte van het gebouw. Een oostelijk deel met een afmeting van 3,5/4,5 x 4 m en een veel groter westelijk deel met een afmeting van 3,5-5,5 x 13 m. Op zuiver typologische gronden zou de plattegrond in de 11de /12de eeuw thuis kunnen horen.⁴¹ Vlakbij de plattegrond werd één enkele scherf van het type Pingsdorf geborgen⁴². De plattegrond werd oversneden door de hierboven reeds genoemde greppel die in noordelijke richting na een paar meter ophoudt. Op

⁴⁰ Vulling van de sporen bestond uit donkergrijszwart zand.

⁴¹ Groothedde, 1996, 86-87. Roymans & Theuws, 1993, 36-38.

⁴² Ook werden enkele scherven uit de Karolingische periode (750-950) geborgen.

ongeveer een meter afstand verschijnt een tweede greppel/sloot die 2,5 tot 3,5 m breed is en enigszins rond loopt. Meerdere proefsleuven (P128, 129, 130, 131 en 133) werden aangelegd om de twee sloten te kunnen vervolgen. Ze lijken deel uit te maken van een bewust gegraven slotenstelsel dat in ieder geval jonger is dan de gebouwplattegrond en vondstmateriaal uit de periode 1350-1540 bevat. Misschien dat er nog jongere gebouwen dan de ingegraven plattegrond op ongeveer dezelfde plek hebben gestaan en dat het slotenstelsel bij deze jongere gebouwen hoorde. De gebouwen zullen dan reeds op poeren zijn gebouwd, zodat behalve het vondstmateriaal, er archeologisch weinig van wordt teruggevonden. Dichtbij de ronde sloot werd een, mogelijk nog in situ, stuk natuursteen aangetroffen dat als poer kan hebben gediend.

P135 t/m P139 bevatten allemaal enkele of meerdere sloten die mogelijk iets te maken hebben met het hierboven genoemde slotenstelsel.

In P135 werden tevens een rij van enkele paalkuilen met dezelfde diameter en vulling als die van de hierboven beschreven plattegrond aangetroffen. Ze verkeerden echter in een slechte staat vandaar dat men de sleuf niet heeft uitgebreid. Mogelijk behoren ze tot een gebouwplattegrond.

P138 bevat een deel van een 0,5 m brede kringgreppel met een binnenruimte van ongeveer 6,5 m.

In P140 t/m P142 werden behalve de restanten van het inkuilen geen archeologische grondsporen aangetroffen.

2.3.13 Perceel 3236 (Meijer)

Op dit perceel wat eveneens deel uitmaakte van Azinks kamp werden P143 t/m P147 aangelegd.

In het westelijke deel van P143 werd een noord-zuid georiënteerde greppel aangetroffen die in de 17de/18de eeuw kon worden gedateerd⁴³. Deze greppel werd eveneens in P144 en P145 aangetroffen. In het oostelijke deel van de sleuf kwamen

⁴³ Faience fragmenten uit deze periode werden in de greppel aangetroffen.

meerdere grondsporen tevoorschijn, waaronder een acht meter brede oost-west georiënteerde sloot. Uit de sloot (grijsbruin zand met baksteenfragmenten) werd een halsfragment van een steengoedkan geborgen.⁴⁴ De sloot werd aan weerszijden geflankeerd door paalkuilen met een doorsnede van 0,3 m en een vulling van bruingrijs zand. In P144 werd in het westelijke deel een mogelijk 4-palige spieker uit de Bronstijd/IJzertijd aangetroffen. De paalkuilen zijn 0,3 m in doorsnede en liggen tussen de 1,5 en 1,75 m van elkaar verwijderd. In het oostelijke deel van de sleuf kwam een cluster mogelijke paalkuilen (grijsbruin zand) met een doorsnede van ongeveer één meter tevoorschijn. Op basis van geborgen steengoedfragmenten werden de paalkuilen in de Late Middeleeuwen gedateerd. De indruk bestaat dat hier mogelijk een Laat-Middeleeuwse huisplaats is gesitueerd. Tussen de Middeleeuwse sporen lagen tevens enkele sporen uit de prehistorie.

In P145 werd in het westelijke deel van de sleuf een kuil met een doorsnede van twee meter aangetroffen. De kuil bevatte relatief veel aardewerkfragmenten uit de prehistorie. In het oostelijke deel van de sleuf op dezelfde hoogte als de hierboven beschreven grondsporen werd wederom een cluster grondsporen aangetroffen. Het gaat waarschijnlijk om paalkuilen uit de prehistorie getuige het geborgen aardewerk.

P146 kenmerkt zich door een één meter brede oost-west georiënteerde greppel die over een afstand van ongeveer 100 m kon worden vervolgd. De greppel kon in de 17de eeuw worden gedateerd getuige het geborgen vondstmateriaal dat bestond uit een duit en meerdere musketkogels.⁴⁵

In P147 werden geen noemenswaardige grondsporen aangetroffen.

2.3.14 Perceel 3488 (Tuitert)

Op dit perceel dat in het noordoosten grenst aan de dekzandrug van de Olthof

⁴⁴ Mogelijk een s2-kan-10 zie: Clevis en Thijssen, 1989, 3-48.

⁴⁵ Een Gelderse duit uit 1681.

werden P148 t/m 156 aangelegd. Het perceel kenmerkt zich door hoogteverschillen. De proefsleuven werden niet alleen op de hoge maar ook in de lage gelegen delen van het perceel aangelegd.

Proefsleuf 148 en 149 werden gekenmerkt door recente noord-zuid georiënteerde greppels.

In P150 werd een bijna vijf meter brede oost-west georiënteerde sloot aangetroffen die vondstmateriaal uit de 17de eeuw bevatte.⁴⁶ De sloot kon over een afstand van bijna 50 m worden getraceerd. Of de sloot als begrenzing van de boerderij de Olthof heeft gefunctioneerd kon niet worden aangetoond.

In P151 werden twee noord-zuid georiënteerde sloten met vondstmateriaal uit de tweede wereldoorlog, in de vorm van patroonhulzen, aangetroffen.

In P152 t/m P156 werden geen noemenswaardige sporen aangetroffen.

2.3.15 Perceel 3489 (Olthof)

P160 t/m 162 werden op dit perceel rondom de Boerderij de Olthof aangelegd, met het doel de sloot die de boerderij en het erf mogelijk heeft begrensd op te sporen.

In P160 werden twee kuilen aangetroffen waarvan de één baksteen- en de andere fragmenten van kogelpotaardewerk bevatte. Op een afstand van enkele meters kwam een derde kuil met een doorsnede van ruim twee meter en een vulling van witlichtgrijs zand tevoorschijn. Het zou hier om een waterput kunnen gaan die misschien bij de voorganger van de huidige boerderij de Olthof hoorde. Het geborgen vondstmateriaal bestond onder andere uit een bodemfragment van een steengoed 2 kan die in de 15de/16de eeuw dateert.

P161 bevatte alleen recente sporen. In P162 kwamen twee kuilen tevoorschijn die waarschijnlijk uit de Late/Post - Middeleeuwen dateren.

⁴⁶ Enkele duiten (o.a. Zwolle 1639), ijzeren gereedschap, een hoefijzer en twee knopen konden worden geborgen.

3 Conclusies en aanbevelingen

3.1 Conclusie en aanbeveling perceel 2342 (Van Schooten)

Op dit perceel is sprake van enkele grondsporen uit waarschijnlijk Bronstijd/IJzertijd. In de sporen was geen structuur te herkennen. Opvallend was de oost-west georiënteerde greppel die door enkele paalkuilen werd geflankeerd mede door het feit dat in P37 een gelijke greppel werd aangetroffen. Opmerkelijk waren de ploegkrassen van een eergetouw. Deze delen aan de rand van het beekdal werden in de IJzertijd gebruikt als akkerland. Dit laatste aspect levert interessante informatie op over het landschapsgebruik en indeling in de IJzertijd. Tezamen met de nog niet getraceerde huisplaats uit die periode wordt een redelijk compleet kunnen worden verkregen. Het perceel bevat te weinig archeologische aanwijzingen dat er sprake zou zijn van een terrein dat in de IJzertijd werd bewoond. Aanbevolen wordt om voor dit gebied de bouw archeologisch te begeleiden.

3.2 Conclusie en aanbeveling perceel 2686, 139 en 2821 (Tuitert)

Uitermate interessante ontdekking in de vorm van een perfect ronde sloot uit het begin van de 13de eeuw. Deze archeologische restanten behoren uit een vrij onbekende periode. Helaas bevindt de vindplaats zich in een slechte conditie. Van de sloot resteert nog slechts 0,5 m en het binnenterrein bevat geen gebouwsporen meer. In de sloot zelf werd sporadisch vondstmateriaal aangetroffen. De hoop op meer vondsten is nauwelijks aanwezig. Daarentegen biedt het omliggende terrein wel perspectieven. De vindplaats zelf biedt weinig mogelijkheden voor meer archeologisch onderzoek. De directe omgeving zou interessante landschappelijke informatie kunnen opleveren. De oude beekloop van de Dortherbeek zou uitvoeriger in kaart kunnen worden gebracht. Daarmee kan de ligging van de 13de - eeuwse structuur ten

opzichte van de Dortherbeek duidelijker worden.

3.3 Conclusie en aanbeveling perceel 3291 en 3292 (Tuitert)

De bewoningssporen uit de Late Middeleeuwen die in P65 werden aangetroffen kunnen direct in verband worden gebracht met de huidige boerderij de Olthof als zijnde restanten van een ouder erf. De natuurlijke sporen uit P64 kunnen ondersteunende informatie opleveren voor de interpretatie van antropogene sporen. Een mogelijke verbinding tussen een gegraven watergang gelegen op de hoge dekzandrug en de natuurlijke oude beekloop in het lager gelegen beekdal is in dit stadium nog niet vastgesteld. De interactie tussen hoger, lager gelegen delen en water in een landschap en hoe de mens deze elementen heeft veranderd en gebruikt is een van de vragen die gesteld kan worden bij een vervolgonderzoek. De plek van P64 hoeft niet verder te worden onderzocht. Het gebied rondom de boerderij de Olthof behoort tot het nederzettingsterrein van een boerenerf dat sedert de 12de eeuw bestaat.⁴⁷ Hoeveel verschillende fasen zich precies op deze plek bevinden is onduidelijk. Zeker is in ieder geval dat in een straal van 100 m rondom de huidige Olthof allerlei bewoningssporen uit de periode 1100 tot en met heden werden aangetroffen. Geconcludeerd mag worden dat deze plek uniek is en indien nodig geheel zal moeten worden opgegraven.

3.4 Conclusie en aanbeveling perceel 2688 (Dijkman)

Dit deel van het perceel leverde geen archeologische gegevens op. Op dit deel van het perceel (afb.4) grenzend aan de Olthoflaan hoeft geen verder archeologisch onderzoek plaats te vinden.

⁴⁷ Appels et al, 2000, 11.

3.5 Conclusie en aanbeveling perceel 2328 en 2120 (Kamperman)

De twee aangetroffen vindplaatsen uit de Bronstijd/IJzertijd zijn in het kader van de AAO gedeeltelijk opgegraven.

Het ging hierbij om kleine arealen met restanten van voorraad- afval en paalkuilen in één geval om een begrenzende sloot.

Aanbevolen wordt om dit terrein bouwbegeleidend te onderzoeken. De aanwezigheid van één of meerdere huisplaats(en) uit de Bronstijd en/of IJzertijd op dit terrein is reëel.

3.6 Conclusie en aanbeveling perceel 134 en 1397 (Kamperman)

Omdat in het verleden men hier heeft ontgrond waren de archeologische resultaten op deze percelen waren minimaal.

Deze percelen hoeven niet verder te worden onderzocht op archeologische overblijfselen.

3.7 Conclusie en aanbeveling perceel 1119 (Kloosterboer)

De complete huisplattegrond, met nog enkele binnenmuren in situ, van het 17de/18de eeuwse Huis Azink werd op dit perceel aangetroffen.

Gegevens over de tuin en bijgebouwen zijn echter niet aan het licht gekomen. Tijdens de AAO werd de vindplaats dusdanig onderzocht dat een vervolgonderzoek in de vorm van een opgraving niet noodzakelijk is. Toch zou een bouwbegeleidend onderzoek, waarbij waarnemingen met betrekking tot de tuin en bijgebouwen kunnen worden gedaan, aan te bevelen zijn.

3.8 Conclusie en aanbeveling perceel 2688 (Dijkman)

Op het hogere deel van de dekzandrug werden meerdere clusters grond -sporen uit de Bronstijd/IJzertijd aangetroffen. Het gaat hierbij met name om een ongeveer 20 m brede strook die in gebruik is geweest. De flanken van de dekzandrug

vertoonden weinig tot geen sporen. De mogelijkheid van het voorkomen van vuursteensites uit het Mesolithicum is aannemelijk. Met opzet werd besloten om een deel van de dekzandrug niet door middel van proefsleuven te onderzoeken daar dit de mogelijk aanwezige grondsporen en vuursteensites teveel zou aantasten en een deel van de informatiewaarde verloren zou zijn gegaan.

De dekzandrug zal over de hele lengte op het hoogste deel, ongeveer 20 m breed, archeologisch moeten worden onderzocht.

3.9 Conclusie en aanbeveling perceel 3521 (Wiltink)

Op dit perceel werden alleen in de noordoostelijke hoek enige archeologische resten aangetroffen. Doordat de gesteldheid van het enige spoor dermate slecht was en het ontbrak aan duidelijk vondstmateriaal kon er niets over de interpretatie van dit spoor worden vermeld. De rest van het perceel leverden geen antropogene sporen op.

Aanbevolen wordt om het noordoostelijke deel dat het enige archeologische spoor bevat bouwbegeleidend te onderzoeken.

3.10 Conclusie en aanbeveling perceel 1350 (St.IJssellandschap)

Vrij snel kon bij dit perceel worden vastgesteld dat in het verleden deze plek gedeeltelijk werd ontgrond. De archeologische sporen die vooral in P97 werden aangetroffen verkeerden door de aantasting van bioturbatie in een slechte staat. Daarom werd besloten om de sporen te couperen en af te werken. Vanaf P99 tot en met P116, met uitzondering van P117 werden geen archeologische resten aangetroffen waarschijnlijk als gevolg van de hierboven reeds vermelde reden. Het deel van het perceel dat archeologisch interessant was werd tijdens de AAO opgegraven. Daarom is het niet noodzakelijk dat het perceel aan een vervolgonderzoek wordt onderworpen.

3.11 Conclusie en aanbeveling perceel 3538, 3539 en 3540 (Meijer)

De percelen 3538 en 3539 werden gekenmerkt door een relatief grote hoeveelheid oost-west georiënteerde greppels. Of deze greppels deel uit maken van een stelsel werd tijdens de AAO niet duidelijk. Het dateren van de greppels is problematisch, maar een toewijzing in de prehistorie mag niet worden uitgesloten. In ogeschouw genomen dat op het belendende perceel (2328 en 2120) twee vindplaatsen uit de prehistorie werden aangetroffen, kunnen de greppels misschien hiermee in verband worden gebracht.

Op perceel 3540 werd in het noordoostelijke deel onder andere een huisplaats uit vermoedelijk de 11de/12de eeuw ontdekt. De mogelijkheid van meerdere huisplaatsen uit jongere perioden (1350-1540) die door een stelsel van sloten werden omringd is enigszins aangetoond, maar zal in een vervolgonderzoek volledig moeten worden bekeken.

Aanbevolen wordt om de percelen 3538 en 3539 bouwbegeleidend te onderzoeken. De Middeleeuwse vindplaats op perceel 3540 is bijzonder onder andere vanwege de meerdere bewoningsfasen en de landschappelijke context.

3.12 Conclusie en aanbeveling perceel 3236 (Meijer)

Dit perceel werd gekenmerkt door de bewoningsresten uit zowel de prehistorie als de Late Middeleeuwen. Uit het vooronderzoek bleek dat deze resten over het hele perceel verspreid liggen met een concentratie in de noordoostelijke hoek. De mogelijkheid van een huisplaats uit de Late Middeleeuwen mag niet worden uitgesloten. Deze huisplaats zou mogelijk ook historisch nog te traceren zijn als erf Azink dat in ieder geval al vanaf het midden van de 15de eeuw bekend is. Voor de noordoostelijke hoek van het perceel zal een archeologisch

vervolgonderzoek zinvol zijn. En met name in het deel waar de Middeleeuwse huisplaats wordt vermoed.

3.13 Conclusie en aanbeveling perceel 3488 (Tuitert)

De resultaten van dit perceel zijn minimaal en hebben weinig archeologische informatie opgeleverd.

Alleen de sloot die vermoedelijk deel uitmaakt van de erfbegrenzing van de Olthof.

Het perceel behoeft geen verdergaand archeologisch onderzoek.

3.14 Conclusie en aanbeveling perceel 3489 (Gem. Deventer)

De korte proefsleuven die werden aangelegd om inzicht te krijgen in een begrenzing van het erf de Olthof leverden niet het beoogde resultaat.

Zoals al eerder werd betoogd (par. 4.3) komt het gebied rondom de Olthof voor archeologisch vervolgonderzoek in aanmerking.

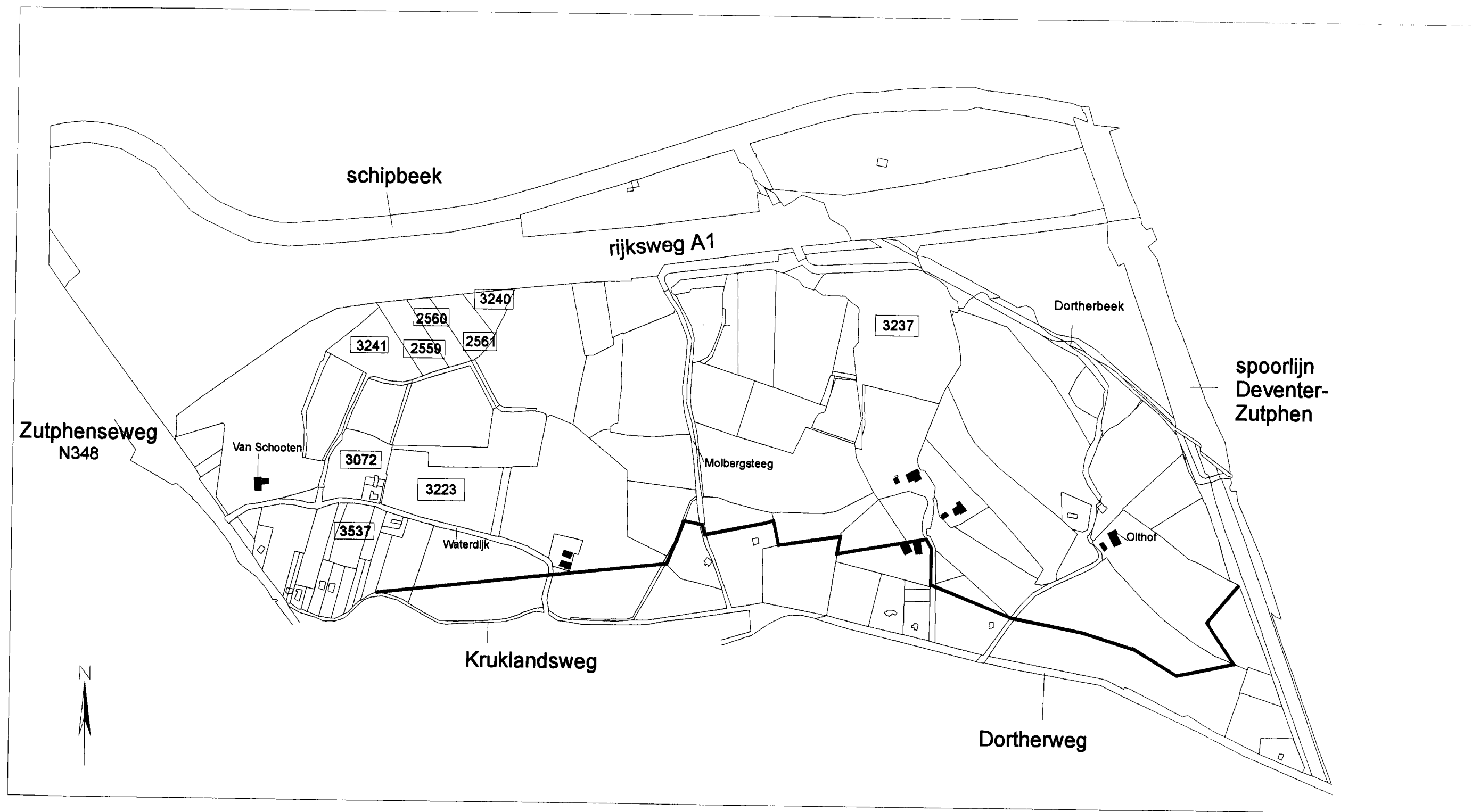
3.15 Niet onderzochte percelen

Tijdens de derde fase van het archeologisch vooronderzoek kon voor een aantal percelen, met een hoge archeologische verwachting, geen toestemming van de pachter/eigenaar worden verkregen om ze te onderzoeken. Het gaat hierbij om de volgende percelen:

- a). Perceel 3240, 2559, 2560, 2561 en 3240 die samen bekend stonden als het akkercomplex de Eekhorst.
- b). Perceel 3072 en 3537
- c). Perceel 3223
- d). Perceel 3237

Voor de ligging van deze terreinen wordt naar afbeelding 18 verwezen.

Aanbevolen wordt om deze percelen, indien dit nodig blijkt, in een later stadium alsnog archeologisch te onderzoeken.

Afb. 18. Kadastrale kaart met de nog te onderzoeken percelen.

schaal 1:2500

4 Bouwhistorisch onderzoek

4.1 Inleiding

In het kader van de MER-rapportage werd in Epse-Noord een aantal boerderijen bouwhistorisch onderzocht. Onderstaand verslag bevat in eerste instantie de resultaten die konden worden ontleend aan de boerderijgebouwen zelf. Uitputtend archief- en literatuuronderzoek heeft niet plaatsgevonden. Wel is gebruik gemaakt van de historische gegevens die door dhr. T. Kloosterboer bereidwillig ter beschikking werden gesteld. Deze gegevens werden aangevuld met enkele feiten die het historische onderzoek, uitgevoerd door dhr. N. Kuik, heeft opgeleverd.

4.2 Van Schooten, Waterdijk 1

4.2.1 Historische gegevens

In de voorgevel bevindt zich een gevelsteen met daarop de volgende tekst:

G.J.W. A.J.zn
W.C. K.B.
7-5-1894

De steen heeft betrekking op het huwelijk van Gerrit Jan Wiltink en Willemina Christina Kloosterboer, die op die datum in Bathmen trouwden. De boerderij is toen nieuw gebouwd.

4.2.2 Ligging

Het complex bestaat uit twee historische gebouwen, de eigenlijke boerderij en een schuur daarnaast, gelegen aan de Waterdijk vlak bij de hoek met de Deventerweg. De gebouwen liggen aan de noordzijde van de Waterdijk en zijn grofweg noord-zuid georiënteerd. De boerderij is van de twee gebouwen het westelijke. De schuur is wat omvang en opzet betreft vrijwel een kopie van het bedrijfsgedeelte van de boerderij en de achtergevels liggen in elkaars verlengde. Van de voorzijde gezien ligt de schuur dus duidelijk terug ten opzichte van de

boerderij. Momenteel zijn de beide bouwdelen aan de voorzijde met elkaar verbonden wat waarschijnlijk niet historisch is.

4.2.3 Korte beschrijving van de gebouwen

4.2.3.1 De boerderij - de ruimtelijke opzet

De boerderij bestaat uit een woonhuis aan de zuidzijde en een aansluitend bedrijfsdeel. Beide bouwdelen vormen één geheel, toch is het woonhuis architectonisch als een zelfstandig gebouw ontworpen. Het bestaat uit een hoge begane grond en een kap met borstwering in de vorm van een omlopend schilddak met een vlak middendeel. De kap is gedekt met grijze oud-Hollandse pannen, het vlakke deel waarschijnlijk met zink. Het aansluitende bedrijfsdeel is traditioneel driebeukig van opzet met lage zijgevels, ankerbalkgebinten en een centrale deel met stallen in de kubbingen. Boven deel en stallen is een hooizolder. Het is gedekt met golfplaten. Het woonhuis wordt door een lange gang van zuid naar noord in twee min of meer gelijk delen verdeeld met links en rechts aan weerszijden van de gang drie vertrekken. Rechts van voor naar achter de woonkamer met daaronder een kelder, de eetkamer en de keuken. Boven de keuken is een opkamer aanwezig. Links de 'nette kamer' met daarachter een vertrek dat ooit als zelfstandige woonruimte in gebruik was met (daarachter) een eigen toegang in de westgevel. Momenteel is het vertrek als slaapkamer in gebruik. Op zolder is een slaapkamertje afgetimmerd met een raam boven de deur in de voorgevel. Wat de functie van de rest van de zolder is geweest is onduidelijk. De kap is geheel beschoten, zodat een relatie met het woonhuis voor de hand ligt, maar is verder geheel onafgewerkt. De zolder boven het woonhuis staat ook niet in open verbinding met de hooizolder boven de deel. Het bedrijfsdeel wordt door drie grenenhouten ankerbalkgebinten in vier vakken verdeeld, waarvan het meest zuidelijke een slag kleiner is dan de andere drie. De gebinten hebben gehakte

telmerken, die duidelijk maken dat alle onderdelen van de draagconstructie nog op hun plaats staan. De telmerken zijn niet geïnventariseerd, aangezien de gehele boerderij in 1894 nieuw werd gebouwd en de telmerken niets aan de bouwgeschiedenis zouden toevoegen. De kap van het bedrijfsdeel heeft aan de achterzijde een wolfseind. Het bedrijfsdeel is nog als stal in gebruik.

4.2.3.2 De boerderij - de gevels

Alle gevels van boerderij en schuur zijn uitgevoerd in schoon metselwerk, aan de onderzijde begrensd door een gecementeerde plint. Het woonhuis heeft aan de bovenzijde door een eenvoudig hoofdstel bestaande uit een fries in de vorm van een gepleisterde baan met daarin een zestal attiekvensters, twee per gevel in voor- en zijgevels. De kroonlijst wordt gevormd door een simpele bakgoot. De voorgevel heeft een driedeling met een risalerende middenpartij die boven de goot uitsteekt en op zolderniveau de vorm heeft van een dakkapel, waarin het venster van het zolderkamertje. Links en rechts de vensters van de hoekkamers, uitgevoerd als zeslichts schuifvensters met buitenluiken. De beide zijgevels hebben aan de zuidzijde ook elk twee schuifvensters die gelijk zijn aan die in de voorgevel. In de westgevel zit links de buitendeur van de voormalige zelfstandige woonruimte, gekoppeld aan een venster. Venster en deur hebben elk een bovenlicht.

Het deel van de oostgevel ter hoogte van de keuken en opkamer heeft een deur en vierlichts schuifvenster in de keuken en een draairaam in de opkamer.

De zijgevels van de stallen hebben betonnen stalvensters, de achtergevel bestaat uit de baander in het midden en twee mestdeurtjes ter hoogte van de stallen. De baander worden geflankeerd door twee vensters, die elk bestaan uit twee gekoppelde rondboogvenstertjes in neo-romaanse stijl.

4.2.3.3 De boerderij - het interieur

De indeling van de boerderij dateert in grote lijnen nog uit de bouwtijd. In het interieur zijn nog verschillende onderdelen uit die tijd bewaard gebleven zoals de rijke

plavuizenvloer in de gang en de zwartmarmere schouw in de westelijke hoekkamer. Waarschijnlijk zijn de meeste binnendeuren nog origineel, zij het dat de panelen door later aangebrachte hardboardplaten aan het zicht zijn onttrokken. In de eetkamer bevindt zich een aardig schouwtje uit de jaren '30 van de vorige eeuw. In hetzelfde vertrek is nog een tegeltableau met paarse handgeschilderde tegels bewaard gebleven. De tegels zijn ouder dan de boerderij en ze komen dan ook van elders. Ook het bedrijfsdeel bleef in grote lijnen gaaf bewaard.

4.2.3.4 De schuur

Zoals gezegd is de schuur vrijwel een kopie van het bedrijfsdeel van de boerderij, Momenteel is hij niet meer als stalruimte in gebruik. Aan de zuidzijde zij schuur en bedrijfsdeel met elkaar verbonden en hier bevinden zich ook wat ruimten op de scheiding van beide bouwdelen, zoals een spoelkeuken. De schuur heeft nog een rieten kap.

4.2.4 Bouwgeschiedenis

Zowel de boerderij in zijn huidige omvang als de schuur dateren uit de bouwtijd, zij het dat beide bouwdelen oorspronkelijk niet met elkaar verbonden zullen zijn geweest. Het uiterlijk van beide gebouwen werd alleen op onderdelen gewijzigd. Zo is de ingangspartij in de westgevel met zekerheid een latere toevoeging, en de deur en vensters van de keuken en opkamer waarschijnlijk ook. Alle stalvensters, uitgevoerd met betonnen prefab kozijnen zijn later. De schuur werd nog het meest ingrijpend verbouwd. De kap werd aan de zuidzijde om onbekende redenen verhoogd, de staldeuren werden hier verwijderd, waarbij de huidige vensters en deur werden aangebracht. Deze verbouwingen zullen ook gevolgen hebben gehad voor het interieur van zowel boerderij als schuur, al is dit niet altijd even goed afleesbaar. In ieder geval de gang werd later aan de deelszijde met enige meters ingekort. De muur kreeg toen een aardige sjabloonschildering. Door het verbinden van de boerderij met

de schuur ontstond de ruimte voor het aanbrengen van onder andere de spoelkeuken. Gezien de nog bewaart gebleven balklaag lijkt dit toch al in de vroege 20ste eeuw te zijn gebeurd. In de jaren '30 werd het schouwtje in de eetkamer gebouwd en de buitendeur in de keuken dateert uit dezelfde periode. De moderne keuken is uiteraard recent, evenals veel aftimmeringen en verlaagde plafonds van het woonhuis.

4.2.5 Waardestelling

Waterdijk 1 is een boerderij die in 1894 nieuw werd gebouwd en waarvan sindsdien veel bewaard bleef. De architectuur van met name het woonhuis is nog gaaf en de later toegevoegde deuren en vensters doen zeker geen afbreuk aan het oorspronkelijke concept. Ook de achtergevels van boerderij en schuur bevinden zich nog vrijwel in oorspronkelijke staat. Alleen de zuidgevel van de schuur werd in later tijd verminkt en de betonnen stalvensters dragen ook niet bij aan het historische beeld van de boerderij. In het interieur van het woonhuis werd later veel aan het zicht onttrokken maar waarschijnlijk zijn achter pleister, hardboard en verlaagde plafonds nog veel oorspronkelijke elementen aanwezig. Waterdijk 1 is een boerderij die representatief is voor de architectuur van de late 19de eeuw en zeker beeldbepalend voor het gebied Epse Noord gezien vanaf de Deventerweg en derhalve zeker behoudenswaardig. De wetenschappelijke waarde en zeldzaamheidswaarde van de gebouwen is gering.

4.3 De Olthof, Olthoflaan 10-12

4.3.1 Historische gegevens

In de boerderij (afb. 17) is een tweetal gevelstenen aangebracht; in de voorgevel net boven de plint is een hardstenen gevelsteen ingemetseld waarvan de tekst niet meer leesbaar is, in de sluitsteen van de gemetselde boog boven de baander in de achtergevel staat:

DJ KB
HH NH
1872

Deze steen verwijst naar de toenmalige eigenaren Derk Jan Kloosterboer en Hermina Hendrika Nieuwenhuis, die in 1863 gehuwd zijn en die tot het overlijden van Derk Jan in 1887 op de Olthof gewoond hebben. Derk Jan stamt in directe lijn van de familie Olthof die de boerderij al sinds het begin van de achttiende eeuw bewoonde. De oudste vermelding van de boerderij De Olthof dateert overigens al uit 1494. Het metselwerk waar de steen in aangebracht is vormt onderdeel van de verlenging van het bedrijfsgedeelte die kennelijk in 1872 is uitgevoerd.

Uit het bouwdoosje van de gemeente Gorssel - waar tot voor kort Epse-Noord toe behoorde - dat is ondergebracht bij de gemeente Deventer, is een bouwaanvraag uit 1948 gelicht die betrekking heeft op de splitsing van het woongedeelte van de boerderij. Deze verbouwing wordt beschreven in de paragraaf 4.2.3.1

Afb. 17: de Olthof.

4.3.2 Ligging

Het complex ligt aan het eind van de doodlopende Olthoflaan en bestaat uit een boerderij met dubbele woning onder één dak, met aan de zuidoostzijde een vrijstaande schuur. Aan de zuidzijde van de inrit staan op het erf een tweetal samengevoegde open wagenloodsen. Het boerderijgebouw zelf is noordwest-zuidwest georiënteerd met het woongedeelte aan de noordwestzijde. De gebouwen liggen op een dekzandrug in het landschap, mogelijk aan een oude bedding van de Dortherbeek. Op het erf staat een fraaie volwassen Lindeboom.

4.3.3 Korte beschrijving van de gebouwen

4.3.3.1 De boerderij - de indeling

Het gebouw heeft een L-vormige plattegrond, het woongedeelte is naar de noord-oostzijde breder dan het stalgedeelte, een boerderijtype dat in Nederland bekend staat als 'krukhuis'. Het woongedeelte bestaat uit twee zelfstandige woningen met slaapvertrekken op de verdieping. Het bedrijfsgedeelte - dat nog geheel als zodanig ingericht is - bestaat uit een brede middenlangsdeel met aan weerszijden stallen in de kubbingen en daarboven afgetimmerde hilden. Momenteel is er plaats voor ongeveer 30 stuks melkvee. Het geheel is overkapt door een rieten dak. Zowel binnen- als buitenmuren zijn op de begane grond in baksteen uitgevoerd. Van het rechter woonhuis, dat een directe verbinding heeft met het bedrijfsdeel zijn een deel van de keuken, een toilet en een spoelhok in het stalgedeelte onder de hilde gebouwd. Van het linker woonhuis is ter plaatse van de voormalige toegang tot de deel een moderne badkamer in het bedrijfsgedeelte uitgespaard. De indeling van deze woning is in 1948 geheel 'gerestyled', zowel de constructie, detaillering als decoratie dateren uit die tijd. De woonhuizen zijn afzonderlijk onderkelderd; boven de ondiepe kelder die is voorzien van een gemetseld troggewelf is in de linker woning een opkamertje ontstaan. De kelder van de linker woning heeft een houten balklaag als zoldering. Het metselwerk van de fundering van de voorgevel is in de hoek van deze kelder opgetrokken met een 10-lagenmaat van 82 cm.

4.3.3.2 De boerderij - de constructie

De draagstructuur van het huis wordt gevormd door zeven vanaf de voorgevel van het woongedeelte genummerde ankerbalkgebinten waarvan er twee in het woon- en vijf in het bedrijfsgedeelte staan. Van de gebinten één en twee zijn de stijlen afgezaagd en nemen de gangmuur en de scheidingsmuur tussen de woningen de dragende functie over. De nummering maakt duidelijk dat zes gebinten bij de

oorspronkelijke opzet horen en dat het zevende bij de eerder genoemde verlenging van het bedrijfsgedeelte werd toegevoegd. Alle onderdelen zijn van eikenhout en alle telmerken zijn gehakt, behalve die van gebint vier aan de noord-oostzijde. Op de ankerbalk en het korbeel van dit gebint is aan de noord-oostzijde het nummer met een gesneden merk aangebracht, terwijl de bijbehorende merken van de windschoren en de nummers aan de zuid-westzijde gehakt zijn uitgevoerd. De oorspronkelijke gebinten zijn zelfstandig genummerd waarbij onderscheid tussen links en rechts gemaakt is door streep-, rond- en maanvormige merken te hakken. De windschoren zijn met de gebinten mee genummerd en hiervoor is ter hoogte van de verbinding met de stijlen een extra merk geplaatst. De windschoren zijn zowel in de stijl als de gebintplaten gepend. De uitbreiding van het bedrijfsdeel is gerealiseerd door de gebintplaten te verlengen vanaf de oplegging met de verwijderde dwarsplaat en een extra ongenummerd, gebint aan de bestaande reeks gebinten toe te voegen. De plaats waar voor de verlenging de baander van de boerderij waren, verraad zich nog door de bouwsporen in de ankerbalk van het zesde gebint. Hier zijn nog de pengaten zichtbaar van de kozijnstijlen en de losse middenstijl, de 'stiepel' van deze deuren. De huidige baander zijn terugliggend in de eindgevel aangebracht. In de rechterdeur is een klinket opgenomen. De daksporen van de kap zijn van eikenhout en hebben een met de hand gezaagde vierkante doorsnede. De haanhouten zijn met een lipverbinding, die met spijkers gezekerd is, aan de sporen verbonden.

Vanuit de hilde is boven de rechter woning nog een klein deel van de balklaag met vloerdelen zichtbaar die bij de oorspronkelijke opzet hoort. Deze vloer is aangebracht over de ankerbalk en voorzien van rode verf die het toenmalige woongedeelte markeert. Dit woongedeelte was ongeveer 25 cm korter dan nu het geval is. De huidige slaapvertrekken zijn recent op vulhout vrij in de ruimte boven deze balklaag getimmerd. Hierdoor

worden grote delen van de constructie van de woningen aan het oog onttrokken.

4.3.3.3 De boerderij - de achtergevel

In de achtergevel is aan weerszijde van de baander een opgeklampte deur naar de stallen aangebracht. De profilering aan de binnenzijde van de klampen van de baander is opvallend. Twee gietijzeren boogvenstertjes zorgen voor wat daglicht op de deel. De aansluiting van het metselwerk op het dakvlak is met vlechtingen gerealiseerd. Het homogene metselwerk van de achtergevel sluit in beide zijgevels met bloktanden aan op ouder metselwerk. De plaats hiervan correspondeert met die van de constructieve verlenging van de gebintplaten.

4.3.3.4 De boerderij - de zijgevels

De dakvoet van de rechter zijgevel is vanaf de voorgevel tot aan het stalgedeelte verhoogd en daarbij grotendeels vervangen. Het metselwerk van de verlenging is voorzien van een gietijzeren stalraampje. Het metselwerk hiervan sluit met bloktanden aan op het oudere metselwerk van de deel. De dakvoet is ter plaatse van het opkamertje met machinaal vervaardigde bakstenen hersteld. Voor het uitmesten van de stallen zijn een tweetal opgeklampte deuren en een mestluis (in het opgehoogde deel achter de keuken) aangebracht. Ter hoogte van de keuken bevindt zich naast een enkelvoudig venster met roedeverdeling ook een samengesteld kozijn met daarin een venster met roedeverdeling en een opgeklampte deur. Boven deze kozijnen is aan de hand van nog aanwezige plafondafwerking te zien dat de zijgevel gefaseerd verhoogd is; de verhoging ter plekke van de keuken vond eerder plaats dan ter hoogte van de opkamer. Op de tekening van 1948 is te zien dat achter de huidige keuken een bergruimte uitgebouwd was. Deze uitbouw is in de tweede helft van de vorige eeuw weer verwijderd; de herstelling in het rieten dak is nog goed zichtbaar. De linker zijgevel is in het stalgedeelte naast een aantal recente stalvensters voorzien van een viertal mestdeurtjes. De

zijgevel van het woongedeelte is even hoog als de voorgevel. In het dakschild is een dakkapel opgenomen. Op de begane grond domineert een erker uit 1948 met roedeverdeling het gevelbeeld. In deze erker zijn houten kozijnstijlen secundair verwerkt. Hiernaast bevindt zich de toegangsdeur met bovenlicht tot de keuken van de linkerwoning.

4.3.3.5 De boerderij - de voorgevel

De voorgevel is in de linkerwoning van links naar rechts voorzien van een zesruits schuifvenster en een opgeklampte deur met bovenlicht die beiden uitkomen in de woonkamer en vervolgens in de rechterwoning van twee zesruits schuifvensters; een opgeklampte voordeur met bovenlicht die toegang geeft tot de centrale gang en tenslotte een vierruits schuifvenster van de opkamer met daaronder een kelderlicht. Alle openingen hebben strekken en alle vensters zijn voorzien van luiken. In het fries onder de dakvoet zijn een drietal vensters opgenomen. In het metselwerk zijn vier verschillende fasen te herkennen waarvan de onderlinge chronologie niet geheel duidelijk is. Allereerst is er in de rechter bovenhoek metselwerk met machinaal vervaardigde stenen uitgevoerd met een 10-lagenmaat van 63 cm. Dit metselwerk loopt om de hoek door en betreft waarschijnlijk een ingrijpende herstelling onder de dakvoet. Als tweede is er het metselwerk rechts van de rechtse voordeur met een 10-lagenmaat van 57 cm. Mogelijk houdt dit verband met de (ver)bouwing van het keldergewelf en de daarboven gelegen opkamer. Als derde is er rondom de linkse voordeur in verband met het reguliere metselwerk van de voorgevel een zone met vervangen of aangeheeld metselwerk dat duidelijk verband houdt met het plaatsen van het kozijn van de toegangsdeur als vervanging van een venster op die plaats in 1948. Als laatste is er op alle andere delen het oorspronkelijke metselwerk van de gevel met een 10-lagenmaat van 53 cm.

4.3.3.6 De boerderij - het interieur

De beide woningen worden van elkaar gescheiden door een bakstenen muur met een gemetseld schoorsteenkanaal boven

de grote schouw in de woonkamer van de rechter woning. Voor 1948 was er zowel links als rechts van de schouw een deur naar hier achter gelegen slaapvertrekken. De achterwand van de stookplaats is afgewerkt met paarse tegels met handgeschilderde motieven uit de 19de eeuw. Aan weerszijden is in deze tegels een tableau met een perspectivische voorstelling van een vogel in een kooi. Als bewust 'zoekplaatje' of als fout bij het aanbrengen zijn twee onderhoeken links en rechts verwisseld. De geprofileerde boezembalk van de schouw is voor een deel gemaakt van gietijzer. Onder de recente gashaard is op de ijzeren haardplaats nog de plaats herkenbaar waar eens een ronde kachel stond. In de linker woning is het interieur uit 1948, na een integrale en vrij rigoureuze verbouwing, nog opvallend gaaf aanwezig.

4.3.3.7 De schuur

De schuur heeft een rechthoekige plattegrond en is voorzien van een aan beide zijden afgewolfd zadeldak dat gedekt is met riet. Alle gevels zijn opgetrokken in metselwerk. Aan zuidoostzijde is een dubbele inrijdeur aangebracht die geflankeerd wordt met ronde gietijzeren vensters. De zijgevel aan de noordoostzijde heeft drie mestluikjes en drie vrij recente vensters. De zuidwestgevel is blind. De noordwesthoek wordt in pandig opgevuld door een bakhuisje. Dit bakhuisje behoort tot de oorspronkelijke opzet van de schuur. In de gevel is hiervoor een venster met roede verdeling en een opgeklampte deur opgenomen. Binnen is onder de schoorsteenboezem naast de stookplaats voor een open vuur het ijzeren luik van een broodoven te vinden. De oven die in de naastgelegen ruimte gestaan moet hebben is bij een latere verbouwing verdwenen.

De constructie van de schuur bestaat rechts uit de vier oorspronkelijke stijlen van ankerbalkgebinten. De bijbehorende gebintplaat en windschoren zijn nog aanwezig. De ankerbalken en de linker stijlen zijn verwijderd en werden vervangen door een tweetal jukbenen en vier nieuwe liggers. De middelste liggers zijn als hangbalken opgehangen aan de

sporen. Alle onderdelen zijn van naaldhout.

Met deze oplossing ontstond waarschijnlijk ruimte voor de realisatie van een aantal hokken voor jongvee in combinatie met opstelruimte voor wagens en/of tractoren. Van de latere toevoegingen zijn de jukbenen en de windschoren zelfstandig genummerd met gehakte telmerken (halve maantjes). De oorspronkelijke constructie is ook genummerd met gehakte telmerken. De stijlen zijn individueel genummerd van 1 tot en met 4, de windschoren zijn doorlopend genummerd van 1 tot en met 7 (nummer 1 ontbreekt). De windschoren zijn zowel boven als onder gepend. In de oorspronkelijke stijlen (rechts) zijn de afgezaagde pennen van de steekrijen nog zichtbaar. De verbindingen van de steekrijen met de stijlen zijn individueel genummerd van 1 tot en met 6, het eerste en het laatste vak (= bakhuis) zijn niet voorzien geweest van deze regels die dienen als oplegging van de stalliggers en het bevestigen van de stalpaaltjes of reppels. De daksporen zijn van in de lengte doorgezaagd rondhout (naaldhout). Deze schuur zal op grond van de toegepaste houtsoort en de wijze van nummering uit het einde van de achttiende eeuw of de eerste helft van de negentiende eeuw dateren.

4.3.3.8 De wagenloods

De constructie van de twee wagenloodsen is opgebouwd uit voornamelijk sloophout en machinaal gezaagde balken en planken. Tussen het sloophout zijn enkele eikenhouten onderdelen van een hooiberg en steekrijen te herkennen.

4.3.4 Bouwgeschiedenis

De oorspronkelijke boerderij was zes gebinten diep. Hiervan zijn alle ankerbalkgebinten nog aanwezig, zij het dat de stijlen van de eerste gebinten, ter plaatse van de huidige woningen, werden afgezaagd. Aan de hand van de aangetroffen telmerken lijkt deze boerderij op zijn vroegst uit de zeventiende eeuw te dateren. Gezien de vrijheid waarmee bijvoorbeeld de windschoren genummerd zijn en de schijnbaar willekeurige toepassing van strepen, rondjes en halve

manen is een datering in de vroege achttiende eeuw niet uit te sluiten. De toepassing van gesneden telmerken op het vierde gebint is mogelijk te verklaren door de bemoeienissen van een timmerman die nog de archaische wijze van nummeren hanteerde. Vooralsnog lijkt een datering rond 1700 aannemelijk. De huidige voorgevel zal op grond van het metselwerk en de vorm van de vensters van omstreeks 1850 dateren. Tegelijkertijd, of kort daarvoor, is het woongedeelte aan één zijde uitgebreid zodat een krukhuis ontstond. De plaatsing van de stookplaats met monumentale schouw tegen een binnenscheidingswand is waarschijnlijk verklaarbaar vanuit de mogelijkheid om zo het gemeenschappelijke rookkanaal van twee zijden te benutten. Aangenomen mag worden dat het oorspronkelijke woongedeelte dezelfde breedte als het bedrijfs gedeelte gehad heeft. Al in de 19^e eeuw is in de oorspronkelijke rechter woning extra ruimte gecreëerd door het bouwen van een keuken gedeeltelijk in de stal, waarvoor de dakvoet plaatselijk opgehoogd werd. Later werd bij een verbouwing van de kelder en de opkamer de dakvoet over een grotere lengte opgehoogd. In 1872 werd het bedrijfs gedeelte verlengd met een extra gebint. In 1948 wordt tot splitsing van het woongedeelte overgegaan. Op de plaats van een tweetal slaapkamers werd een zelfstandige woning ingericht, met slaapvertrekken op de verdieping. Op de verbouwingstekening is zowel op de bestaande als op de nieuwe toestand de schouw niet goed weergegeven. Mogelijk kwamen bij de noodzakelijke sloopwerkzaamheden onbekende delen van de tegelwand tevoorschijn en besloot men deze te sparen. De realisatie van een gang achter de voordeur bleef ook achterwege; in de huidige situatie komt de voordeur rechtstreeks in de woonkamer uit. De verandering van twee bedsteden tot kasten was niet voor lange duur. Toen in de jaren '70 van de twintigste eeuw op de verdieping slaapkamers werden gebouwd moesten deze plaats maken voor de trap naar boven.

4.3.5 Waardestelling

Olthoflaan 10-12 is een redelijk oude boerderij waar tot zeer recent nog een melkveebedrijf uitgeoefend werd. Mede hierdoor is van de oorspronkelijke opzet constructief gezien veel bewaard gebleven en hebben latere verbouwingen en veranderingen de basisopzet niet structureel aangetast. De opdeling en aanpassing van het woongedeelte zijn weliswaar ingrijpend maar niet ten koste van het karakter van het geheel gegaan. De voorgevel heeft een grote monumentale uitstraling. Door de ligging van de boerderij met schuur op het erf aan het eind van de Olthoflaan levert het complex ook een belangrijke en waardevolle bijdrage aan de beleving van het landschap.

Het complex verdient op grond van bovenstaande zonder meer behouden te blijven. Belangrijke voorwaarde voor toekomstig behoud van het complex is het vinden van een passende gebruiksfunctie. Respect voor de ruimtelijke structuur van met name de bedrijfsruimten verdient daarbij zeker aanbeveling. Het gebouw verkeert bouwkundig in een zeer redelijke staat, bij het opstellen van een restauratie-/herstelplan is het aan te raden de bouwhistorische bevindingen hierin op te nemen.

Indien onverhoopt binnen de planvorming voor het gebied de gebouwen niet gespaard kunnen worden dient hieraan voorafgaand een volledige documentatie en bouwhistorische opname en ontleding plaats te vinden.

4.4 Oud Azink, Dortherweg 15

4.4.1 Historische gegevens

De oudste vermelding van de boerderij Oud Azink dateert uit 1494. In dat jaar komt de naam van de boerderij voor in het Deventer schattingregister.

In het systeem van dhr. T. Kloosterboer zijn verschillende fiches opgenomen die betrekking hebben op 'Azink' en die globaal de periode 1830 - 1910 beslaan. Daarbij is het vaak niet duidelijk op welk object of objecten de geregistreerde akte

betrekking heeft. Naast Oud Azink bestaat in het grootste deel van deze periode ook de boerderij Nieuw Azink en het 'Landhuis Azink'. Waarschijnlijk is het in de 19de eeuw zelfs zo dat de verschillende percelen en gebouwen in één hand zijn. Een akte uit 1848 vermeldt naast een 'Landgoed met Herenhuis' ook nadrukkelijk een bouwmanswoning. Het voert in het kader van dit onderzoek te ver deze bezitsrechtelijke kluwen te ontwarren.

In het bouwdoosje van de gemeente Gorssel zijn behoudens een plattegrond van de huidige situatie uit 1993 geen historische gegevens aanwezig.

4.4.2 Ligging

Het complex ligt aan het eind van een doodlopende zijweg van de Dortherweg en bestaat uit een boerderij met aan de oostzijde een aangebouwde schuur. Ten oosten hiervan is in 1993 een modern vrijstaand woonhuis gebouwd. Ten behoeve van de uitoefening van een akkerbouwbedrijf zijn op de noordzijde van het erf een tweetal moderne opslagloodsen gebouwd. Aan de zuidoostzijde van het erf staan de restanten van een hooiberg met enkele roede. De noord-zuid georiënteerde oude boerderij is al geruime tijd buiten gebruik en maakt een verwaarloosde indruk. De rietdekking van de boerderij verkeert in een zeer slechte staat waardoor op diverse plaatsen grote lekkages ontstaan zijn.

4.4.3 Korte beschrijving van de gebouwen

4.4.3.1 De indeling

De boerderij heeft een L-vormige plattegrond met het woongedeelte, met slaapvertrekken op de verdieping, aan de noordzijde. Het zadeldak is aan beide zijden afgewolfd. Het bedrijfs gedeelte bestaat uit een middenlangsdeel met aan weerszijden stallen in de kubbingen. De hierboven gelegen hilden zijn aan de oostzijde geheel afgetimmerd. De kap is geheel gedekt met riet. Alle buitenmuren en de meeste binnenmuren zijn in baksteen uitgevoerd; in het oostelijke deel van het woongedeelte zijn een aantal

binnenscheidingswanden van hout gemaakt. Dit oostelijke deel van de woning is onderkelderd. De trap naar de in de twintigste eeuw gerealiseerde slaapvertrekken is ter plaatse van een voormalige bedstede naast de schouw geplaatst.

De indeling van de woning maakt de indruk voor een groot deel in het derde kwart van de twintigste eeuw tot stand te zijn gekomen; balklagen en vrijwel al het muurwerk zijn aan het zicht onttrokken door diverse aftimmeringen in plaatmateriaal. Bij deze verbouwing(en) zal ook de huidige gang met voordeur in de schuur gemaakt zijn.

4.4.3.2 De constructie

De draagstructuur wordt gevormd door een viertal vanaf de achtergevel genummerde ankerbalkgebinten waarvan er één in het woon- (no. 4) en drie in het bedrijfs gedeelte staan. Van gebint no.4 is alleen de oostelijke stijl te zien, waarschijnlijk is de westelijke stijl afgezaagd en nemen de gang- en/of douchemuur de dragende functie over. van gebint no.1 is de westelijke stijl vervangen door een stalen pijp. Het telmerksysteem geeft een samenhangend beeld en laat zien dat de draagconstructie in één bouwcampagne tot stand kwam en op boven genoemde wijzigingen na nog compleet aanwezig is. Op gebint no. 1 zijn geen telmerken aangetroffen; dit houdt waarschijnlijk verband met enerzijds aantasting en verwerking en anderzijds met de toegankelijkheid ten tijde van het onderzoek. Alle onderdelen zijn van eikenhout en voorzien van gesneden telmerken (zie Bijlage I). Aan de oostzijde zijn de merken gebroken uitgevoerd. Alle aangetroffen nummers behoren tot hetzelfde systeem en staan in de goede volgorde. De windschoren die bij de ankerbalkgebinten horen zijn voorzien van merken die corresponderen met het desbetreffende gebint. Ook hier is onderscheid gemaakt tussen links en rechts door de merken aan de oostzijde gebroken uit te voeren. De daksporen zijn van eikenhout en hebben een met de hand gezaagde onregelmatige doorsnede. De verbinding

met de haanhouten is uitgevoerd als lipverbinding die gezekeerd is met een toognagel en twee spijkers.

4.4.3.3 De achtergevel

In de achtergevel is links en rechts een opgeklampte deur naar de stallen aangebracht. De grote achterdeuren, 'de baander' zijn vervangen door moderne schuifdeuren. Aan weerszijden zijn nog wel twee gietijzeren boogvensters aanwezig die voor wat daglicht op de deel zorgen. Het metselwerk van het bovenste deel van deze gevel is uitgevoerd met machinaal vervaardigde bakstenen.

4.4.3.4 De oostgevel

Het woongedeelte is vanaf de voorgevel tot aan het stalgedeelte verbreed en de dakvoet is hier verhoogd. In het metselwerk van dit deel zijn vensters aangebracht waarvan de kozijnen mogelijk ouder zijn. Omdat het baksteenformaat correspondeert met dat van de voorgevel en ook de noord-oosthoek in verband gemetseld is lijkt de verbreding tegelijk met de gemetselde voorgevel tot stand gekomen te zijn.

4.4.3.5 De voorgevel

Van de oorspronkelijke indeling van de voorgevel valt niet veel met zekerheid te zeggen; de drie huidige vensters zijn vrij recent aangebracht waarbij grote delen van het omringende metselwerk vervangen zijn. Waarschijnlijk was de voordeur aan de rechterzijde in het verlengde van de gang naar de deel gesitueerd. De aansluiting van het oorspronkelijke metselwerk met het dakvlak is met vlechtingen gerealiseerd. Het baksteenformaat van dit oorspronkelijke metselwerk is 24/25 x 12 x 4,5/5,5 met een 10-lagenmaat van 67 cm.

4.4.3.6 Het interieur

Van het interieur is met name de in een berging weggewerkte schouw nog prominent aanwezig. Waarschijnlijk tegelijkertijd met het realiseren van ruimte voor de trap naar slaapvertrekken op de verdieping ter plaatse van een bedstede is de huidige woonkamer met ongeveer 1,5 meter ingekort. Bij deze verbouwing bleef

de bestaande monumentale schouw gehandhaafd in een berging en werd tegen de muur van deze berging een modernere schouw geplaatst. De brandmuur werd tegelijkertijd verhoogd op de verdieping en vormde zo de scheiding tussen deel en slaapvertrekken. De boezem van de indrukwekkende schouw bestaat uit een metselwerk dat aan de voorzijde rust op een houten geprofileerde schouw balk. De schouw balk is via een ijzeren trekstang opgehangen aan de verdiepingsbalklaag. De achterwand van de stookplaats is afgewerkt met paarse tegels met handgeschilderde geometrische motieven dat zich uitstrekt tot buiten de boezem. In dit tegelwerk zijn later twee banen met afwijkende florale motieven (waarvan één in Jugendstil vormgeving) aangebracht. In het rookkanaal zijn ter hoogte van de verdiepingsbalklaag aan weerszijden een tweetal smeedijzeren ringen opgehangen. In deze ringen konden ijzeren staven of houten balken worden gelegd voor het ophangen van te roken vleeswaren.

4.4.3.7 De schuur

De schuur is aan de westzijde in lengterichting tegen de boerderij gebouwd. De schuur heeft een rechthoekige plattegrond en is voorzien van een aan beide zijden afgewolfd zadeldak dat gedekt is met grijs gesmoorde muldenpannen. Alle gevels zijn opgetrokken in metselwerk. De zuidgevel is voorzien van een baander die geflankeerd wordt door een tweetal ronde gietijzeren vensters en een tweetal stalramen.

De constructie van de schuur bestaat uit een drietal ankerbalkgebinten. De gebinten zijn vervaardigd van een zachte loofhoutsoort, waarschijnlijk populieren. Op de gebinten zijn gehakte telmerken aangebracht, waarbij onderscheid gemaakt is tussen links en rechts door rechte en ronde beitels te gebruiken. Voor zover waarneembaar behoren alle merken tot hetzelfde systeem, waarbij opgemerkt dient te worden dat op gebint nummer twee aan de linker zijde zowel met een twee als een drie genummerd is. De windschoren zijn voor zover waarneembaar met de desbetreffende

gebinten meegenummerd (zie ook Bijlage I). De daksporen zijn vervaardigd van in de lengte doorgezaagd rondhout. Het metselwerk van de zuidgevel is grotendeels opgetrokken met bakstenen met het formaat 21/22 x 10/10,5 x 4, 10 lagenmaat 51cm. De west- en noordgevel en ook een deel van de zuidgevel zijn uitgevoerd in een machinale baksteen hetgeen wijst op rigoureuze onderhoudswerkzaamheden aan het eind van de 19e of het begin van de 20e eeuw. De toegepaste houtsoort maakt het vanwege de zeer zeldzame toepassing hiervan lastig om de schuur eenduidig te dateren. De zeer beperkte mate van aantasting door houtboorders (populierenhout is erg zacht) wijst echter niet op een hoge ouderdom. Daarom valt niet uit te sluiten dat de gebinten mogelijk pas tegelijk met de ingrijpende vervanging van het gevelmetselwerk geplaatst zijn; in dat geval zal het grootste deel van het metselwerk van de zuidgevel horen bij een eerdere fase die mogelijk door brand verwoest is.

4.4.4 Bouwgeschiedenis

Op grond van bovenstaande valt slechts op hoofdlijnen iets te zeggen over ontwikkeling van de boerderij. De boerderij heeft in lengterichting nog zijn oorspronkelijke omvang. Van deze opzet zijn alle ankerbalkgebinten en daksporen nog aanwezig. Op grond van de aangetroffen telmerken en de toegepaste houtsoort zou deze boerderij uit de zeventiende eeuw kunnen dateren, hoewel een oudere datering niet valt uit te sluiten. Het aangetroffen metselwerk in de voorgevel en de voorzijde van de oostgevel maakt een oudere indruk hoewel hier natuurlijk ook sprake kan zijn van hergebruik van sloopstenen. In de loop van de 20ste eeuw is het woongedeelte verbouwd waarbij op de verdieping slaapvertrekken gerealiseerd worden en op de begane grond de woonkamer gemoderniseerd wordt. Gevolg is dat de schouw in een berging weggewerkt wordt en dat een bedstede verdwijnt om ruimte te maken voor de verdiepingstrap. Of het verhoogde en uitgebouwde oostelijke deel van de

woning al tot de oorspronkelijke opzet behoort heeft is aannemelijk maar valt zonder aanvullend destructief onderzoek naar balklagen en metselwerk van met name de kelder niet verder te onderbouwen.

4.4.5 Waardestelling

Dortherweg 15 behoort tot de oudere boerderijen in het gebied, waarvan de oorspronkelijke gebinten en kapconstructie vrij compleet bewaard gebleven zijn. Vanwege verbouwingen is de oorspronkelijke opzet van het woongedeelte nog slechts fragmentarisch aanwezig. De centrale schouw met bijbehorend rookkanaal is hiervan de belangrijkste representant. De voor- en in mindere mate de achtergevel zijn door het verplaatsen en vervangen van vensters en deuren sterk aangetast. In de oostgevel van het woongedeelte zijn mogelijk nog (restanten van) oudere vensters aanwezig. De bouwkundige staat van grote delen van de boerderij is slecht. Het in de aangebouwde schuur voor de gebinten toegepaste populierenhout wordt niet vaak aangetroffen.

De waardevolle bijdrage die de boerderij met aangebouwde schuur aan de beleving van het landschap zou kunnen leveren wordt door de moderne loodsen en het woonhuis op het erf grotendeels te niet gedaan. Behoud van deze boerderij ligt dan ook niet voor de hand.

Wel is de boerderij van groot wetenschappelijk belang en kan hij een bijdrage leveren aan onze kennis over de geschiedenis van de boerderijen in het gebied. Een exacte datering door middel van dendrochronologisch onderzoek is een voorwaarde om het gebouw goed in een historische context te kunnen plaatsen. Mocht de boerderij niet behouden kunnen blijven dan is een uitputtende documentatie op zijn plaats. Met name van die elementen die nu nog achter pleister en verlaagde plafonds verborgen zitten maar die ongetwijfeld een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een reconstructie van de oorspronkelijke verschijningsvorm.

4.5 Nieuw Azink, Dortherweg 13

4.5.1 Historische gegevens

Van de boerderij Nieuw Azink zijn weinig historische gegevens bekend. Pas in het midden van de 19de eeuw verschijnt de boerderij op de kadastrale kaarten zodat het gebouw pas uit die tijd zal dateren. De schuur werd in 1910 bijgebouwd, maar is een ouder gebouw dat voordien elders stond⁴⁸.

4.5.2 Ligging

De boerderij ligt evenals Oud Azink en Krukkeland aan een doodlopend zijweggetje van de Dortherweg. De boerderij bestaat uit twee historische gebouwen, het boerderijgebouw en een schuur, beide oost-west georiënteerd. De schuur aan de zuidzijde van de boerderij op ruim een meter afstand. Momenteel zijn beide gebouwen aan de westzijde 'aaneengesmeed' en strekt het woonhuis zich deels in de schuur uit.

4.5.3 Beschrijving gebouwen

Alle gebouwen zijn in schoon metselwerk uitgevoerd

4.5.3.1 De boerderij - de indeling

Ook Nieuw Azink is van het bekende Hallenhuistypen, driebeukig met het bedrijfsgedeelte aan de oostzijde en het woonhuis aan de westzijde, gescheiden door een brandmuur. Het bedrijfsgedeelte is traditioneel van opbouw met een centrale deel en stallen in de kubbingen. In de kap de hooizolder. Het woonhuis werd in 1953 zo ingrijpend verbouwd, dat de historische indeling hier volkomen verloren ging. Voor de verbouwing was ook het woonhuis traditioneel van opzet met een centrale woonkamer met links daarvan de gang van voordeur naar deel. Geheel links en rechts waren nog slaapkamers.

Het woonhuis heeft een rieten kap met aan de achterzijde een wolfseind. Aan de

voorzijde ontstond een groot dakschild toen in 1953 woonhuis en schuur tot één geheel werden verbouwd.

4.5.3.2 De boerderij - de constructie

Ook de constructie van Nieuw Azink vertoont geen bijzonderheden. De draagstructuur wordt gevormd door grenen ankerbalkgebinten met gehakte telmerken. De zoldering boven het woonhuis was nergens in het zicht maar zal uit een enkelvoudige grenen balklaag bestaan. Nog recent werden alle gebintstijlen afgezaagd en vervangen door een stalen constructie.

4.5.3.3 De boerderij - de gevels

De voorgevel werd bij de verbouwing van 1953 zo ingrijpend vernieuwd dat hier geen oudere architectuur bewaard bleef. De achtergevel en de zijgevels zijn weer geheel traditioneel. De achtergevel heeft centraal de baander, afgedekt met een segmentboog. Links en rechts zitten twee rondboogvenstertjes met gietijzeren raampjes. Links en rechts in de gevel mestdeurtjes. De segmentboog heeft een 'sluitsteen' uitgevoerd in pleister met daarin:

G T
W P
1894

In dat jaar zal het muurwerk van de boerderij opnieuw opgemetseld. De machinale stenen wijzen daar ook wel op. In de zijgevels zitten ook nog enkele mestdeurtjes en stalvensters. Van de vensters zijn er enkele in gietijzer en enkele in beton uitgevoerd.

4.5.3.4 De boerderij - het interieur

Door de ingrijpende verbouwing van 1953 zijn in het interieur maar weinig historische elementen bewaard gebleven. De opgeklampte deur van de huidige gang naar de deel heeft nog aardig hang- en sluitwerk en in de moderne schouw in de woonkamer zijn nog het deurtje van een broodoven en twee handgeschilderde paarse tegeltjes met lofvaasjes bewaard gebleven, die van elders uit de boerderij komen.

4.5.3.5 De schuur

De schuur is een ouder gebouw dat hier in 1910 werd gebouwd. De eiken

⁴⁸ Vriendelijke mededeling van mevrouw Kloosterboer, bewoonster van Nieuw Azink.

ankerbalkgebinten en handgevormde bakstenen wijzen op een hogere ouderdom dan de boerderij zelf. Helaas kon de gebintconstructie niet worden bestudeerd omdat ten tijde van het onderzoek door omstandigheden de hooizolder niet bereikbaar was.

Ook de schuur is driebeukig met stallen in de zijbeuken. Het dak is gedekt met gesmoorde muldenpannen, heeft aan de achterzijde een wolfseind en heeft aan de voorzijde één groot dakschild met de boerderij. Vrijwel alle gevels van de schuur werden in recente tijd ingrijpend verbouwd. Alleen in de achtergevel is nog iets van oudere architectuur te zien. De baander zijn weliswaar dichtgemetseld, maar de sluitsteen met het jaartal 1910 bleef behouden. Boven de baander is, in tegenstelling tot de boerderij zelf, een hooiluik aanwezig. Ook hier zitten links en recht twee rondboogvensters met gietijzeren raampjes. In de noordwestelijke hoek van de schuur, onder de huidige keuken is nog een kelder met troggewelfjes op stalen balken, ongetwijfeld uit 1910. Hier bevond zich ook een broodoven waarvan het deurtje in de schouw van de woonkamer werd hergebruikt⁴⁹.

4.5.4 Bouwgeschiedenis

De bouwgeschiedenis van de boerderij Nieuw Azink is, voor zover leesbaar, overzichtelijk. De boerderij werd in het midden van de 19de eeuw, waarschijnlijk in 1848, nieuw gebouwd. In 1894 werd een belangrijk deel van het muurwerk van de boerderij vernieuwd. In 1910 werd de schuur 'herbouwd'. In 1953 werd het woonhuis vrijwel geheel herbouwd met gebruikmaken van een deel van de schuur.

4.5.5 Waardestelling

Nieuw Azink is geen oude boerderij en heeft geen grote zeldzaamheidswaarde. Wat er stond is in later tijd nog eens ernstig door verbouwingen verminkt. Wat rest is een gebouwencomplex zonder

⁴⁹ Vriendelijke mededeling van mevrouw Kloosterboer.

wetenschappelijke waarde. Evenmin is het gebouw beeldbepalend. Er zijn dan ook geen redenen de boerderij voor behoud voor te dragen. Mocht het gebouw gesloopt worden dan zou alleen de schuur nog eens nader bekeken moeten worden.

4.6 Krukkeland, Dortherweg 17-19

4.6.1 Historische gegevens

In 1628 komt in de rekeningen al een Jan Crukkelant voor, voerman en dagloner. In 1631 betaalt hij pacht van de hofstede, waarmee zeer waarschijnlijk de onderzochte boerderij zal zijn bedoeld. In 1661 wordt het eerst Gerrit Cruckenlant als pachter genoemd. In 1668 wordt het door hem gepachtte wat ruimer omschreven: 'Gerrit Kruckelant giff jaerlix wegens Cruckenhofstede, de St. Anthonis weyde met den Marschhof ende het laege maetjen 60 gld.'

De pachters van de boerderij hebben vaak ook de functie van timmerman in dienst van het stift Ter Hunnepe. In 1674 worden Gerrit en Jan Krucklandt als zodanig omschreven en in het begin van de 18de eeuw (bijvoorbeeld in 1726) is dit Albert Jansen Kruckelandt.

In 1730 werd op last van de abdis van het klooster door Olthof in Epse 12 schepel rogge aan Krukkeland geschonken 'om zijn grote armoede'.

In 1811 wordt de boerderij door zijn bewoner, Albert Krukkeland, gekocht.

4.6.2 Ligging

De boerderij ligt aan het einde van de doodlopende zijweg van de Dortherweg waaraan ook Oud en Nieuw Azink zijn gelegen. Het complex bestaat uit een boerderij die als T-huis is uitgevoerd en een vrijstaande schuur. De boerderij is zuid-west/noord-oost georiënteerd met zijn beide woningen in het T-gedeelte aan de noord-oost zijde. De schuur licht achter de boerderij en heeft dezelfde oriëntatie.

4.6.3 Beschrijving gebouwen

4.6.3.1 De boerderij - de indeling

De plattegrond van Krukkeland laat zich minder eenvoudig herleiden tot een

standaardindeling als dat bij de andere boerderijen het geval is, waaruit al af te leiden is dat de boerderij meerdere malen ingrijpend werd verbouwd. Zoals gezegd zijn in het woonhuis twee woningen opgenomen, een oudere woning aan de zuid-oostzijde (I) en een jongere uit de late 19de eeuw aan de noord-westzijde (II). De laatste woning komt op de kadastrale minuut dan ook nog niet voor. Tussen woning I en het bedrijfsgedeelte laat zich goed een brandmuur herkennen waarin nog twee grote schouwen zijn opgenomen. Dit gedeelte bestaat van links naar rechts uit een woonkamer (met schouw), een keuken en een tweede woonkamer (met schouw). Boven de keuken is een soort opkamer aanwezig die als slaapvertrek werd gebruikt. Deze opkamer is vanuit de keuken met een steile steektrap te bereiken. Alle kasten, berghokken en de later getimmerde doucheruimte blijven buiten beschouwing, aangezien zij niets met de historische indeling van de boerderij van doen hebben.

Ter hoogte van woning II is de brandmuur niet meer herkenbaar. Bij de bouw of een van de latere verbouwingen van deze moderne woning, die bestaat uit een woonkamer, keuken en slaapvertrekken boven zal deze zijn verdwenen. Woning I is aan de linkerzijde ten opzichte van het bedrijfsgedeelte uitgebouwd. In de hoek tussen woning en stal bevindt zich een 'karnhuis' (rechts) en een bakkeetje (links). Het karnhuis is nu ingericht als schuur met dubbele wagendeuren, maar vroeger was hier een karmolen opgesteld⁵⁰.

Onder de tweede woning is nog een kelder aanwezig met een zoldering van gemetselde troggewelfjes op ijzeren profielen. De kelder is vanaf de deel toegankelijk.

Het bedrijfsgedeelte is traditioneel driebeukig van opzet met de grupstallen in de kubbingen

4.6.3.2 De boerderij - de constructie

Ook de constructie van de boerderij is traditioneel met eiken ankerbalkgebinten.

⁵⁰ Vriendelijke mededeling van de heer Kamperman, oud bewoner van Krukkeland. Zelf heeft hij de karmolen niet meer gezien.

Het hooi ligt op losse slieten over de ankerbalken en het rieten dak rust op sporengespannen met enkele haanhouten. Zowel op de gebinten als op enkele sporen zijn telmerken gevonden, die zich vooralsnog niet in een volledig en sluitend systeem laten vangen. De dwarskap boven de woningen heeft geen gebinten, het rieten dak wordt hier alleen maar gedragen door sporengespannen met enkele haanhouten. Duidelijk is te zien dat deze kappen een latere toevoeging zijn aan de hoofdkap boven het bedrijfsdeel. De beide kopse einden van het woonhuis hebben dakschilden, het dak boven het bedrijfsgedeelte eindigt in een wolfseind (dat door de veel grotere maat van dit dak overigens even groot is als de dakschilden van het woonhuis).

4.6.3.3 De boerderij - de gevels

Alle gevels van de boerderij op één na, de noordwestgevel van het bedrijfsdeel, zijn uitgevoerd als schoon metselwerk. De genoemde stalmuur is als enige gepleisterd. Van alle gevels is de brede voorgevel het meest interessant omdat hier de geschiedenis van de boerderij het best afleesbaar is. De gevel bestaat van links naar rechts uit twee schuifvensters zonder verroeding in respectievelijk de woonkamer en de keuken. Het bovenraam van het tweede venster verlicht de opkamer. Dan volgt een zeer laag opgeklampt deurtje, de buitendeur van woning I. In het middendeel van de gevel zit het groten schuifvenster van de rechter woonkamer, eveneens zonder roeden. De rechterwoning heeft tenslotte ook twee schuifvensters, waarvan de bovenramen nog een tweedeling hebben. Onder de linker zit het kelderlicht en tussen beide vensters in een klein vast raam.

In de noord-westgevel van woning II, die overigens geheel in machinale baksteen is uitgevoerd zitten twee schuifvensters, die gelijk zijn aan die in de voorgevel. Aan de achterzijde van deze woning bevindt zich een brede erker met daarin de voordeur en een venster van moderner snit (jaren '50?). Alle schuifvensters in voor- en zijgevel hebben nog buitenluiken of hebben die tot voor kort gehad.

De linker zijgevel van de eerste woning heeft ook een moderner raam, dat

mogelijk nog jonger is (jaren '60?). Zo met de klok mee om de boerderij heenlopend volgt dan het bakkeetje dat een eigen met rode oud-Hollandse pannen gedekt zadeldakje heeft. Het is toegankelijk via een simpele opgeklampte deur en heeft een eenvoudig tweelichtsvenster in de zuid-westgevel. Het karnhuis daarachter valt onder de grote rieten kap van het bedrijfsgedeelte die hier iets is opgetild. In de zuid-westgevel van het karnhuis zitten dubbele wagendeuren zoals al genoemd. De stalgevels zijn traditioneel uitgevoerd met simpele venstertjes en mestdeurtjes. De achtergevel tenslotte is geheel klassiek van opbouw. Dubbele deeldeuren in het midden, hier uitgevoerd in de vorm van schuifdeuren, aan de bovenzijde opgehangen aan over de gevel lopende rails, geflankeerd door twee rondboogvenstertjes met gietijzeren raampjes. Links en rechts twee mestdeurtjes.

4.6.3.4 De boerderij - het interieur

In het interieur van de boerderij is veel aan het zicht onttrokken vooral in het woongedeelte. Toch vallen er nog verschillende waardevolle interieuronderdelen te noteren. De schouw in de linker woonkamer, die als dagelijks woonvertrek in gebruik was, is betegeld met de bekende paarse tegels met lofvaasjes uit het midden van de 19de eeuw⁵¹. De schoorsteenboezem neemt de volledige achterwand van de kamer in beslag. De vloer is belegd met hardgebakken geel met zwarte plavuizen die een aardig geometrisch patroon vormen uit de late 19de eeuw. In de tweede woonkamer, die de nette kamer zal zijn geweest, is eveneens een grote schouw aanwezig met een rijk geprofileerde boezembalk uit het midden van de 19de eeuw. De machinale tegels tegen de achterwand zijn jonger en dateren van rond 1900. De schouw is bijzonder fraai in de architectuur van de brandmuur ingepast. De boezembalk loopt in de vorm van een geprofileerde

⁵¹ In de tijd dat de boerderij nog door de heer Kamperman als agrarisch bedrijf in gebruik was, woonde hij zelf met zijn gezin in de rechter woningen en zijn ouders in de linker.

kordonlijst door over de wand. In de wand is rechts ook een kast opgenomen met dubbele paneeldeuren die zich mooi in het geheel voegt. In de keuken tenslotte is als aardig detail nog een slachthaak aanwezig. De deur in hetzelfde vertrek heeft nog opmerkelijke deurknoppen in de vorm van messing 'handjes'. In de kelder zit nog een gemetselde verhoging, afgewerkt met zwarte en gele plavuizen, waarop de afdrucken van de wekpotten die hier eens stonden nog zichtbaar zijn.

4.6.3.5 De schuur

De schuur is net als het bedrijfsgedeelte driebeukig en heeft ankerbalkgebinten van eiken. Opmerkelijk is dat ankerbalken en korbelen versierd zijn met biljoenen eindigend in kapelletjes, een zeker dateringkenmerk voor de vroege 17de eeuw⁵². Het stenen casco van de schuur is overigens veel jonger. De noordoostzijde heeft nog dubbele deuren. De overeenkomstige deuren aan de achterzijde zijn dichtgemetseld. De aanwezige mestdeurtjes en venstertjes zijn uiterst sober van uitvoering. De rieten kap heeft twee wolfseinden. In zijn huidige uitmonstering zal de schuur niet ouder zijn dan de 19de eeuw.

4.6.4 Bouwgeschiedenis

De rekeningen van het klooster maken duidelijk dat de boerderij in de vroege 17de eeuw zal zijn gesticht en dat de pachters keuterboertjes waren die het boerenbedrijf naast een functie als timmerman uitoefenden. De oudste vermelding van de boerderij Krukkeland dateert uit 1631 en het feit dat de boerderij sindsdien regelmatig in de rekeningen voorkomt, wekt de indruk dat de boerderij in die tijd ook zal zijn gesticht. Dat Krukkeland oorspronkelijk een klein boerderijtje was blijkt ook uit de bouwsporen. Oorspronkelijk was het gebouw ongetwijfeld als hallenhuis

⁵² Ook hier geldt weer dat een dergelijke opsmuk binnen stedelijke context eerder 16de dan 17de eeuws zal zijn. Later in de tijd zijn dergelijke versieringen echter niet meer te verwachten.

uitgevoerd met de woning en het bedrijf onder één dak, en pas later werd het woonhuis uitgebouwd, eerst naar links en later naar rechts. Van het oorspronkelijke huis bleef mogelijk de woonkamer bewaard in de vorm van de rechter woonkamer van het linker huis met zijn grote schouw. Het muurwerk van de voorgevel laat ter hoogte van deze kamer ook en centraal deel zien. De naden en loodvoegen maken ook duidelijk dat hier later links en rechts tegenaan is gebouwd. Rechts is de situatie natuurlijk duidelijk, de machinale stenen uit de late 19de eeuw spreken duidelijke taal, maar zullen deels een vervanging zijn van ouder muurwerk. De nog bestaande kelder zal deel hebben uitgemaakt van het oude hallenhuis. De relaties met het linker deel zijn minder duidelijk. Ter hoogte van de buitendeur manifesteerde zich wel een verticale grens. Vlak onder de dakvoet is ook nog de driehoekige vorm van een vlechting te zien die de plaats van de daklijn van het oude hallenhuis aangeeft. De steen formaten spreken echter een minder duidelijke taal. In het centrale deel noteerden we een 10-lagenmaat van 53 cm onder het venster en 55 cm hogerop. Ter hoogte van de wisseldorpel van het venster lijkt ook een horizontale naad aanwezig, die het verschil mogelijk kan verklaren. In het linker deel noteerden we de lagenmaten 50,5 cm, 52 cm en 60 cm. Ook hier zijn nog zowel horizontale als verticale naden aanwezig. Het voert voor deze eerste verkenning te ver die allemaal te behandelen. Wel vertonen enkele verticale naden in met name het centrale deel een hoekoplossing met klezoren, wat er op wijst dat het muurwerk ouder is dan de vroege 18de eeuw. Als we het lage deurtje in de voorgevel in onze overwegingen betrekken, zie je de oude voorgevels haast weer voor je, met de deur naar de gang die naar de deel loopt en rechts het venster in de centrale woonkamer. De linker verbreding van het woonhuis kwam, waarschijnlijk in minstens twee stappen, in de 18de eeuw tot stand. Ook in de ankerbalken op de deel laat zich goed aflezen dat Krukkeland oorspronkelijk veel kleiner was dan het zich nu voordoet. Tegen de stenen achtergevel staat nu een strijkgebint, het

vijfde van voren gezien. Deze situatie zal echter tot stand gekomen zijn door een verbouwing in of rond het derde kwart van de 19de eeuw. Daarvoor zal een veel lagere achtergevel hebben bestaan met de baander in het 'onderschoer'. De ankerbalk van gebint nummer vier laat nog de pengaten zien van de kozijnen van de baander met het pengat van de losse middenstijl, de 'stiepel'. Aan het feit dat ook de gebintplaten zijn aangelast is goed te zien dat later de achtergevel tot zijn huidige hoogte werd opgetrokken en de kap werd doorgetrokken tot de nieuwe achtergevel. Maar ook de ankerbalk van gebint nummer drie vertoont de pengaten van baander en stiepel. De boerderij is dus aan de achterzijde minstens twee maal vergroot.

4.6.5 Waardestelling

Boerderij Krukkeland heeft nu de verschijningsvorm van een 19de-eeuwse boerderij met, voor de deskundige beschouwer, aan de buitenzijde nog wat bouwsporen die op een hogere ouderdom wijzen. De combinatie echter van wat binnen te zien is, en dat geldt eveneens voor de vrijstaande schuur, met de historisch gegevens maakt duidelijk dat we hier te maken hebben met een vroeg 17de-eeuwse boerderij die in de loop der eeuwen enorm werd vergroot, wat de boerderij wetenschappelijk interessant maakt. De uiterlijke kwaliteiten van de boerderij zijn in het verleden nogal aangetast door alle verbouwingen die rond 1900, zoals het verwijderen van vrijwel alle vensterroeden, en in de 20ste eeuw plaatsvonden. De plaats die de boerderij in het landschap inneemt is zeker even karakteristiek als van enkele andere boerderijen in Epse Noord, maar momenteel minder sprekend doordat de boerderij door recente bomen is 'ingebouwd'.

Wat betreft de beeldkwaliteit scoort Krukkeland derhalve niet hoog. Op grond waarvan het behoud van de boerderij geen hoge prioriteit heeft. Mocht hij niet kunnen worden behouden dan is een uitgebreide documentatie van de gebouwen op zijn plaats.

5 Besluit

Wederom hebben meerdere personen hun tijd en expertise gewijd aan het vooronderzoek in Epse – Noord. Met name P. Nap, H. Feil en P. de Keijzer die als vrijwilligers in het archeologisch depot voor de vondstverwerking hebben gezorgd. Voorts determineerden I. Hermsen en R. van Beek in het kader van hun afstudeerscriptie een gedeelte van het prehistorisch aardewerk. En voor vakinhoudelijk advies stelt B. Groenewoudt zich altijd beschikbaar.

Archeologie Deventer wil deze personen danken voor hun inzet.

Verder gaat natuurlijk ook onze dank uit naar alle bewoners, pachters en eigenaren van percelen in het onderzoeksgebied die toestemming verleenden om hun terreinen te laten onderzoeken. Om deze toestemming te verkrijgen was de inzet van E. ten Kate van wezenlijk belang.

Historische bronnen:

Doorninck, Van, 1857. *Tijdrekenkundig register op het Oud Provinciaal Archief van Overijssel, Deel I – VII*, Zwolle.

Meyer, G. M. de, 1979. *De stadsrekeningen van Deventer, deel I-VII*, in: Rijksuniversiteit Utrecht (red.): *Teksten en Documenten XIV*, Groningen.

Muller, S. Fz., 1925. *Oorkondenboek Sticht Utrecht tot 1301, deel I-V*, Utrecht.

Wubbe, P. A. A. M., 1931. *Het archief der abdij St. Mariënhorst te ter Hunnepe*, Den Haag.

Kaarten:

G.A.D. ' *Caerte der Over-IJsselsche limiten bove(n) Deventer van D'IJssel aff tot voorbij 't Clooster ter Honnep, Beschreven door Thomas Berendtsz landtme(te)r van Over-ijssel A(nn)o 1612* .

R.A.O. *Kaart `waerin te sien is die waere situatie van hett Clooster ter Hunnepe en de landen gelegen langes dir Dortter meulenbeecke beginnende van die steenen brugge aff tott tegenover den hoff te Oxe`*. Beschreven door Joh. Van der Wijck in 1668.

Topografische kaart van de linie van de IJssel vanaf Arnhem tot de Zuiderzee, van het land tusschen Arnhem en Nijmegen en van Wedde en Westwoldigerland, opgenomen en getekend door Ingr. Wollant, kapt. Ingr. Hottinger e.a., 1783.

Stichting voor Bodemkartering, 1979. schaal 1:50.000, *Toelichting bij de Kaartbladen 33 West Apeldoorn en 33 Oost Apeldoorn*, Wageningen.

Kadasterkaart Gemeente Gorssel, 1832. sectie A en B.

Kadasterkaart Gemeente Deventer, 1965.

Historische Atlas van Overijssel, Chromotopografische Kaart des Rijks, schaal 1:25.000, 1989.

Literatuur:

Bartels, M.H., & F. J. M. Appels & W. Bloemink, 2000. Aanvullend archeologisch onderzoek en bouwhistorische verkenning. Noordwest Epse, tussenrapportage 1, sector 2. *Rapportage Archeologie Deventer 1*.

Beuker, J. R., 1983. *Vakmanschap in vuursteen*, Assen.

Bosch, ten F. et al., 1997. De archeologie van 'het Swormink'. Over bewoningsexpansie en –continuïteit in Colmschate (gem. Deventer). *Westerheem*, 46, nr. 6, 22-40.

Clevis, H. & J. Thijssen, 1989. Kessel, huisvuil uit een kasteel. *Mededelingsblad Nederlandse Vereniging van Vrienden van de ceramiek* 136, nr. 4, 3-48.

Es, W. A. & W. J. H. Verwers, 1980. Excavations at Dorestad 1, The harbour: Hoogstraat 1, *Nederlandse Oudheden* 9.

- Eggert, A. & J. Schepers, 1985. *Spieker 'Bauernburgen' Kemenaden. Ihre Bau-, Funktions-, und Sozialgeschichte im europäischen Zusammenhang*, Münster.
- Graaf, J. de, 1973. *Uit Gorssel's verleden, bijdrage tot de geschiedenis van het platte land*, Arnhem.
- Groenewoudt, B. & A. D. Verlinde, 1989. Ein Haustypus der NGK und eine Vorratsgrube aus der frühen Eisenzeit in Colmschate, Gem. Deventer. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 39: 269-295.
- Groenewoudt, B., 1991. De prehistorie van 'ter Hunnepe'. *Westerheem* 40, nr 5. 347-352.
- Groenewoudt, B., e.a. 1998. Raalte-jonge Raan: de geschiedenis van een Sallands bouwlandkamp. *ROB Rapportage archeologische monumentenzorg* 58.
- Groothedde, M. 1996. *Leesten en Eme, archeologisch onderzoek naar verdwenen buurtschappen bij Zutphen*. Kampen.
- Hagens, H. & W. Elling, 1991. *Watermolens Wassermühlen*. Oldenzaal.
- Hagens, H., 1979. *Molens, mulders en meesters. Negen eeuwen watermolens in Twente en de Achterhoek*. Hengelo.
- Herweijer, N. & H. Lubberding & J. de Vries (red.), 1998. *Zusters tussen 2 beken, graven naar klooster ter Hunnepe*. Deventer.
- Huijts, C. S. T. J., 1992. *De voor-historische boerderijbouw in Drenthe, reconstructiemodellen van 1300 voor tot 1300 na Chr.*, Arnhem.
- Künzel, R. E. e.a., 1988. *Lexicon van Nederlands toponiemen tot 1200*, Amsterdam.
- Modderman, P., 1955. Woonsporen uit de Bronstijd en de IJzertijd op de Margijnen enk onder Deventer Overijssel, *Berichten van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek* 6, 22-43.
- Prooije, L. A., van, 1984. *De vakleu en het vak*. Arnhem.
- Roymans, N. & F. Theuws, 1993. *Een en al zand. Twee jaar graven naar het Brabantse verleden*. Den Bosch.
- Scholte Lubberink, H. B. G. & E. Lohof, 1998. Provincie Gelderland WCL- De Graafschap, Archeologische inventarisatie en verwachtingskaart (Fase A), *RAAP-Rapport* 305.
- Schut, P., 1987. Een inventarisatie van Neolithische vondsten uit de Achterhoek, Gelderland, *Nederlandse Archeologische Rapporten* 4, Amersfoort.
- Seewaldt, P., 1990. *Rheinisches Steinzeug, Bestandskatalog des Rheinischen Landesmuseum Trier*, Trier.
- Slicher van Bath, B. H., 1972. *Mensch en land in de Middeleeuwen, deel II*. Arnhem.
- Spek, Th., 1996. Het Sallands dekzandlandschap, in: F. Peereboom en J. Kummer: *Van Hunnepe tot de zee. De geschiedenis van het Waterschap Salland*, 23-45, Kampen.

Theuws, F. & N. Roymans, 1999. *Land and Ancestors, cultural dynamics in the Urnfield period and the Middle Ages in the Southern Netherlands*. Amsterdam.

Verlinde, A.D. 1974. Ein Gräberfeld aus der frühen und mittleren Eisenzeit in Zelhem-Wolfersveen, Provinz Gelderland. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 24: 143-149.

Verlinde, A.D. & M. Erdrich, 1998. Eine Germanische Siedlung der späten Kaiserzeit mit umwehrter Anlage und umfangreicher Eisenindustrie in Heeten, Provinz Overijssel, Niederlande. In: *Germania* 76, 693-719.

Verlinde, A.D., 2000. Inventarisatie en onderzoek van archeologische locaties op en rond de Colmschater Enk te Deventer. *ROB Rapportage archeologische monumentenzorg* 75.

Voskuil, J. J., 1979. *Van vlechtwerk tot baksteen*. Arnhem.

Wilhelmi, K., 1981. Zwei bronzezeitliche Kreisgrabenfriedhöfe bei Telgte, Kreis Warendorf, *Bodentümer Westfalens* 17, Münster.

Zeiler, F. D., 1996. Het Sallands dekzandlandschap, in: F. Peereboom en J. Kummer: *Van Hunnepe tot de zee. De geschiedenis van het Waterschap Salland*, 73-84, Kampen.

Zonneveld, J. I. S., 1987. *Levend land. De geografie van het Nederlandse landschap*, Utrecht/Antwerpen.